

SIYAHBANI

*Sanatta
İfade Özgürlüğü,
Sansür ve Hukuk*

© 2013, Siyah Bant.

YAZAR **Dr. Ulaş Karan**

YAYINA HAZIRLAYAN **Siyah Bant**

TASARIM VE UYGULAMA **Fevkalade** www.fevkalade.net

BASKI **Mas Matbaacılık A.Ş.**

Hamidiye Mahallesi Soğuksu Caddesi N°3, Kağıthane, İstanbul
0 (212) 294 10 00, info@masmat.com.tr

KAĞIT Enzo Lux Cream 80 gr

YAZIYÜZLERİ Oranda BT, PF Agora Sans Pro,

PF Din Text Comp Pro, Nexus Typewriter TF

www.siyahbant.org

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

Bu araştırma ve yayın projesi Heinrich Böll Stiftung Derneği'nin desteği ile gerçekleştirilmiştir.

İçindekiler

i	Önsöz Pelin Başaran, Banu Karaca
iv	Sanatsal İfade ve Yaratıcılık Özgürlüğü Turgut Tarhanlı
1	GİRİŞ
3	I. SANATSAL İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ
5	A- İfade Özgürlüğü
5	1. Genel Olarak İfade Özgürlüğü
6	2. İfade Özgürlüğünün İçerik Bakımından Kapsamı
6	a- Sanatsal İfadeler
8	b- Diğer İfade Türleri
12	c- Nefret Söylemi İçeren veya Şiddete Teşvik Eden İfadeler
16	3. İfade Özgürlüğünün Kullanılan Araçlar Bakımından Kapsamı
17	4. İfade Özgürlüğü Açısından Devletin Yükümlülükleri
18	5. İfade Özgürlüğünün Sınırlanması Rejimi
20	6. İfade Özgürlüğü ile Bağlantılı Diğer Hak ve Özgürlükler
20	a- Toplanma Özgürlüğü
22	b- Örgütlenme Özgürlüğü
23	c- Kültürel Haklar
24	B- Anayasa'da Sanatsal İfade Özgürlüğü
24	1. İfade Özgürlüğü
28	2. İfade Özgürlüğü ile Bağlantılı Diğer Haklar ve Özgürlükler
30	II. SANATSAL İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNE YÖNELİK MÜDAHALE ÖRGÜLERİ
31	A- Sanatsal İfade Özgürlüğüne Müdahalede Aktörler
34	B- Otosansür
36	C- Yasama Organının Müdahaleleri
37	1. "Terörle Mücadele" Kavramı Çerçevesinde Ortaya Çıkan Müdahaleler
43	2. "Yasadışı Gösteri" Kavramı Çerçevesinde Ortaya Çıkan Müdahaleler
46	3. Vicdani Ret Hakkı Kapsamında Ortaya Çıkan Müdahaleler
47	4. "Müstehcenlik" Gerekçesiyle Gerçekleştirilen Müdahaleler
51	5. "Dini Değerleri Aşağılama" Gerekçesiyle Gerçekleştirilen Müdahaleler

53	6. "Hakaret" Gerekçesiyle Gerçekleştirilen Müdahaleler
54	7. "Suçu ve Suçluyu Övme" Gerekçesiyle Gerçekleştirilen Müdahaleler
55	8. "Bildirim Yükümlülüğünün Yerine Getirilmediği" Gerekçesiyle Gerçekleştirilen Müdahaleler
56	D- Yürütme Organının Müdahaleleri
56	1. Tehdit veya Taciz
58	2. Sanat Etkinliklerine veya Sanat Eserlerine Erişimin Engellenmesi
61	3. Sanat Kurumlarının Özerkliğine Yönelik Müdahaleler
61	4. Sergi/Gösteri/Gösterim/Konser/Yayınlarda Repertuar veya İçeriğe Müdahale
62	5. Devlet Tarafından Maddi Kaynak Sağlanmaması, Sağlanan Kaynağın İptal Edilmesi veya Geri Ödenmesinin Talep Edilmesi
74	6. Sergi/Gösteri/Gösterim/Konser Mekânı Sağlanmaması
76	7. Eserin/Serginin/Gösterinin/Gösterimin/Konserin/Yayınlanmanın Engellenmesi
79	E- Yargı Organının Müdahaleleri
79	1. Soruşturma Açılması
81	2. Gözaltına Alma
82	3. Tutuklama
82	4. Ceza Davası Açılması
83	5. Para Cezası, Hapis Cezası ve Diğer Yaptırımlar
84	6. Erteleme Kararı Verilmesi
86	F- Devlet-dışı Aktörlerin Müdahaleleri
86	1. Fiziksel Müdahale
87	2. Tehdit veya Taciz
88	3. Sanat Eserinde Eser Sahibinin Rızası Olmadan Değişiklik Yapılması
89	4. Sergi/Gösteri/Gösterim/Konser/Yayınlarda Repertuar veya İçeriğe Müdahale
90	5. Eserin/Serginin/Gösterinin/Gösterimin/Konserin/Yayınlanmanın Engellenmesi
91	SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE TAVSİYELER
97	EKLER
98	A- Mevzuat
100	B- Düzenlenen Çalıştaylar ve Katılımcıları
102	KAYNAKLAR VE NOTLAR

Siyah Bant ilk kitabını, farklı sansür mekanizmalarına ve aktörlerine dikkat çekmek, araştırma süresince edindiğimiz ilk bulguları değerlendirmek ve konuyla ilgili bir tartışma başlatmak amacıyla geçtiğimiz yıl yayınlamıştı. Kitapta sanatta sansürle ilgili araştırma yazıları, sansürle mücadele eden kurumların/inisiyatiflerin tanıtıldığı yazılar ve vaka örnekleri yer alıyordu. Bu yıl ise İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi ortaklığıyla sanatta ifade özgürlüğü ve sansür meselesini hukuki açıdan değerlendirdiğimiz “Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk” başlıklı yeni bir araştırma ve yayın projesi geliştirdik. Proje kapsamında mevzuatı incelemek, sorunları tespit etmek ve çözüm önerileri geliştirmek amacıyla Şubat-Haziran 2013 tarihleri arasında güncel ve plastik sanatlar, gösteri sanatları, sinema, müzik ve edebiyat alanlarında beş kapalı çalıştay düzenledik. Bu toplantılar serisine hukuk alanında çalışan akademisyenlerin, hukukçuların ve araştırmacıların oluşturduğu çekirdek bir grup ve her toplantının içeriğine bağlı olarak farklı alanlardan konuk akademisyenler, aktivistler, sanatçılar, sanat emekçileri ve kurum temsilcileri katıldı. Toplantılarda, sansür deneyimi olan sanatçıların da katkılarıyla, bahsi geçen sanat disiplinlerindeki ifade özgürlüğüne yönelik tehdit kaynakları ve bu kaynakların hukuksal çerçevesi derinlemesine incelendi. Bu toplantıların ve araştırmaların sonuçları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Ulaş Karan tarafından rapor niteliğinde kitaba dönüştürüldü.

Bu çalışmada, sanatsal ifade özgürlüğünü garanti altına alan Anayasa'nın “sanatın ve sanatçının korunması” başlıklı 64. maddesinin (“Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır”) devlet ve ilgili makamları sanatsal hakları koruma ve sanatı destekleme konusunda yükümlü kıldığı için altını çizerek, hukukun günümüzdeki sanatsal pratikleri ve sanatçı haklarını ne kadar koruduğu ve kapsadığını anlamaya çalıştık.

Bizi bu çalışmanın tasarlanmasına iten sebeplerden biri, Türkiye'nin sanatsal ifade özgürlüğü konusundaki performansına işaret etmektir. Avrupa Birliği İlerleme Raporu dahil birçok araştırma, Türkiye'de ifade özgürlüğü

hakıyla ilgili en önemli sorunun otosansür olduğunu belirtiyor.¹ Otosansür gazetecisinden, sanatçısına, yazarına birçok kişiyi etkiliyor ve bazen devlet adına sansürden daha etkin bir yöntem olarak işlev görüyor. Ayrıca, Türkiye her ne kadar ifade özgürlüğü ile ilişkili uluslararası insan hakları sözleşmelerine imza atmış ve anayasal açıdan sanatsal özgürlüğü korumakla yükümlü olsa da, sanatsal ifade özgürlüğü hakkının geçtiğimiz otuz yıl boyunca Terörle Mücadele Kanunu ile sınırlandırıldığını ve bu sebeple birçok hak ihlalinin meşrulaştırıldığını görebiliyoruz. Bir diğer nokta, giriş bölümünde de belirtildiği gibi, Türkiye'nin ifade özgürlüğü hakkının ihlali konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde en yüksek mahkûmiyet oranına sahip olduğu gerçeği. Bütün bunlar, Türkiye'nin ifade özgürlüğü konusunda çeşitli açmazları olduğunu ve yasal düzenlemelerle beraber siyasi anlayışta ve pratikte ciddi değişiklikler gerektiğini göstermektedir.

İlk araştırmamızda derlediğimiz vakalardan gördüğümüz üzere, Türkiye'de sanatsal ifade özgürlüğü ile ilgili sorunların çoğu yasaların kendilerinden değil, yasaların yorumlanma ve uygulanma şekillerinden kaynaklanıyor. Yasaların politik ve hegemonik söylemlerle bağlantılı şekilde yorumlanması ve uygulanması sonucunda, sanatsal pratiklerin ve sanatçıların, ifade özgürlüğü hakkının korunmasını garanti eden yasalardan yararlanmadığı bir ortam yaratılıyor.

Bu çalışmada karşılaştığımız zorluklardan biri sansürü oldukça dar bir çerçevede tanımlayan hukuki yaklaşımla, sanatsal ifade özgürlüğü hakkını sınırlayan farklı mekanizmaları araştıran ve sansürü daha geniş tanımlayan sosyolojik yaklaşımı biraraya getirmektir. Bu iki yaklaşımın karşı karşıya geldiği anlardan önemli sorular ortaya çıktı. Bu sorulardan biri sanatçıların ve sanatsal işlerin hedef gösterilmesi ile ilgiliydi. Hukuk, sanatçıların medya tarafından hedef gösterilmesini, ortada doğrudan şiddete yönlendiren bir ifade yoksa, ifade özgürlüğü hakkı çerçevesinde bir eleştiri olarak değerlendirildiğinden, medya organı, bir grup insanı sanatçının tehdit edilmesi ve sanat eserinin engellenmesi konusunda teşvik etse dahi, ona karşı hukuki bir yaptırım uygulanamıyor. Bu durum, eleştiri ve tahrik arasında ince çizgiyi sorgulatmasının yanında, hukukun toplumdaki güç farklılıklarını ne kadar dikkate aldığı sorusunu sorduruyor.

İlk kitabın yayınlanmasından bugüne kadar, Türkiye'de önemli iki gelişme yaşandı: İlki, bölgedeki Kürt sanatçıları doğrudan etkileyecek "barış süreci". Barış sürecinin nereye evrileceği sorusuyla paralel olarak, Newroz kutlamalarına katıldığı ve/veya Kürtçe şarkı söylediği için terör faaliyetinde

1. Bkz. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/tr_rapport_2013.pdf (erişim: 16.11.2013).

bulunduğu iddiası ile soruşturma açılan, gözaltına alınan ve yargılanan onca sanatçının akıbetinin ne olacağı bilinmiyor. İkincesi ise, yüzbinlerce insanı sokaklara döken Gezi Parkı protestoları. Aktivizm ile yaratıcılığın keşiştiği Gezi Parkı protestoları ertesinde, devletin protestolara katılan sanatçılara ve kurumlara yönelik uzun dönemde nasıl bir tavır içerisinde olacağı, bir soru işareti olarak kalmaktadır.

Siyah Bant olarak çeşitli kentlerde yaptığımız görüşmelerde ve çalıştaylarda karşılaştığımız önemli bir sorun, sanatların ve kurumların sansürle mücadelede araçlardan biri olan hukukun sanatta ifade özgürlüğü ile ilgili kapsamı ve bu hakkı koruyan yasalar konusunda yeterli bilgiye sahip olmayışlarıydı. Sansrle mücadelenin sadece hukuksal bir düzleme indirgenemeyeceğini bilerek, hukukun sunduğu imknlardan yararlanabilmek için aynı zamanda rehber niteliğinde olan bu yayını tasarlamak istedik. Kitap Türkiye’de sanatta ifade özgürlüğü ile ilişkili hukuki dayanakları sıraladıktan sonra, bu hakların nasıl ihlal edildiğini ve kanunların ve uygulamaların sanatçıyı ve sanat emeklerini korumakta yetersiz olduğunu gösteriyor. Bunları biraraya getirerek hukukun haklar aktivizminde nasıl kullanılabileceğine dair bir tartışma başlatmak istedik. Fakat alıştaylara katılan hukukçuların da belirttiği gibi, bu hakların sanatlar tarafından bilinmesinin yanında, haklarını talep eden, ortak bir eylem planı oluşturan ve süreçleri istikrarlı bir Şekilde takip eden güçlü sanatçı/sanat emekleri örgütlülüklerinin kurulması gerekiyor.

Bu araştırma ve yayın projesinin danışmanlığını yapan Prof. Dr. Turgut Tarhanlı’ya, çalıştaylarda gündeme gelen konuları ve vakaları hukukçu olmayanların da anlayabileceği bir dilde anlatmayı başaran Dr. Ulaş Karan’a, projenin gerçekleşmesini sağlayan Heinrich Böll Stiftung Derneği’ne, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi’ne, en önemlisi çalıştaylara katılan ve bilgi ve deneyimlerini bizimle paylaşan herkese teşekkür ederiz.

Sanatsal İfade ve Yaratıcılık Özgürlüğü

Turgut Tarhanlı

İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk
Fakültesi ve İnsan Hakları Hukuku
Uygulama ve Araştırma Merkezi

Sanatsal eylem, bireysel bir ifade biçimi olarak sunulabilir ve elbette öyledir. Ancak sadece bir ifade biçiminden ibaret bir eylem de değildir, bunun ötesine uzanır. Bu nedenle, hukukta genel ifade özgürlüğünün korunmasına paralel olarak, “sanatsal” ifade biçimlerinin de, ayrıca korunması hedeflenir. Teknik olarak, bir “ifade” eyleminin korunmasıyla ilgili temel parametreler bu alanda da söz konusudur. Asıl fark, sanatsal ifade biçimleriyle kendini gösteren bir ufkun yol açtığı, tanımsız düşünsel ve toplumsal olanaktır.

Düşündüklerimizi, inandıklarımızı, görüşlerimizi, arzularımızı, hırslarımızı, tepkilerimizi, şikâyetlerimizi ve daha pek çok şeyi ifade etmek, bunları dışa vurmaktır. Başkalarının da farkında olmasına olanak verecek bir biçimde onları sunmak ya da paylaşmak, bu ifade etme eylemini hukuken bir özgürlük olarak tanıma ve korumayı gerektirir. İfade eden tarafından her zaman farkında olunmasa da, bu eylemin hukuk tarafından tanınması ve korunması, hatta gelişiminin önlenmemesi ve bu düstura uygun bir ilişkiler düzeninin var olması için çaba gösterilmesi, ifade etme eyleminin bir özgürlük olarak tanımlanmasıyla ilgili temel normatif çerçeveyi belirler.

Ancak bu soyut çerçeve, bu haliyle, adeta boşlukta duruyor gibi bir izlenim uyandırabilir. Zira ifade edilenin başkalarının farkına varılması, tartışılması veya reddi de ihtimal dâhilindedir. O “başkaları”, ifade edenin de içinde bulunduğu, yaşadığı düzen adına yetkiler kullanabilen kişi veya kurumlar olabileceği gibi, böyle yetkilere sahip olmayan sade kişiler de olabilir. Dolayısıyla, ifade edilmek suretiyle ortaya konulan sözlerin veya şeylerin öncelikle varlığının korunmasının neden olabileceği bir tartışmanın veya tahammülsüzlüğün doğuracağı bir tepki karşısında ifade etme eyleminin (dolayısıyla ifade özgürlüğünün) etkilenmesinin önlenmesi açık bir toplum olma bakımından asıldır.

İfade özgürlüğü ya da bir toplumda farklı seslerin duyulması, demokrasilerin kendilerinin de bir varlık nedeni olan, çoğulluğun ifadesidir. Ama öte yandan, hukuki bir açıdan bakılırsa, ifade özgürlüğü mutlak bir

özgürlük de değildir. Yani sınırlandırılabilir. Ancak bu sınırlandırmanın kaba bir müdahaleden ibaret kalmaması, meşru olmasına bağlıdır. Bu meşruiyet ölçütü ise, hukukta yasalar sayesinde berraklık kazandırılmış sınırlandırma nedenlerinin açık ve erişilebilir olmasıyla başlar ve gerçekten o nedenlere dayanan bir sınırlandırmanın yapılmasını haklı kılacak şekilde, özgürlüğe karşı özenli fakat hukukla tanımlanmış tehdidi de önemseyerek, ölçülü bir müdahaleyle açıklanabilir.

Bu hukuki denklem, çoğulluk paradigmasının zedelenmediği bir ilişkiler ortamının korunduğu sürece, makul bir etkiye sahip kabul edilir. Ama bu müdahale, o hassas ve orantılı bir sınırlamada bulunma analizini hiçe sayan bir zor kullanma halindeyse, böyle bir ilişkide hâlâ bir özgürlüğün de kendine yer bulduğunu iddia etmek beyhude bir çaba halini alabilir.

İfade özgürlüğünün, hangi gerekçeyle olursa olsun, ezici ya da ölçüsüz bir müdahaleyle, zorla sınırlandırılması bu özgürlük alanı bakımından olduğu kadar düşünme ve eylem bağı üzerinden dillendirilebilecek politika alanının da, bunu gerçekleştiren iktidar tarafından tahribi anlamına gelir.

Ancak sanat özgürlüğü konusunda, Türkiye politika ve hukuk ortamında, bu mikro ilişkiler denkleminde dair analizi de kuşatan, makro bir sınırlandırma (aslında kısıtlama) denklemi kurulmuştur. Bu durum, mevcut Anayasa'dan kaynaklanır. 1982 yılında, askeri rejim döneminde kabul edilen bu Anayasa'da, sanat, bir ifade biçimi ve araştırma alanı olarak yer bulmuştur. Bununla ilgili 27. madde hükmü "*Bilim ve sanat hürriyeti*" başlığını taşır. Bu maddenin ilk paragraf hükmünü aktarmak istiyorum:

"Madde 27— (paragraf I)

Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir."

Bu hükmün, Anayasa'da sanat özgürlüğünün tanınması sonucunu doğuran bir anlama sahip olduğu söylenebilir. Ancak bu paragrafın hemen ardından yer verilen ikinci paragrafta ise şu hükme yer verilmiştir:

"Madde 27— (paragraf II)

(Sanatı) (y)ayma hakkı, Anayasanın 1 inci, 2 nci ve 3 üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz."

Anayasa'nın bu hükümde zikredilen ve bu şekilde, "korunmasının" hedeflendiği kuvvetle vurgulanan maddeler, sırasıyla, şu konulara ilişkindir: "*Devletin şekli*"¹, "*Cumhuriyetin nitelikleri*"² ve "*Devletin bütünlüğü, resmi dili, bayrağı, milli marşı, başkenti*"³.

Anayasa'nın 27. maddesine böyle bir hükmün eklenmesi, askeri rejim döneminde, iki yapıdan oluşan⁴ Kurucu Meclis'in, üyeleri Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları olan Milli Güvenlik Konseyi kanadınca gerekli görülmüştür ve 31 yıldır Türkiye hukuk âleminde olduğu kadar sanat ve bilim âleminde de etkisini korumaktadır.

Bir sanat ürününün, bir sanatsal işin ifade özgürlüğü bağlamında anlamı olan bir biçimde "yayıması" (yayma hakkı), 1951 yılında kabul edilen Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun "Yayma hakkı" başlıklı maddesinde⁵, kiralama, ödünç verme, satışa çıkarma, diğer yollarla dağıtma, yurtdışında çoğaltılmış nüshaların yurt içine getirilmesi veya kamuya ödünç verme gibi durumları kapsar.

Anayasa'nın sanatsal ifade özgürlüğü üzerindeki bu makro sınırlandırma denklemi, her ne kadar akıbeti bugünden belli olmasa da, bir anayasa değişikliği çalışması ve tartışmasının sürdüğü bir dönemde, Anayasa'nın o ilk üç maddesinin de bu değişiklik tartışması bağlamında, en azından ele alınıp tartışılabilceği dikkate alınacak olursa ironik bir duruma yol açmaktadır.

Bu süreçte, Türkiye sanatçılarının da bir katkı sunmaları bir özgürlük ve katılım dili olarak mümkünken, bu bağlamda bir sanatsal özgürlük eylemi "yayma hakkı" kapsamında mütalaa edilmediği için politika alanının da dışında kalmış, dolayısıyla yayılmamış ya da dağıtılmamış fakat yalıtılmış bir "sanatsal özgürlük nesnesi"ne dönüşmüş sayılmalıdır. Herhalde böyle bir sanatsal ifade ürünü, sanatçının kendi mahfuz alanında tutulacak bir nesne haline gelecektir. Bu durum o aktardığım hukuki ve politik denklemin uygulanmasının bir sonucudur. "Demokratik bir toplum"da, süreçlerin sonuçlardan daha önemli olduğunu hatırdı tutarak, sanatsal ifade özgürlüğü üzerindeki bu Anayasal sınırlamanın çoğulluk olanağı ve fırsatlarının da tehdidi anlamına geldiğini düşünüyorum.

Öte yandan, Anayasa bağlamında sanatsal ifade özgürlüğü bakımından ortaya çıkan bu tehdit kaygısı, "düşünceyi ifade ve yayma özgürlüğü" bakımından böyle bir dille kaleme alınmamıştır. Anayasa'da düşünceyi ifade ve yayma özgürlüğü için de, uluslararası insan hakları standartlarına kıyasen, daha geniş bir sınırlandırma çerçevesi çizilmiş olsa da, Anayasa'nın "yayma hakkı"nın uygulanması konusunda yukarıda belirttiğim derecede bir sınırlandırma getirme gerekçesi sadece sanat (ve bilim) özgürlüğü için söz konusudur.

Sanat özgürlüğüyle ilgili bu Anayasa hükmü, 1982 yılında hazırlanan özgün Anayasa metninde yer alan bir hükümdür, daha sonra hiç değiştirilmemiştir. Anayasa'nın hazırlandığı dönem göz önünde tutulacak olursa, belki böyle bir kaygının asıl konusunu oluşturacak sanatsal ifade biçimlerinin esasen basılı ifade araçları olduğu düşünülebilir. Süreli ve süresiz yayınlar,

müzik, sinema, sahne ve gösteri sanatları bu konuda ilk akla gelen sanatsal ifade biçimleridir.⁶

O halde, Anayasa’da, “sanat özgürlüğü” bakımından geçerli olan ve bu özgürlük için bu açıklıkta, özel bir sınırlamayı gerektiren bu kaygı nasıl açıklanabilir? Kaldı ki, o hükümlerle korunmaya çalışılan temel kamusal menfaatler olarak tanımlanabilecek konular; diğer bir ifadeyle, “Devletin şekli”, “Cumhuriyetin nitelikleri” ve “Devletin bütünlüğü, resmi dili, bayrağı, milli marşı, başkenti” ile ilgili hükümler, Anayasa’nın Madde 4 hükmüyle, zaten Anayasa değişikliği bakımından da katı bir hukuki güvenceyle korunmuş, “değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez” hükümler olarak nitelenmiştir.

O halde, bu ilk üç madde hükmünün Anayasa’nın olağan yöntemle değiştirilmesi durumunda bile, böyle bir girişime karşı gene Anayasa’nın kendisi tarafından korunmuş olduğu bir hukuki çerçeve varken, Anayasa’nın sanat özgürlüğü hükmüyle, ilk üç madde hükümlerinin, ayrıca ve özel olarak sanatsal ürünlerin “yayma hakkı”na karşı da korunmaya çalışılmasını, aslında nasıl bir tehdide ya da tehdit algısına karşı “korunma” olarak tartışmak gerekir?

1987 yılından başlayarak, Anayasa’nın farklı maddelerinin hükümleri 17 kez değiştirildi veya bunlara ekler yapıldı. Fakat sanat özgürlüğü ile ilgili bu madde hükmünde, herhangi bir değişiklik söz konusu olmadı. Demek oluyor ki, aradan geçen süre zarfında, Anayasa’yı değiştirebilecek çoğunluğa erişmiş farklı siyasi koalisyonlar bakımından böyle bir değişikliği gerektirecek bir hukuki ihtiyaç doğmadı. Belki dolaylı olarak, bu hükmün korunmasında fayda olduğu bile düşünülmüş olabilir. Aksi kolaylıkla savunulamayacak bu tespit Türkiye’de sanat özgürlüğünün hareket sahası ve ufku bakımından tedirginlik uyandırması gereken bir gerçeği ortaya koyar.

Buna karşı denilebilir ki, Anayasa’da sanat ve sanatçıyla ilgili açıkça başka bir hükme daha yer verilmiştir. Üstelik bu maddenin başlığı “Sanatın ve sanatçının korunması”dır.⁷ Buna göre:

“Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır.”

Aynı Anayasa metninde yer verilen, “sanat özgürlüğü”ne ilişkin hüküm ile “sanat ve sanatçının korunması” başlıklı bu hüküm birbirine zıt bir durum, bir çelişki oluşturmaz mı? Eğer devlet “sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı” koruyacaksa, neden sanatçının eserlerini yayma hakkını sınırlandırmayı, üstelik bu konuya ilişkin hak standartlarının ötesinde bir sınırlandırma ölçütleri manzumesiyle sınırlandırmayı hedefler? “Sanat eserlerinin ... korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken (tedbir-

lerin alınması)” hedefi de aynı soruyu sormayı gerektirecek diğer bir durumu ifade eder.

Sanatın ve sanatçının korunmasıyla ilgili bu hüküm, Anayasa sistematığında, altında yer aldığı bölümün başlığı “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” olsa da, bir “hak koruması”na vurgu yapmamakta daha çok devletin bir sosyal ve ekonomik güvence sağlama yükümlülüğünü hatıra getirmektedir. Ve bu bağlamda, Anayasa’da, özellikle ekonomik bir güvenceye sahip kılınmaları önemsendiği mesajı verilmeye çalışılan diğer gruplar (gençliğin korunması, orman köylüsünün korunması, tüketicilerin korunması, esnaf ve sanatkarların korunması) ile birlikte sanatçının korunması da taahhüt edilmektedir.

O halde, burada bir başka soru daha sormak gerekir? Anayasa’da, “Sanatın ve sanatçının korunması” başlığı altında yer verilen bu hüküm, aslında bir “sanat özgürlüğü” ruhu ve biçimi taşımaktan çok, acaba devletin kendilerine bu imtiyazı bahşedeceği bir “sanatçılar” zümresini mi çağrıştırmalıdır?

Anayasa’nın bu hükmü de, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren hiç değiştirilmemiş maddeler arasındadır. Ve görüldüğü kadarıyla, hazırlık faslı sırasında, sadece Danışma Meclisi’nin teklif ettiği madde metniyle yetinilmesi Milli Güvenlik Konseyi’nce de uygun bulunmuş olmalıdır ki, Konsey tarafından ek bir içerik ya da gerekçe değişikliği yönünde müdahalede bulunulmamıştır. Yukarıda sorduğum soruya ışık tutacağını düşünerek, hazırlık döneminde Danışma Meclisi tarafından kaleme alınan bu maddenin gerekçesini aynen aktarmak istiyorum:

“Devletin sanat faaliyetlerini himaye etmesi, sanat eserlerini koruması, değerlendirmeye çalışması, desteklemesi; sanatçıları koruması, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türk Devlet hayatının geleneklerine dâhil olmuştur. Anayasada yukarıda belirlenen konularda Devlete ödev yüklenmesi, özellikle bu geleneğin teyidi mahiyetindedir. Sanatçılara ve sanata verilen önemin geliştirilmesi ise bu maddenin ana hedefidir. “Devlet sanatçıyı korur” ifadesi Türk Devletinin gelecek yıllardaki bu alandaki ödevlerinden en önemlisine işaret etmek üzere maddeye alınmıştır.”⁸

Yukarıda aktardığım gerekçe metninden de anlaşıldığı gibi, bu hükme konu olan “koruma” bir hakkın korunması anlamında değil, “Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türk Devlet hayatının geleneklerine dahil” olduğuna vurgu yapılan bir politikanın teyidi anlamındadır. Ancak, “sanat özgürlüğü”ne ilişkin Anayasa hükmünün bu özgürlüğün kullanılma biçimi bakımından (yayma hakkı) getirdiği ve insan hakları hukuku bakımından ölçüsüz ve atipik sayılması gereken bir sınırlandırma kriteri, bu sınırlandırmanın kapsamı dikkate

alınacak olursa, en azından sanatçı davranışının Anayasa’da tanzim edilen belli siyasi hatların gerisinde kalmasının istendiği bir zihniyeti ortaya koyar. Dolayısıyla, Anayasa’nın “sanatın ve sanatçının korunması” başlıklı hükmünde öngörülen o “koruma” yaklaşımı, sosyal ve ekonomik bir karaktere sahip görünüyor olsa bile, bu aslında ideolojik hatları tasarlanmış bir sanatsal davranışın sahipleri bakımından elde edilmesi beklenecek bir koruma anlayışı olmalıdır.

Türkiye’deki sanatsal faaliyetlere ilişkin uygulamanın mutlaka bu sınırlara harfiyen uyulduğu bir sahada yerine getiriliyor olduğunu iddia etmiyorum ve hatta bu sınırları aşan nitelikte sanat eserleri ve çağdaş sanat işlerinin olduğunu açıklıkla söylemek de mümkündür. Ancak, fiili durumun Anayasa’da dilini ve gücünü bulan sınırlayıcı bir hukuki ve politik denklemin bu sınırlarına tabi olmaması gibi bir olgu idare tarafındaki bir esnekliğe işaret ediyor şeklinde yorumlanabilir. Ancak öte yandan, bu durumun o “esnekliğin” kendisinin bile politik bir geri planı olabileceği düşüncesini akla getirdiği de bu gerçeğin diğer bir yüzüdür. Ve Türkiye siyasetine hâkim “faydacılık” optiği bu bağlamda da kıymeti tartışmasız bir siyasi davranış kriteri olmuştur.

Birleşmiş Milletler insan hakları rejimi içinde, insan hakları idealinin gerçekleştirilmesi hedefiyle kurulan çok farklı hak alanlarına ilişkin koruma mekanizmaları arasında, “özel koruma usulleri” adı altında, belli hak alanlarının dünya genelinde korunmasıyla ilgili birimler veya merciler oluşturulmuştur. Çerçevesi çizilmiş, tanımlanmış bir hakka ilişkin korumayı sağlamak, izlemek ve geliştirmek için benimsenen bu yöntemlerden birisi de, o konuda evrensel bir yetkiye sahip olacak Özel Raportör (*Special Rapporteur*) tayin edilmesi yoludur ve bugün, bu ad altında koruma ve izleme yetkisine sahip 37 hak koruma alanı ve mekanizması kurulmuştur. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi (*Human Rights Council*) tarafından, ilk defa 2009 yılında kurulan böyle bir koruma mekanizması, sanat alanını da kapsayacak şekilde, “Kültürel Haklar Alanında Özel Raportörlük” (*Special Rapporteur in the field of cultural rights*) adını almıştır.⁹ Bugün bu görevi sürdüren Özel Raportör Farida Shaheed Pakistanlı bir sosyologdur.

Özel Raportör Shaheed’in hazırladığı ve 14 Mart 2013 tarihinde yayımlanan “Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü hakkı” (*The right to freedom of artistic expression and creativity*) başlıklı raporun başlangıcında, sanatın tanımlanması için bir teklifte bulunulmasının istenmediği veya sadece sanatçılara özgü birtakım ilâve haklar tavsiye edilmesine de gerek olmadığı belirtilerek, sanatsal olsun ya da olmasın, her tür ifade biçiminin ifade özgürlüğü altında korunması gerektiği vurgulanır.¹⁰

Ancak bu hukuki ve fiili korumanın kendisine karşı gerçekleşeceği kişi, kurum ve çevreler farklılık gösterebilir. Bu durum sadece sanat özgürlüğü

ile ilgili bir durum da değildir, tüm haklar için geçerlidir. Sanat özgürlüğü, düşünceyi ifade etme özgürlüğü bağlamında özel bir ifade biçimi olarak tanımlanan bir hakkın konusudur. Dolayısıyla, genel olarak ifade özgürlüğüyle ilgili sınırlayıcı bir düzen ve politikalar bu özgürlüğün kullanılmasına da etki edecektir. Bu özgürlüğe yönelik tehditler yürürlükteki hukuk kurallarından veya bunların devlet aygıtlarınca uygulanma biçiminden doğabileceği gibi, tamamen devlet dışındaki kişi ve kurumların görüş, davranış ve faaliyetlerinden de doğabilir. İnsan hakları hukuku terminolojisiyle, ilk kategori tehdit veya müdahaleler dikey ihlaller (*vertical violations*), ikinci kategori ise yatay ihlallere (*horizontal violations*) yol açabilir.

Özel Raportör Farida Shaheed, yukarda andığım raporunda, sanatsal ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasına olumsuz bir şekilde etki edecek uygulamalar ve genel sınırlamalara ilişkin görüşünü iki temel başlık altında toplayarak sunmuştur: 1. Yasalar ve düzenlemeler; 2. Ekonomik ve mali sorunlar.

“Yasalar ve düzenlemeler” başlığı altında bir etkiye neden olabilecek temel konular şöyle belirtilir: 1. Muğlak (bulanık) düzenlemeler; 2. Ön sansür; 3. Sınıflandırma ve derecelendirme; 4. Kamuya açık alanların kullanımına ilişkin düzenlemeler; 5. Seyahat sınırlamaları. “Ekonomik ve mali sorunlar” başlığı altında ise şu hususlara dikkat çekilir: 1. Devlet desteğine erişimin sınırlandırılması ve mali destek kesintileri; 2. Piyasa sansürü; 3. Sanatçılar ve yazarların manevi ve maddi çıkarlarının korunması.

Bu raporda altı çizilen ve Türkiye bakımından da önem taşıdığını düşündüğüm bir tespit sanat alanının ve sanatsal ifade biçimlerinin sadece bir hoş duygu yaratma veya keyif alma vesilesi olarak görülmesine karşı çıkılmasının demokratik, açık bir toplumda taşıdığı değerdir.

Özel Raportör, bu bağlamda şu görüşü savunur:

“Sanatçılar insanlara keyif verebilir, fakat aynı zamanda toplumsal tartışmalara katkıda bulunur, bazen karşı bir söylemi dillendirir ve mevcut güç odakları karşısında bir denge oluştururlar. Sanatsal yaratıcılığın hayatiyet kazanması canlı kültürlerin gelişimi ve demokratik toplumların işleyişi için zaruridir. (...) Evrensel insan hakları normlarının hayata geçirilmesinde asıl önem arz eden iş, geleneksel nüfuz, kurumsal ya da ekonomik iktidar veya toplumdaki demografik üstünlüğe dayanan bir bakışla keyfi ayrıcalıkların yaratılmasının önlenmesidir. Bu ilke, sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü hakkı ve bu hakka dair muhtemel sınırlamalar konusunda ortaya çıkan her meselenin kalbinde yatar.”¹¹

Sanırım, bu ilkesel görüş Türkiye örneği üzerinde, ülkenin en üst hukuki değere sahip normatif düzenlemesi olan Anayasa'dan hareketle yaptığım yukardaki analizin ortaya koyduğu, yeterince özgür olmaktan uzak olan bu resme bir cevap olarak da okunabilir.

Bu şöyle bir resimdir: Kamusal bir menfaatin tanımını, insanda, onun haklarıyla var olmasında aramak ve bulmaya gayret etmekten çok, o menfati sadece devletle özdeşleştiren bir ideolojinin çıkmazında şekillendirmeye çalışmak, fakat bunu yaparken kendini hakları da telaffuz etmek zorunda hissettiği anlaşılabilir bir dilden de uzak tutmamak. Bu tablonun bir “yarısı dolu bardak” metaforu oluşturduğunu ve nereye baktığınızla (olumlu ya da olumsuz) bir anlam kazanacak “dengeci” bir bakışı yansıttığını düşünmüyorum. Kaldı ki, böyle dengeci bir bakışın, güce meyleden bir etki yarattığı, çözümü böyle tasvir ettiği kanısındayım.

Bir hak alanı ve onu “dengeleyecek”, “sınırlayacak”, ona “gem vuracak” karşı söylem ilişkisinde, son tahlilde hakkın etki kazanmasını bastırarak ölçütlerin etkili olduğu böyle bir hukuki tasarım ya da politik öncelikler, demokratik ve açık bir toplumun değerleriyle bağdaşmadığı kadar hukuka, özellikle insan hakları hukukunun bu bağlamda Türkiye için de tanınması, korunması ve hukuka uygun olarak riayet edilmesi gereken uluslararası standartlarına aykırıdır ve Türkiye'nin bu konuya ilişkin asıl resmi budur.

Notlar

1. Anayasa Madde 1- *Devletin şekli*
Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.
2. Anayasa, Madde 2- *Cumhuriyetin nitelikleri*
Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.
3. Anayasa Madde 3- *Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti*
Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.
Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.
Millî marşı “İstiklal Marşı”dır.
Başkenti Ankara’dır.
4. Danışma Meclisi ve Milli Güvenlik Konseyi.
5. Madde 23.
6. Basın özgürlüğü ile ilgili Anayasa maddesinde, bu özgürlüğün sınırlandırılmasında, Anayasa’nın “düşünce ve ifade özgürlüğü” ve “bilim ve sanat özgürlüğü” hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir. Bu nedenle, dolaylı olarak, aynı ölçüde sınırlandırmayı gerekli kılacak bir kaygının basın özgürlüğü bakımından da söz konusu olacağı düşünülebilir; ancak bunun sadece basın ve yayın araçları için söz konusu olacağı açıktır.
7. Madde 64.
8. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Türkiye Büyük Millet Meclisi, https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/gerekceli_1982_anayasasi.pdf (erişim: 18.11.2013).
9. Bkz., <http://www.ohchr.org/EN/Issues/CulturalRights/Pages/SRCulturalRightsIndex.aspx> (erişim: 19.11.2013).
10. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Farida Shaheed (The right to freedom of artistic expression and creativity), A/HRC/23/34, 14 March 2013, paragraf 4.
11. A/HRC/23/34, 14 March 2013, paragraf 3.

Giriş

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahaleler ya da başka bir deyişle sansür, oldukça uzun bir süredir Türkiye'nin gündeminde olmasına karşın bu olgunun boyutlarını ortaya koyan bir çalışma daha önce hayata geçirilmemişti. Siyah Bant girişimi belki de ilk kez sanatın neredeyse tüm dallarını kapsayan bir çabaya girilerek bu alanda öncü nitelikte bir çalışma ortaya koydu. Girişimin 2012 tarihinde yayınladığı kitap¹ ve web sitesinde² yayınlanan veriler ve örnek olaylar Türkiye'de yaşanan sansür uygulamalarının sanatın belirli dallarında yoğunlaşmakla beraber tüm sanat dallarında ortaya çıkabildiğini gösterdi.

Çalışmada öncelikle ifade özgürlüğü kavramı, ifade özgürlüğünün özneli, ifade içerik ve başvuru araçları bakımından kapsamı, devletler açısından doğurduğu yükümlülükler, sınırlanması ve ifade özgürlüğü ile bağlantılı diğer hak ve özgürlükler üzerinde durulmaktadır. Bu şekilde bir uzun girişin, çalışmanın konusu bakımından özellikle hukukçu olmayanlar açısından sıkıcı görünmekle birlikte sanatsal ifade özgürlüğünü kullanan kişiler bakımından gerekli olduğu düşünülmüştür. Çalışma özellikle hukukçulara yönelik değil, sanatsal ifade özgürlüğünü kullanan veya kullanmak isteyen herkese yönelik olarak kaleme alındığı için hukukçular bakımından tekrar niteliğinde olabilecek bazı temel bilgilere yer verilmesi tercih edilmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bugüne kadar ortaya çıkan sansür uygulamalarında konu hukukçuların elinde genellikle hukuki bir meseleye indirgenmiş ve sanatsal ifade özgürlüğünün niteliği, kapsamı ve sınırları ikinci plana itilmiştir. Bu nedenle vurgulanan noktaların büyük oranda hukukçu olmayanlar için kaleme alındığı dikkate alınarak hukukçular açısından da faydalı olacağı düşünülmektedir. Özellikle Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun öngörüldüğü 2012 yılı Eylül ayından bu yana Anayasa'da yer alan sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik hükümler daha da fazla önem kazandığı için ilk bölümde bu konuya da kısaca yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahale örgütlerine yer verilmiştir. Bu noktada hem devlet, hem de devlet-dışı aktörlerin sansür uygulamalarına odaklanılmıştır. Bu tür uygulamalara bakıldığında yasama, yürütme ve yargı organlarının yaygın sansür uygulamalarına yol açtığı, bu durumdan etkilenen sanatçıların veya sanat kurumlarının da otosansüre yönelebildiği görülmektedir. Ayrıca devlet veya devlet-dışı aktörlerin soğuk savaş döneminde sıklıkla başvurulan “terörle mücadele”, “yasadışı gösteri” veya muhafazakâr bakış açısını yansıtan “müstehcenlik” gerekçelerinin hâlâ ve sıklıkla kullanılageldiği göze çarpmaktadır. Nihayet devlet-dışı aktörlerin de kimi zaman fiziksel şiddete varan müdahaleleri ile sansür-otosansür kısır döngüsünün devamına katkıda bulunduğu görülmektedir.

Elinizdeki bu çalışmada aktarılan vakaların büyük çoğunluğu geçtiğimiz birkaç yıl içinde ortaya çıkan vakalardan oluşmaktadır. Aktarılan vakaların yalnızca medya organlarında görünür hale gelen vakalar olduğu ve bu nedenle belki de buzdağının yalnızca görünen kısmı olduğu da akıldan çıkarılmamalıdır. Ancak buzdağının görünmeyen kısmının açığa çıkabilmesi ve sansür vakalarının daha görünür hale gelebilmesi için bu tür çalışmaların yaygınlaşması gerekiyor. Vakaların yaygınlığı ve sayısı Türkiye açısından yıllardır çözüm üretilemeyen ifade özgürlüğü sorununun sanatsal ifadeler bakımından da geçerli olduğunu ortaya koyuyor. Bu olgu aynı zamanda Avrupa Birliği üyelik sürecinde ifade özgürlüğü standartlarının geliştirilmesi için atılan yasal adımların yetersiz kaldığını gösteriyor. Çalışmada bazı yasal değişiklik önerilerine yer verilse de sanatsal ifade özgürlüğünün tam anlamıyla hayata geçirilmesinin sanata dair mevcut zihniyette bir değişim yaşanmasına bağlı olduğu ortaya çıkıyor. Elbette bu tür bir değişimin kısa sürede yaşanması mümkün değil. Bu durumun çalışmanın kaleme alındığı süreçte çok sayıda vakayı incelemek durumunda kalan yazar açısından da bir moral bozukluğu yarattığını itiraf etmeliyim. Ancak bu durum aynı zamanda Siyah Bant girişimi gibi girişimlerin çoğalması ve sanatçı örgütlenmelerinin yaygınlaşması gerekliliğini ortaya koyuyor. Bu nedenle atılacak ilk adım, sansür vakalarının sürekli olarak izlenmesi ve kayıt altına alınması ve olası yargısal veya yargısal olmayan başvuru yollarının kullanılması olabilir. Bu çalışma ancak bu tür adımların atılması ile birlikte bir anlam kazanabilecektir.

I.

Sanatsal

İfade Özgürlüğü

İnsan hakları hukukunda açıkça düzenlenmiş bir hak olmayan sanat özgürlüğü günümüzde normatif olarak düzenlenmiş iki hak çerçevesinde gündeme gelebilmektedir. Sanat özgürlüğü hem ifade özgürlüğünün bir parçasını oluşturmakta, hem de kültürel haklar başlığı altında koruma görebilmektedir. Çalışmada sanat özgürlüğü üzerinde her iki bağlamda da durulacak olsa da, konu büyük ölçüde ifade özgürlüğü temelinde değerlendirilecektir. Bu durumun altında yatan neden ise ifade özgürlüğünün ilk kuşak haklar arasında yer alan bir hak olması ve bu hakka yönelik sağlanan korumanın daha fazla olmasıdır. Hem bireysel, hem de kolektif düzeyde gündeme gelen ve ikinci kuşak haklar arasında yer alan kültürel haklar ise daha az koruma görmektedir.

Türkiye ifade özgürlüğüne yer veren tüm insan hakları belgelerine taraf olmuş durumdadır. Anayasa'nın 90. maddesi doğrultusunda bu belgeler Türkiye hukukunun bir parçası haline gelmiştir. İfade özgürlüğü ile ilgili dikkate alınacak öncelikli standartlar bu sözleşmelerde yer alan veya sözleşme organları tarafından ortaya konulan standartlardır. Anayasa'nın 90. maddesine 2004 yılında yapılan değişiklikle eklenen "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır" cümlesi ile uluslararası sözleşmelerin iç hukukta yer alan hukuki düzenlemeler karşısında belirli koşullar dâhilinde öncelikli olarak uygulanmasının yolu açılmıştır. Bu değişikliğe rağmen sekiz yıl sonra dahi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) 2012 yılı sonuna kadar ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine dair verilen 512 kararın 215'i ne yazık ki Türkiye aleyhine yapılan başvurularla ilgilidir. Türkiye Mahkeme nezdinde ifade özgürlüğünü en çok ihlal eden ülke durumundadır.³ Anayasa'nın 90. maddesine paralel bir biçimde çalışmada ifade özgürlüğü ile ilgili olarak uluslararası standartlar göz önünde tutulmuştur.

A- İfade Özgürlüğü

1. Genel Olarak İfade Özgürlüğü

Sanat özgürlüğünün insan hakları hukukundaki öncelikli yansıması sanatsal ifade özgürlüğüdür. İfade özgürlüğü günümüzde demokratik bir toplumun temel niteliklerinden biri olarak kabul edilmektedir ve bu anlamda bir tur-nusol kâğıdı işlevi görmektedir. AİHM'ye göre ifade özgürlüğü "toplumun ilerlemesi ve her insanın gelişmesi için esaslı koşullardan biri olan demok-ratik toplumun asıl temellerinden birini oluşturmaktadır."⁴ İfade özgürlüğü büyük ölçüde eleştiri özgürlüğünün güvence altına alınmasını hedeflemek-tedir ve bir ifadenin sert olması bu nedenle doğal karşılanmaktadır. "İfade özgürlüğü... yalnızca lehte olduğu kabul edilen veya zararsız ya da ilgilenme-ye değmez görülen bilgi veya düşünceler için değil, aynı zamanda devletin veya nüfusun bir bölümü için saldırgan, şok edici veya rahatsız edici bilgi ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz."⁵

Belirtilen bu durum özellikle sanatsal ifadeler bakımından da geçerli-dir. Sanat eserleri de "saldırgan, şok edici veya rahatsız edici" olsa da ifade özgürlüğünün korumasından yararlanmaktadır. Demokrasi, sanatçıların birer öncü olarak ortodoksiye karşı çıkmak ve yeni ve eleştirel bir düşünce ortaya koymak için sanatsal görüşlerini özgürce açığa vurma yönünde cesaretlendi-rilmesini gerektirmektedir.⁶ AİHM'ye göre ifade özgürlüğü "... kültürel, siyasi ve sosyal bilgi ve fikirlerin değiş tokuşuna katılma fırsatı yaratan sanatsal ifade özgürlüğünün de içermektedir. Sanat eserleri yaratan, sergileyen veya dağıtan kişiler demokratik bir toplum için büyük önem taşıyan fikir ve görüş-lerin yayılmasına katkıda bulunmaktadır."⁷

İfade özgürlüğü, görüş sahibi olma özgürlüğü, bilgi ve düşünceyi edinme özgürlüğü ile bilgi ve düşünceyi yayma özgürlüğü gibi özgürlükleri bünye-sinde barındırmaktadır. Görüş sahibi olma özgürlüğü herhangi bir müdahale olmaksızın görüş oluşturma ve görüş değiştirebilme hakkı anlamına gelmek-tedir ve herhangi bir şekilde sınırlanması mümkün değildir. Bu kapsamda hiç kimse görüşleri nedeniyle diğer insan haklarından yoksun bırakılamayacaktır. Bu özgürlük kişinin görüşlerini açıklamama hakkını da içermektedir.⁸ Bilgi ve düşünceyi edinme özgürlüğü ise bilgi edinme hakkını, medya organları-nın kamusal işlerle ilgili bilgilere erişim hakkını ve kamunun ifadelerin dile getirildiği mecralara erişimi hakkını kapsamaktadır.⁹

İfade özgürlüğünün öznesi herkeştir, başka bir deyişle herkes bu haktan yararlanabilir. Hakkın öznesi bakımından kategorik bir sınırlama yoktur. Ger-

çek veya tüzel kişi ya da dil, din, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim vs. veya meslek ayrımı yapılmaksızın herkes için geçerli bir haktır. Bu özgürlüğünü kullanan kişinin sıfatı veya kullanılan ifade ancak ifade özgürlüğünün sınırlanmasında gündeme gelebilecektir.¹⁰ Sanatsal ifade özgürlüğü açısından da aynı durum geçerlidir. Sanat eserlerinin üretimi ve yaygınlaşması çok sayıda insanın içinde yer aldığı bir süreçtir. Sanat eserinin yaratıcısı kimi zaman tek kişi olabilirken, kimi zaman çok sayıda kişinin katkısı söz konusu olabilmektedir. Örneğin bir ressamın yaptığı resim tamamen kişisel çalışması olabilirken, bir sinema filmi çok sayıda kişinin ortaya koyduğu bir çalışmadır. Bu nedenle sanatsal ifade özgürlüğünden yararlanacak kişilerin kapsamı da oldukça geniş kabul edilmelidir.

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahaleler yalnızca eseri yaratan kişiyi değil, eserin yaratılmasında katkısı olan diğer kişileri, çoğaltılması ve yaygınlaştırılmasında rol oynayan diğer kişileri de etkilemektedir. Hatta sanat eserine erişimi engellendiği ve bu nedenle kültürel yaşama katılım hakkına müdahale edildiği için sanat eserinin izleyicileri de etkilenmektedir.¹¹ Dolayısıyla sanatsal ifade özgürlüğünün mağdurları açısından oldukça geniş bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir ve ifade özgürlüğü bu noktada geniş kapsamlı bir koruma sağlamaktadır.

2. İfade Özgürlüğünün İçerik Bakımından Kapsamı

a- Sanatsal İfadeler

İfade özgürlüğünde kullanılan ifadenin içeriği bakımından bir sınır bulunmamaktadır. İfade özgürlüğü siyasi, sanatsal veya ticari her türlü ifadeyi kapsamına almaktadır. Bir ifadenin “değersiz”, “topluma yararsız” veya “ticari amaç taşıması” ifade özgürlüğü açısından bir önem taşımamaktadır.¹² Bu durum aynı şekilde sanatsal ifadeler bakımından da geçerlidir. Sanatsal çalışmalar birden çok anlama gönderme yapmaları nedeniyle kurgusal olmayan açıklamalardan farklılaşmaktadır. Bir sanat eserinin ortaya koyduğu mesajın tespiti kolay değildir ve kişiden kişiye değişebilmektedir. Bu durum sanatsal çalışmalarda ortaya çıkan yaratıcılığın bir sonucudur ve aksinin kabulü yaratıcılığa bir müdahale anlamına gelebilecektir.¹³ Bu nedenle sanatsal ifadenin “estetik değeri”, ifade özgürlüğünden yararlanıp yararlanmaması bakımından tek başına bir önem taşımamaktadır.

İfade özgürlüğü, siyasi, sanatsal veya ticari her türlü ifadeyi kapsamına almasına rağmen bir ifadenin ne zaman siyasi, ne zaman sanatsal olduğunu tespit etmek her zaman kolay değildir. Özellikle sanatsal ifadeler kimi zaman siyasi, kimi zaman ise bir ticari ifade olarak değerlendirilebilmektedir. Do-

layısıyla ifadeler açısından bu tür bir ayrıma gidilmesi kimi zaman yapay bir ayrımın ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle aşağıda belirtilecek sanatsal ifade dışındaki diğer ifade türlerini bir genelleme olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

Sanat özgürlüğü insanlığın zenginleşmesi ve medeniyetin çeşitliliği için yaşamsal önemde görülmektedir.¹⁴ Sanatsal ifade ile ilgili en açık düzenleme Türkiye'nin de taraf olduğu Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 15. maddesinde yer almıştır. Maddenin üçüncü fıkrasına göre "Bu sözleşmeye taraf devletler... yaratıcı faaliyetler için zorunlu olan özgürlüğe saygı göstermeyi taahhüt ederler." Genel olarak ifade özgürlüğüne dair düzenlemeler ise Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 19. maddesinde ve AİHS'nin 10. maddesinde yer almıştır. Bu düzenlemeler doğrudan sanatsal ifade özgürlüğüne gönderme yapmasa dahi ortaya konulan yaklaşım sanatsal ifade özgürlüğünün ifade özgürlüğüne içkin olduğu yönündedir. AİHM'ye göre "...10. madde, özellikle bilgi ve fikir edinme ve yayma özgürlüğü kapsamında, kültürel, siyasi ve sosyal bilgi ve fikirlerin değişik tokuşuna katılma fırsatı yaratan sanatsal ifade özgürlüğünü de içermektedir. Sanat eserleri yaratan, sergileyen veya dağıtan kişiler demokratik bir toplum için büyük önem taşıyan fikir ve görüşlerin yayılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle Devletin yazarın ifade özgürlüğüne gereksiz müdahalelerde bulunmama yükümlülüğü söz konusudur..."¹⁵

AİHM kararlarına bakıldığında siyasi ifadelere sanatsal ifadelere kıyasla daha ayrıcalıklı bir konum verildiği görülmektedir.¹⁶ Ancak sanatsal ifadeler söz konusu olduğunda, örneğin bir sanat eserinde şiddete çağrı olarak nitelendirilebilecek bazı ifadeler mevcutsa ifade özgürlüğüne yine de daha fazla ağırlık verilebilmektedir. Örneğin bir şiir kitabı hakkında, saldırgan bir üslup ve şiddete çağrı olarak algılanabilecek ifadeler içermesine karşın halk üzerinde olumsuz etkisinin sınırlı olacağı değerlendirilerek ifade özgürlüğünün ihlal edilmediği yönünde karar verilmiştir.¹⁷ Bu durum saldırgan bir üslup içeren ve bizatihi şiddete başvurmaya çağırarak roman, şiir vs. ile ilgili olarak yine de bu eserlerin sanatsal niteliğine öncelik verilebileceği anlamına gelmektedir.¹⁸

Bu yaklaşım siyasi ifade ve sanatsal ifade kategorilerinin iç içe geçtiği durumlarda ortaya çıkabilmektedir. Yukarıda belirtilen davada yer alan söz konusu şiir devlete yönelik sert eleştiriler içerdiği için aynı zamanda bir siyasi ifade niteliğindedir. Söz konusu ifade siyasi ifade olarak nitelendirildiğinde sağlanan korumanın kapsamı daha geniş olabilmektedir. Dolayısıyla siyasi içerikli sanatsal ifadelerin başka içeriğe sahip diğer sanatsal ifadelerden daha fazla koruma gördüğü söylenebilir.

Siyasi ifadeler için ortaya çıkan bu durum başka ifadelerle ilgili sergilenen yaklaşım karşısında daha belirgin hale gelmektedir. Özellikle müstehcen

ifadeler konusu, ifade özgürlüğü ile ilgili olarak tartışmalı kararlara yol açabilmektedir. Değer yargıları bir toplumdan diğerine farklılaşabildiği için müstehcenlik ve sanat arasındaki sınırın çizilmesi her zaman kolay olmamaktadır. AİHM geçmişte bu tür ifadelerle ilgili olarak verdiği kararlarda meşru amaçlar arasında bulunan genel ahlâkın korunması nedenine dayalı olarak gerçekleştirilen müdahaleyi ifade özgürlüğüne aykırı bulmayabilmiştir. AİHM bir kararında hayvanlarla cinsel ilişkiyi gösteren resimlerin halka açık bir biçimde sergilenmesinin ardından ressamın ceza kovuşturmasına tabi tutulması ve resimlere el konulmasını değerlendirmiştir. Mahkeme bu olayda başvuru önlemin ahlâkın korunması için gerekli olduğunu kabul etmiş ve Sözleşme'nin 10. maddesinde yer alan "ödev ve sorumluluk" ifadesine gönderme yapmıştır.¹⁹ Ancak AİHM son yıllarda içtihatlarında bu durumun tam tersi yönünde yorumlanabilecek kararlar vermeye başlamıştır. Örneğin, Mahkeme bir politikacının cinsel ilişki sırasında resmedildiği bir resimle ilgili alınan tedbir kararını ifade özgürlüğüne aykırı bulmuştur. Mahkeme kararında hicivle ilgili şu saptamada bulunmuştur: "Hiciv sanatsal bir ifade biçimi ve toplumsal bir eleştiridir ve mübalağa ile gerçekliğin tahrifi biçiminde özünde mevcut olan özellikleri nedeniyle doğal olarak kışkırtmayı ve tahrik etmeyi amaçlar."²⁰

AİHM Türkiye aleyhine yapılan, erotik içeriği nedeniyle Guillaume Apollinaire'in *On Bir Bin Kırbac* adlı kitabı hakkında toplatma kararı verilmesi ve romanın yayıncısına para cezasına hükmedilmesi ile ilgili bir başvuruda, yine ahlâkın korunması karşısında sanat özgürlüğüne ağırlık vermiştir. Mahkeme, söz konusu romanın Avrupa edebi mirasının bir parçası olduğunu; yazarının uluslararası bir üne sahip olduğunu, romanın çok sayıda dile çevrilererek yine çok sayıda ülkede hem elektronik kitap hem de basılı olarak yayınlanmış olduğunu; romanın yazarının vatandaşı olduğu ülkede prestijli bir koleksiyon içinde yayınlanmış olduğunu ve belirli bir dili konuşan bir halkın bu tür bir mirasın parçası olan bir çalışmaya erişimden mahrum bırakılmaması gerektiğini belirterek ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine hükmetmiştir.²¹

Görüldüğü gibi sanatsal ifadeler giderek daha fazla koruma görmekte ve bu tür ifadelerin kendine özgü mahiyeti AİHM tarafından da kabul edilmektedir. Mahkeme'nin sanatsal ifadelerin kışkırtıcı niteliğine özellikle vurgu yapması büyük önem taşımaktadır. Bu tür bir yaklaşım sanatsal ifadelerin de siyasi ifadeler gibi geniş koruma görmesinin yolunu açmaktadır.

b- Diğer İfade Türleri

Sanatsal ifadeler dışında gündeme gelen ifade türleri siyasi, akademik, ticari ve dini ifadelerdir. Siyasi ifade özgürlüğüne diğer ifade türleri ile karşılaştırıl-

dığında ayrıcalıklı bir önem atfedilmektedir.²² AİHM'ye göre siyasi tartışma özgürlüğü "tüm demokratik sistemlerin temel ilkesidir."²³ Hükümetlerin yalnızca yasama organı ve yargı organları tarafından değil, aynı zamanda halk ve medya tarafından da denetlenmesi gerekmektedir.²⁴ Hükümetler hem en ağır eleştirilere hoşgörü göstermek, hem de öngördükleri sınırlayıcı önlemlerin ifade özgürlüğü üzerinde caydırıcı etki doğurmasını engellemekle yükümlüdür. Caydırıcı etki, ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin ardından müdahaleye maruz kalan kişilerin ya da aynı tür ifadeleri kullanmak isteyen kişilerin benzer bir müdahaleye maruz kalmamak için düşüncelerini ifade etmeye çekinmesine gönderme yapmaktadır. Kamusal organların denetimi bir yurttaşlık görevidir ve yurttaşların bu görevi yerine getirirken ağır ve sert bir üslup kullanması mümkündür. Hükümet kendisine yöneltilen ağır ve sert eleştirilere etkili bir şekilde cevap verebilecek bir konumdadır.²⁵ Bu nedenle siyasi ifadelere yönelik devlet kaynaklı müdahalelerin kabul görmesi oldukça zordur.

Siyasetçilere yönelik eleştirilerin sınırı özel kişiler için olandan daha geniştir ve bu durum günümüzde yerleşik bir ilke haline gelmiştir.²⁶ AİHM'ye göre siyasetçiler özel kişilerin aksine basın ve halkın yakından denetimine açık olmayı ve kamuoyunca tanınan bir kişi olmayı bilerek tercih etmektedir²⁷ ve bu nedenle kendilerine yöneltilen eleştirilere daha geniş bir hoşgörü göstermek durumundadır.²⁸

İfade özgürlüğü akademik özgürlükler bağlamında da gündeme gelebilmektedir. AİHM akademisyenlerin çalıştıkları kurum veya sistem ile ilgili görüşlerini özgürce dile getirebilmesi ve herhangi bir sınırlama olmaksızın bilgi ve gerçekleri yayma özgürlüğünü içeren akademik özgürlüklerin önemi- ne işaret etmiştir.²⁹ Mahkemeye göre akademisyenlerin araştırma yürütme- lerine ve bulgularını yayınlamalarına yönelik sınırlamalar bu konuda oldukça dikkatli bir denetimi beraberinde getirecektir.³⁰ Örneğin, AİHM, akademik nitelikli bir kitapta Türkiye'nin toprak bütünlüğüne aykırı olarak değerlendirilebilecek bazı ifadelerin şiddete teşvik niteliğinde olmadığını belirtmiş ve ciddi bir akademik çalışma niteliğini haiz olduğu için ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmiştir.³¹ Yine üniversitede ders verdiği dönemde derslerde Kürt sorunu ve Ermeni sorunu ile ilgili yaptığı açıklamalarla "ülke güvenliğini tehlikeye soktuğu" gerekçesiyle 1986 yılında İçişleri Bakanlığı kararıyla ülkeye girişi yasaklanan yabancı bir akademisyenin bu durumunun ifade özgürlüğüne aykırı olduğu ifade edilmiştir.³²

İfade özgürlüğü ve akademik çalışmalar kapsamında gündeme gelen bir başka konu ise kamu makamlarının elinde bulunan resmi kayıtların akademik çalışma yapmak isteyen kişiler açısından erişilebilir olup olmadığıdır. AİHM meşru tarihsel araştırmalar için resmi belgelere erişimin ifade özgür-

lûğü hakkının kullanılmasının önemli bir unsuru olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada devletin Sözleşme'nin 10. maddesinin ikinci fıkrasına aykırı bir sınırlama getirmesi ifade özgürlüğünün ihlali kabul edilmiştir.³³ Dolayısıyla akademik araştırmalar söz konusu olduğunda kamu makamlarının kural olarak elindeki belgeleri sunma yükümlülüğü altında olduğu ve bu yükümlülüğün ortadan kalkması için Sözleşme'ye uygun bir sınırlamanın ortaya konulması gerekmektedir. Bu durum özellikle tarihsel gerçeklerin ortaya çıkarılması amacıyla gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar için geçerlidir.

Ticari veya reklam niteliğindeki ifadelerin ifade özgürlüğünün koruma alanında yer alıp almadığı konusu AİHM önüne gelen başvurularda tartışılmıştır. AİHS'nin 10. maddesi ticari ifadelerle yönelik de bir koruma getirmektedir. Ancak ticari ifadeler, siyasi ifadeler ve sanatsal ifadelerle göre göre daha az koruma görebilmektedir. Buna rağmen yalnızca ekonomik amaçlarla hareket ediliyor olması ticari ifadeleri 10. maddenin koruma alanının dışına çıkarmamaktadır.³⁴

Ticari ifadelerle getirilen sınırlamalar büyük ölçüde 10. maddenin ikinci fıkrasında yer alan "başkalarının şöhreti veya haklarının korunması" meşru amacı ile haklı kılınmaya çalışılmaktadır. Bu noktada haksız rekabetin, yurdurma ve yanıltıcı reklamların önlenmesi amacıyla getirilen sınırlandırmalar 10. madde bakımından haklı bulunabilmektedir.³⁵ AİHM'nin ticari ifadelerle ilgili daha düşük standartlar uygulaması ve taraf devletlerin takdir yetkisine çok fazla ağırlık vermesi haklı olarak eleştiri ile karşılaşmıştır.³⁶ Ancak ticari nitelikli bir ifade, örneğin mikrodalga fırınların zararlı etkilerine dair iddialarda olduğu gibi³⁷ kamu yararını ilgilendiren konularla ilgili olduğunda, AİHM tarafından yine yüksek bir denetim standardı uygulanabilmektedir.³⁸

İfade özgürlüğü kapsamında gündeme gelen bir diğer ifade kategorisi ise dini konulara ilişkin ifadelerdir. AİHM, dini değerlere yapılan saldırılar konusunda gösterdiği mevcut yaklaşımı, laik kesimin benimsediği değerlere yönelik ağır eleştirilerde göstermediği gerekçesiyle belki de haklı olarak eleştiri ile karşılaşmaktadır.³⁹ AİHM önünde görülen *Otto-Preminger-Institut v Avusturya* davasında bazı dini figürlere yönelik müstehcenlik de içeren bir filmin gösteriminin engellenmesi ve filme el konulması, Mahkeme tarafından dindar nüfusun dini inançlarının hakaret edici bir biçimde saldırıya maruz kalmamasının güvence altına alınmasının devletin takdir alanında kaldığı gerekçesiyle ifade özgürlüğüne aykırı bulunmamıştır.⁴⁰ Söz konusu karar büyük eleştiri ile karşılaşmıştır ve "titizlikten uzak ve çoğulcu bir demokrasiye sanatsal ifadenin mantıksal temellerinden bihaber" olarak nitelendirilmiştir.⁴¹ AİHM'nin bu yaklaşımı dini konularla ilgili sanat eserlerinde eserin yaratıcısını iki kere düşünmeye davet etmekte ve bir anlamda otosansür uygulanmasına neden olmaktadır. Yine de bu tür kararların eski tarihli olma-

sı nedeniyle bugün gündeme gelebilecek bu tür ifadelerin belirli koşullarda ifade özgürlüğünden yararlanabilmesi mümkün gözükmektedir. AIHM'nin dini azınlık veya çoğunluk gruplara mensup olan kişilerin din veya inançlarını açığa vurma özgürlüğünü kullanmak istedikleri durumda, eleştiri ile karşılaşmalarını makul karşılamalarını, din veya inançlarının başkaları tarafından reddedilmesini ve hatta başkaları tarafından din veya inançlarına aykırı doktrinlerin yayılmasını hoşgörüyü karşılamalarını beklemektedir.⁴² Yine 2. Dünya Savaşı'nda yaşanan Yahudi soykırımında Katolik Kilisesi'nin rolünü sorgulayan bir yazı ile ilgili davada Mahkeme demokratik bir toplumda bu denli önemli tarihi olaylara yönelik bir tartışmanın serbest biçimde cereyan etmesinin temel olduğu görüşünü dile getirmiştir ve söz konusu yazıyı dine hakaret olarak yorumlamamıştır.⁴³

İfade özgürlüğünde gündeme gelen son tür ifadeler ise “müstehecen” nitelikteki ifadelerdir. “Müstehecen” içerikli sanatsal ifadeler, ifade özgürlüğü alanında büyük tartışma yaratmaktadır. Öncelikle bu alanda ortaya çıkan “pornografi”, “erotizm” ve “müstehecenlik” kavramlarına değinilebilir. Bu kavramların geçişken kavramlar olduğunu ifade etmek gerekir. “Porno” kavramı Türk Dil Kurumu tarafından, “amacı cinsel dürtüleri yönelik olan, ahlâki değerlere aykırı düşen yayın, resim vs.” olarak tanımlanırken, “müstehecen” kavramı açık saçık, edebe aykırı, yakışsız” olarak tanımlanmaktadır.⁴⁴ Görüldüğü üzere pornografi cinsel dürtüleri harekete geçirmeye yöneliktir ve bu anlamda müstehecenlikten farklılaşmaktadır. Bu iki kavramın benzer şeyleri nitelediği görülmektedir. Bu kavramlarla bağlantılı bir diğer kavram ise “erotizm” kavramıdır ve “erotik” kelimesi “cinsel duyular veya onlara bağlı olan duyuların uyandırdığı duygu ve coşkularla ilgili olan” biçiminde tanımlanmaktadır.⁴⁵ Erotizmde cinsellik konu edilebilirken, pornografide cinsellik bir konudan öte bir nesnedir ve amaç cinselliği konu etmek yerine cinsel dürtüleri harekete geçirmektir. Bir çalışmada yaratıcının amacı, eserin pornografik olup olmadığına belirleyicidir. Bu nedenle pornografi ile erotizm veya müstehecenlik kavramları arasında bir ayrıma gidilmelidir.

Ancak bu tür bir ayırım ifade özgürlüğünün içerik bakımından kapsamı noktasında bir farklılık yaratmamaktadır. Bir sanat eseri pornografik olarak nitelendirilse dahi ifade özgürlüğünün koruması altındadır. Bu durum hem eserin amacının bizzat cinsel dürtüleri harekete geçirmek olduğu, hem de pornografinin kendisinin bir çalışmanın konusu olduğu durumlarda geçerlidir.⁴⁶ Ayrıca sanat eserleri söz konusu olduğunda sanatçının amacının her zaman belirlenebilir olmadığı veya farklı kişilerce amacın farklı yorumlanabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu noktada ancak bu tür materyallere belirli yaş grubunun altında olan kişilerin erişimine yönelik kısıtlama getirilebilir. Bunun ötesine geçen müdahaleler ifade özgürlüğüne aykırılık yaratabilecektir.

Günümüzde pornografik olmamasına rağmen “müstehecen” içerikte kabul edilebilecek ifadeler “ahlâkın korunması” veya “başkalarının şöhreti veya haklarının korunması” amaçlarıyla sınırlamaya tabi tutulabilmektedir. AİHM bu tür ifadelerde taraf devletlere geniş takdir yetkisi tanıma eğilimindedir.⁴⁷ Bu durumun nedeni olarak bu tür konularda Avrupa’da ortaklaşmış bir standardın yokluğu gösterilmekte ve taraf devletlerin takdir alanı geniş tutulmaktadır. Yine ahlâk kavramı kültürel görelilik çerçevesinde bir toplumdan diğerine değişkenlik gösterdiği için müstehecenlik ve sanat arasındaki sınırı çizmek çoğu kez kolay gözükmemektedir.⁴⁸ AİHM’ye göre “farklı taraf devletlerin iç hukuklarında yeknesak bir Avrupa ahlâk anlayışı bulmak mümkün değildir. Her bir ülke hukukunun ahlâki gereklere dair bakış açısı, özellikle konu hakkındaki görüşlerin hızla ve geniş kapsamlı olarak evrim geçirdiği günümüzde zamana ve yere göre değişmektedir. Kamu makamları ülkelerinin esaslı güçleriyle doğrudan ve sürekli ilişkide bulunmaları nedeniyle, ahlâki gereklerin tam içerikleri ve bunları karşılamak için öngördükleri bir ‘kısıtlamanın’ veya ‘cezanın’ ‘gerekliliği’ hakkında bir görüş bildirirken, uluslararası bir yargıçtan genellikle daha iyi bir durumdadırlar.”⁴⁹ Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere sanatsal ifadeler söz konusu olduğunda AİHM’nin yaklaşımı değişim göstermektedir. Bu durumda “müstehecen” kabul edilebilecek bir ifade sanatsal ifadenin bir parçasını oluşturuyorsa ifade özgürlüğünün korumasından yararlanması mümkündür.⁵⁰ Bu noktada yukarıda da belirtildiği gibi yalnızca çocukların erişimi bakımından bir sınırlama getirilmesi gündeme gelebilecektir.

c- Nefret Söylemi İçeren veya Şiddete Teşvik Eden İfadeler

İfade türleri arasında en tartışmalı kategorilerin başında nefret içerikli ifadeler (hate speech) gelmektedir. İfade özgürlüğü kapsamında yer alıp almadığı tartışmalı olan şiddete teşvik, nefret söylemi, kin ve düşmanlığa tahrik, soykırımın ve insanlığa karşı suçların inkârı gibi ifade kategorileri söz konusudur. Bu durumun sonucu olarak bazı ifadeler, ifade özgürlüğünün kapsamına girebiliyorken bazıları girmeyebilmektedir. Bir ifadenin ifade özgürlüğü kapsamına girdiğine karar verilmesinin ardından bu kez ifadenin sınırlanıp sınırlanamayacağı değerlendirilmektedir. Günümüzde faşizm, ırkçılık, ayrımcılık, savaş propagandası veya nefret içerikli ifadelerin insan hakları hukuku açısından ifade özgürlüğünün norm alanına girip girmediği tartışmalıdır. Bu tür ifadelere yönelik getirilecek bir sınırlama genel olarak tartışma yaratmamaktadır ve ifade özgürlüğünün “olumlu” yönde sınırlanması olarak kabul edilebilmektedir.

İfade özgürlüğü ile nefret içerikli ifadeler ilişkisi, ifade, örgütlenme ve toplanma özgürlüklerinin başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması

adına sınırlanması ihtiyacına dayalı olarak gündeme gelmektedir. İfade, örgütlenme ve toplanma özgürlüklerinin içerik, amaç ve faaliyetler bakımından sınırlanabileceği veya sınırlanamayacağına dair iki önemli yaklaşım mevcuttur. İfade özgürlüğünün içerik yönünden sınırlanamayacağını ileri süren mutlak korumacı görüşler yanında, bazı meşru amaçlarla ve öngörülen amaçla orantılı olarak ifade özgürlüğünün sınırlanabileceğini savunan görüşler de mevcuttur. Sınırlanabileceğine dair yaklaşım bazı türde ifadelerin kategorik olarak ifade özgürlüğünün öngördüğü korumadan yararlanamayacağı ve hatta ifade özgürlüğünün kötüye kullanılması anlamına geleceğini savunmaktadır.⁵¹ Nefret söylemi, bu farklı yaklaşımların ayrım noktalarından birini oluşturmaktadır.

Nefret içerikli ifadelerin mağdurlara yönelik şiddet olaylarını tahrik edebileceği, mağdurların şiddete yol açabilecek şekilde tepki göstermesine neden olabileceği ve bu şekilde bir zarar ortaya çıkmasa dahi ifadelerin başlı başına bu tür ifadelere muhatap olan kişiler açısından zarar meydana getirebileceği kabul edilmektedir.⁵² Ancak burada nefret içerikli ifadeler ile sert eleştiri niteliğindeki ifadeler arasındaki sınırın tayin edilmesi gerekmektedir. Nefret söylemi niteliğindeki ifadeler sert eleştiri sayılmamaktadır ve bu nedenle koruma görmemektedir.

Nefret söylemi kategorik olarak ifade özgürlüğünün kapsamı dışında tutulmamıştır ancak ifade özgürlüğünün sınırlandırılması noktasında kolaylıkla gerekçe haline gelebilmektedir.⁵³ Bu durumun altında yatan nedenlerden biri olarak Avrupa'da 2. Dünya Savaşı sırasında yaşanan Yahudilere, Romanlara ve engellilere yönelik soykırım gibi deneyimlere gönderme yapılmaktadır.⁵⁴ Yine AİHM Nazi ideolojisinin yüceltilmesi, ırkçılık, Yahudi düşmanlığı gibi konularda ifade özgürlüğünün sınırlandırılması, ifade özgürlüğü ile uyumlu bulunmaktadır.

Nefret söylemi söz konusu olduğunda, mevcut iki hak arasında bir çatışma ortaya çıkmaktadır. Söz konusu çatışma ifade özgürlüğü ile kişinin ayrımcılığa maruz kalmaması arasındadır. Bu noktada insan hakları düşüncesi ile uyum içerisinde bir çözüm bulunması ve bu çatışmanın giderilmesi gerekmektedir. Elbette bu çatışmanın giderilmesi çok kolay değildir ve farklı ülkelerde bu konuda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Nefret söylemi oluşturan ifadelerin ifade özgürlüğünün dışında bırakılması ifade özgürlüğüne yönelik müdahalenin bir örneğidir. Bu durum ifade özgürlüğünün korunması için yürütülen çabaların tersine, bu kez devletin ifade özgürlüğünü sınırlaması için atılan bir adımdır. Bu noktada ifade özgürlüğünün kapsamının gönüllü biçimde daraltılmasına yol açılmaktadır. İfade özgürlüğünün bu şekilde sınırlandırılabilmesine yönelik nedenlerin savunulması, devletlerin başkaca nedenlerin de aynı kapsamda değerlendirilmesi

yönünde bir çaba içerisine girmelerine neden olabilecektir. Bu sebeple nefret söyleminin istisna olarak tanınmasının iyi bir şekilde gerekçelendirilmesi gerekmektedir. Nefret söyleminin insan haklarının, eşitliğin ve çeşitliliğin reddi ve hakların ortadan kaldırılmasına yönelik bir çaba olarak değerlendirilmesi ile bu gerekçe ortaya konulabilir. Nitekim uluslararası insan hakları organlarının kararları da bu gerekçeye dayanarak nefret söylemini ifade özgürlüğü kapsamına sokmamaktadır.⁵⁵

Nefret söylemine dair bir sınırlama, çarpıcı gelen, şok eden, rahatsız eden bilgi ve düşüncelerin susturulması anlamını taşımamaktadır. Söylemin kendisinin bir fiil oluşturmadığı sürece cezalandırılmaması düşünülebilirse de nefret söyleminin geçmişte yol açtığı insanlıkdışı olaylar düşünüldüğünde sınırlandırılması için ortaya bir fiilin çıkmasının beklenmesi anlamsız hale gelmektedir. Nefret söyleminin genellikle toplumda azınlık durumunda olan gruplara yönelik gerçekleştiği düşünüldüğünde, yaygınlaşması sonucunda zaten genellikle görünmez olan bu gruplar çoğunluk grupların bu tarz yaklaşımları ile muhatap olmamak adına daha da fazla oranda görünmez hale gelmektedir. Nefret söylemine yönelik devlet tarafından aktif bir karşı koyuş ortaya konulmadığı durumda ve ifade özgürlüğü adına bu tür ifadeler koruma gördüğünde, bu durum devletin hoşgörüsüzlüğe ve nefrete karşı azınlık grupların korunması yerine bu tür görüşlerin yayılmasını tercih ettiği anlamına gelecektir. Bu durumda ifade özgürlüğünün korunması ile ortaya çıkan zarar nefret içerikli ifadelerle maruz kalan azınlık grupların üstlenmesi gerekecektir. Devletin bu noktada hakem rolünü üstlenmesi beklenmemeli ve nefret içerikli ifadelerle bu anlamda meşruluk kazandırmamalıdır. İfade özgürlüğünün bu anlamda sınırsız olması ile azınlık grupların nefret söylemine yönelik kendi başlarına mücadele etmesi ve karşı koyması bu grupların genel olarak dezavantajlı konumda olduğu ve medya organlarına erişimlerinin çoğunluk gruplarla karşılaştırılamayacak ölçüde sınırlı olduğu düşünüldüğünde bir anlam ifade etmemektedir. Farklı kimliklere sahip grupların bulunduğu demokratik bir toplumda herkesin kimliğine saygı duyulmasını sağlamak devletin görevleri arasındadır ve bu durumda bazı özgürlüklerin sınırlandırılması gerekebilecektir.

Nefret söylemi kavramını tanımlamak özellikle de hukuk alanında oldukça zordur. Kavramın kapsamına dair de bir belirsizlik mevcuttur. Bu konuda uluslararası alanda ortaya çıkmış tek tanım Avrupa Konseyi tarafından ortaya konulmuştur. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen 1997 tarihli ve R (97) 20 sayılı Tavsiye Kararı'nda nefret söylemi "yabancı düşmanlığı, ırkçı nefret, Yahudi düşmanlığı ve hoşgörüsüzlük temelli diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her tür ifade biçimi" olarak tanımlanmıştır.⁵⁶ AİHM de nefret söylemini belirtir-

len Tavsiye Kararı doğrultusunda demokratik bir toplumda hoşgörüsüzlüğe tahrik eden, hoşgörüsüzlüğü yayan, savunan veya mazur gösteren her türlü ifade olarak tanımlamaktadır.⁵⁷ Bu tanım sadece ırk veya etnik kökene dayalı nefret ya da yabancı düşmanlığı veya Yahudi düşmanlığı merkezlidir. Ancak ayrımcılık artık geçmişte gündeme gelmeyen birçok temelde gündeme gelebilmektedir. Bu nedenle nefret söyleminin de verili çerçeve dışında başta din veya inanç, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş ve engellilik gibi birçok alanda gündeme gelebilmesi mümkündür.

Nefret söyleminin bazı biçimlerinin aksine şiddete tahrik içeren ifadeler doğrudan ifade özgürlüğünün koruması dışında yer almamaktadır ve dolayısıyla bu konuda içerik sınırlamasına gidilmemiştir. Bu tür ifadelerde ifade özgürlüğünün sınırları mümkün olduğunca geniş tutulmaya çalışılmıştır.⁵⁸ Ancak kullanılan ifadelerin bir birey veya bir kamu görevlisine veya nüfusun bir kesimine karşı şiddete tahrik ettiği durumda, kamu makamları, ifade özgürlüğüne müdahale ihtiyacının incelenmesinde geniş bir takdir alanından yararlanmaktadır.⁵⁹ Nefret söylemi belirli gruplara yönelik ortaya çıktığı için bu tür ifadelerin nefret söylemi olarak değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu noktada bu tür ifadelere yönelik müdahalelerin ifadenin kullanıldığı bağlam, kullanıldığı yer ve zaman, ifadeyi kullanan ve ifadenin yöneldiği kişi gibi unsurlar ışığında her olayda ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Nefret söylemi ile birlikte gündeme gelen başka bir konu sanatçılara veya eserlerine yönelik düşünce açıklamalarıdır. Sanatçılar veya eserleri kimi zaman hakarete varan ifadelerle eleştirebilmektedir. Bu durum kamuoyunda hedef gösterme olarak değerlendirilebilmektedir.⁶⁰ Hukukta hedef gösterme biçiminde bir suç veya haksız fiil mevcut değildir. Bu tür ifadeler sonrasında kimi zaman fiziksel bazı müdahaleler ortaya çıkabilmektedir. Ancak nefret içerikli ifadeler kullanıldıktan sonra bu tür vakalar ortaya çıkmasa dahi ifade özgürlüğü kapsamında koruma görmemektedir. Aynı durum açıkça şiddete teşvik veya tahrik niteliğindeki açıklamalar için de geçerlidir. Dolayısıyla sanatçılara veya eserlerine yönelik “hakaret” ya da “hedef gösterme” olarak görülen düşünce açıklamaları bu iki kategoriden birisine girmediği sürece ne kadar sert ve sarsıcı olursa olsun ifade özgürlüğü kapsamındadır. Özellikle bir sanatçının mensup olduğu gruba yönelik nefret içeriği taşımadığı sürece bir sanatçıdan yalnızca nefret edilmesi nefret söylemi oluşturmayacaktır.

Bu tarz ifadeleri kullanan kişilere yönelik, söz konusu ifadenin hakaret veya sövme olarak değerlendirilebildiği durumlarla sınırlı olmak üzere, tazminat davası açılabilmesi mümkündür. Aksi bir durum ifade özgürlüğüne orantısız bir sınırlama getirilmesi anlamına gelecektir. Bu yol dışında, şiddete teşvik veya tahrik niteliğinde ya da nefret içerikli değilse sanatçıların diğer

yargılarını yansıtan sert eleştiri niteliğindeki açıklamalara katlanmak dışında hukukten başvurabileceği başka bir yol bulunmamaktadır.⁶¹ Elbette kimi durumda kullanılan bazı ifadelerin sanatçılar tarafından kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılanması mümkündür. Ancak açık bir tehdit veya söz konusu ifadenin ardından fiziksel bir müdahalenin ortaya çıkacağına dair açık bir emare olmadığı müddetçe bir varsayımdan hareketle ifade özgürlüğünün kısıtlanması mümkün değildir. Bununla birlikte bazı ifadeler sonucunda üçüncü kişiler tarafından tehdit veya baskı uygulandığı durumda bu tür bir fiili gerçekleştiren kişiler sorumlu tutulabilir. Yine de böyle bir durumda söz konusu ifadenin yalnızca “hedef gösterdiği” gerekçesiyle sınırlamaya konu olması ifade özgürlüğü açısından mümkün gözükmemektedir.

3. İfade Özgürlüğünün Kullanılan Araçlar Bakımından Kapsamı

İfade özgürlüğüne sağlanan koruma yalnızca içerik açısından değil bilgi ve düşüncelerin dile getirildiği, iletildiği ve bunlara ulaşıldığı farklı biçim ve araçları açısından da geniş kapsamlıdır.⁶² İfadenin yazılı veya sözlü ya da görüntülü veya sesli olarak yaygınlaştırılması, resim, kitap, gazete, film, müzik, pankart, broşür gibi herhangi bir araçla ve herhangi bir içerikte dile getirilmesi mümkündür.⁶³ İfade özgürlüğü aynı zamanda sessiz kalma hakkı biçiminde ifade özgürlüğünün negatif yönünü de içermektedir.⁶⁴ Bilgi ve düşünceleri edinme ve yayma olanağı günümüzde internet gibi yeni teknolojilerin gelişimi ile daha da genişlemiştir. AİHM’ye göre internet siteleri, erişilebilirlikleri ve çok sayıda veriyi saklamak ve yaymak konusundaki yeterlilikleri sebebiyle, kamuoyunun güncel haberlere erişimine ve daha genel olarak haberlerin iletilmesinin kolaylaşmasına büyük oranda hizmet etmektedir.⁶⁵

İfade özgürlüğü halkın ulusal sınırlar dikkate alınmaksızın bilgi ve düşünceleri edinme hakkını güvence altına almıştır. AİHS’nin 10. maddesinde yer alan “ulusal sınırlar dikkate alınmaksızın” ifadesi bilgiyi ve düşünceleri sınır ötesine yayma ve sınır ötesinde dile getirilen bilgi ve düşünceleri edinme hakkına gönderme yapmaktadır. Madde metninde görüldüğü üzere devletlere radyo ve televizyon yayıncılığını ve sinema işletmeciliğini izin alma koşuluna bağlama yetkisi tanınmıştır. AİHM bu noktada teknik ve mali nitelikteki konulara dayalı olarak devletlere izin verme ve düzenleme yetkisi verilebileceği ancak içerik temelli olarak bir denetimin 10. maddeye aykırı olacağı görüşündedir.⁶⁶ Bu durumda sanatsal etkinliklerin gerçekleştirildiği mecralarda her bir etkinlik için bir öndenetim, izin veya bildirim usulünün kabulü, ifade özgürlüğü kapsamında devletlere tanınan takdir alanının aşılması ve dolayısıyla ifade özgürlüğünün ihlali anlamına gelecektir.

4. İfade Özgürlüğü Açısından Devletin Yükümlülükleri

İnsan hakları, hem birey ile devlet, hem de bireylerin kendi aralarındaki ilişkilerde gündeme gelebilmektedir. Birey ile devlet arasındaki ilişkiye insan haklarının “dikey etkisi” de denilmektedir. İnsan haklarının ortaya çıkışındaki esas amaç, birey ile devlet arasındaki ilişkiler için kuralları oluşturmak, bireyin karşısında devletin iktidarını sınırlandırmaktır. İnsan haklarının diğer etkisi ise “yatay etki” olarak adlandırılır. Hükümetler, yalnızca insan hakları ihlallerinden kaçınma yükümlülüğü içinde değildirler. “Yatay etki” kavramı ile aynı zamanda bireyleri diğer bireylerin ihlallerinden koruma görevi de devlete yüklenmiştir. Geçmişte daha çok dikey ihlaller çerçevesinde gündeme gelen insan hakları günümüzde sosyal ilişkilerin çeşitlenmesi ve gelişmesi ile yatay ihlalleri de gündemine almıştır. Bu durum sanatsal ifade özgürlüğü açısından da geçerlidir ve sanatsal ifadeye karşı devlet-dışı aktörlerden gelebilecek müdahalelere karşı bireylerin ve birey gruplarının devlet tarafından korunması gerekmektedir.

İnsan hakları devletlere çeşitli biçimlerde yükümlülükler getirmektedir ve bu yükümlülüklerin hepsi aynı derecede önemlidir. Yükümlülüklerle ilgili iki farklı şema ortaya çıkmıştır. İlk şemaya göre devletlerin insan hakları alanında, insan haklarına saygı göstermek, insan haklarını korumak, yerine getirmek ve geliştirmek şeklinde bir dizi yükümlülüğü mevcuttur. Devletlerin insan haklarına saygı göstermesi, hak sahibi olan bireylerin haklarından faydalanmasını engellememeyi gerektirir. İnsan haklarının korunması yükümlülüğünde ise, insan haklarının devlet veya devlet-dışı aktörler tarafından ihlal edilmemesinin güvence altına alınması söz konusudur. İnsan haklarını yerine getirme yükümlülüğü ise devletlerin, herkesin insan haklarından faydalanmasını sağlamak için etkin bir şekilde adım atması gerektiği anlamına gelir. Son olarak ise insan haklarını desteklemek, insan hakları ile hakların savunulmasının imkânları konusundaki farkındalığı artırmak ve başkalarının haklarına saygı gösterme sorumluluğu konusundaki bilincin yükseltilmesi anlamına gelmektedir. Herhangi bir insan hakkı için bu yükümlülüklerin hepsi çeşitli düzeylerde gündeme gelmektedir. Örneğin sanatsal ifade özgürlüğü söz konusu olduğunda devletin kişinin bu özgürlüğüne müdahale etmemesi, bir kişinin ifade özgürlüğüne müdahale edildiği zaman bu kişiyi koruması, bireylerin ifade özgürlüklerini kullanabilmeleri için gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

Yükümlülüklerle ilgili diğer şemada ise iki yönlü yükümlülük gündeme gelmektedir. Devletler olumlu (pozitif) anlamda idari, hukuki tedbirleri almak ve uygulamaya geçirmek zorundadır. Bu sayede insan hakları ihlallerinin önüne geçilebilecektir. Diğer yönden ise, olumsuz (negatif) anlamda da yükümlülükleri vardır ve bu yükümlülük bizzat kendisinin insan hakları ihlalle-

rine yol açmaması gerektiğini ifade eder. İlk kuşak haklar olarak ifade edilen bir dizi hak genellikle olumsuz yükümlülük içermektedir. İfade özgürlüğü insan hakları ile ilgili yapılan sınıflandırmalar çerçevesinde ilk kuşak haklar arasında yer almaktadır. İfade özgürlüğü devlet veya devlet-dışı aktörler tarafından dokunulamayacak olan bir alan içerir. Devletin, hakkı ihlal etmemek gibi bir negatif yükümlülüğü vardır. Devlet, ifade özgürlüğü söz konusu olduğunda hareketsiz kalma, karışmama, kaçınma gibi “olumsuz” bir tutum takınmalıdır. Ancak hakkın kullanılabilirliği açısından bu tavır yeterli değildir. AİHM ifade özgürlüğüne yönelik devlet-dışı aktörlerden kaynaklanan tehditlere karşı koruma sağlanması gerektiği görüşündedir.⁶⁷ Devletin ifade özgürlüğü söz konusu olduğunda ayrıca yasal düzenlemeler yapması, kurumsal yapı oluşturması, idari önlemler alması, bazı kamu hizmetlerini finanse etmesi vb. bazı önlemlerin alınması gerekmiştir.⁶⁸ Dolayısıyla günümüzde ifade özgürlüğü her iki yükümlülüğü de gündeme getirmektedir. Ayrıca söz konusu yükümlülükler yalnızca yasama, yürütme ve yargı organlarını değil, hangi düzeyde olursa olsun ulusal, bölgesel veya yerel diğer tüm kamu makamlarını kapsamaktadır. Yükümlülükler devlet-dışı aktörlerin diğer kişilerin ifade özgürlüklerinin kullanılmasını engelleyebilecek fiilleri bakımından da geçerlidir.⁶⁹

İnsan hak ihlalleri genellikle iki biçimde gerçekleşir. Bu ihlaller kasıt içeren bir şekilde başka bir deyişle icrai olabileceği gibi ihmali nitelikte de olabilir. İcrai eylemler, devlet ya da devlet dışı bir üçüncü kişi tarafından, bir kişiye veya bir gruba karşı kasıtlı olarak bir eylemin gerçekleştirilmesi durumudur. İhmali eylemler ise, insan hakları ihlaliyle sonuçlanacak bir şekilde, devletlerin adım atmaması, müdahale etmemesi veya bir konuda yasa çıkarılmaması halinde söz konusu olabilir. Herhangi bir insan hakları ihlalinde bu iki biçimden biri olabileceği gibi her ikisi de söz konusu olabilir.

5. İfade Özgürlüğünün Sınırlanması Rejimi

İfade özgürlüğü mutlak değil, sınırlanabilir bir haktır. Ancak devletlere tanınan sınırlama yetkisi sınırsız değildir ve belirli ölçütler çerçevesinde kullanılabilir. Sınırlama hakkı kullanıma yönelik bir müdahale ile ortaya çıkar. Sanatsal ifadeler söz konusu olduğunda bir müdahale eserin oluşturulmaya başladığı andan kamuya arz edildiği ana kadar çeşitli aşamalarda ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada, yayın yasakları, yayına el koyma gibi açık müdahaleler kadar, yayınlamanın ardından ifade özgürlüğünü kullanan kişi aleyhinde yargısal usullerin harekete geçirilmesi gibi müdahaleler de gündeme gelebilir.⁷⁰ Bir kişi çok az bir ceza almış⁷¹ veya cezai yaptırımla karşılaşmamış, örneğin cezası ertelenmiş veya durdurulmuş olsa dahi, yalnızca ceza tehdidi

altında olması veya yalnızca tazminat ödemesi durumunda dahi bir müdahale söz konusudur.⁷² Yine müdahalenin fiziksel veya ekonomik baskı yoluyla da gerçekleşmesi mümkündür.

AİHS'nin 10. maddesinde üç türlü sınırlama öngörülmüştür. Bunlar devletlerin, radyo, televizyon ve sinema işletmeciliğini ruhsata bağlaması yönünde bir yetkisi olduğu, bu hakkı kullanan kişiler için bazı görev ve sorumlulukların söz konusu olması ve ikinci fıkrada yer alan meşru nedenlerle ifade özgürlüğünün sınırlanabilmesidir.⁷³ İlk sınırlama radyo, televizyon ve sinema işletmeciliğinin düzenlenmesi ile sınırlıdır ve bu tür mecraların içeriğine yönelik bir denetimi beraberinde getirmemektedir. İkinci sınırlama ise ifade özgürlüğünün beraberinde bazı görev ve sorumlulukları getirmesidir. Bu noktada ifade özgürlüğüne müdahale gündeme gelebilmektedir. Özellikle siyasetçilerin, medyanın, belli kamusal makamlardaki kişilerin ifade özgürlüğünü kullanırken bu sorumluluk kapsamında hareket etmesi gerekmektedir. Bu kurum veya kişiler tarafından örneğin nefret içerikli veya şiddete tahrik niteliğinde ifadeler kullanılması ya da bunların yayılmasına yol açılması, ifade özgürlüğünün gerektirdiği sorumluluğun yerine getirilmemesi anlamına gelecektir.

Son sınırlama biçimi kapsamında ise ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin hukuken öngörülmüş olması, AİHS ve Anayasa'da belirtilen meşru amaçlarla gerçekleştirilmesi, müdahalenin demokratik bir toplumda zorunlu ve orantılı olması gerekir. İfade özgürlüğüne yönelik gerçekleştirilen müdahalelerde, müdahalenin ifade özgürlüğüne en az zararlı ve en az caydırıcı etkiye yol açan araç olması hedeflenmelidir. Özellikle hükümetler hem kendilerine yönelik en ağır eleştirilere hoşgörü göstermek, hem de öngördükleri sınırlayıcı önlemlerin veya devlet-dışı aktörlerin işlem ve eylemlerinin ifade özgürlüğü üzerinde caydırıcı etki doğurmasını engellemek zorundadır.

Sanatsal ifade özgürlüğüne getirilen müdahaleler genellikle belirli gruplara veya kişilere yönelik ayrımcılık, nefret ve şiddete yönelik çağrı içerdiği, uyuşturucu kullanımını özendirdiği ya da pornografik içeriğe sahip olma nedenleriyle ortaya çıkabilmektedir. Yine çocukların aşırı şiddet ve pornografi gibi belirli içerikteki materyallere karşı korunması gerekliliği öne çıkan nedenlerden birisidir.⁷⁴ Ancak çocukların belirtilen içerikteki çalışmalara erişiminin engellenmesi hedefi, yetişkinlerin çocukların erişimine yasaklanmış çalışmalara erişiminin engellenmesi için kullanılmamalı veya bu tür bir sonuca yol açmamalıdır.⁷⁵ Müdahalelere yol açan bir başka neden ise “dine küfür” (blasphemy) veya “dine hakaret” (defamation) olarak belirtilebilir. Kutsal metinlere gönderme yapan, dini sembollerini kullanan, kutsallığı veya dini sorgulayan, sembollerin ve metinlerin ortodoks olmayan bir yoruma tabi tutulmasını öneren, dini liderlerin iktidarlarını suistimal ettiklerini belirten

veya bu kişilerin siyasi partilerle ilişkilerini sorgulayan veya dini aşırılığı eleştiren sanatsal çalışmalar bu kapsamda müdahale ile karşılaşabilmektedir.⁷⁶

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik bir başka müdahale gerekçesi “estetikten yoksun olma” olabilmektedir. Özellikle bazı sanat eserlerinin siyasi içerikli olması bu tür bir gerekçe ile birlikte eserin kamuya arz edilmesinin engellenmesine yol açabilmektedir.⁷⁷ Bu tür uygulamaların belirli bir hukuki altyapısı bulunmamaktadır. Çoğunlukla dolaylı birtakım idari düzenlemeler gerekçe gösterilerek “estetikten yoksun olma” haline hukuki gerekçe kazandırılmaktadır. Dolayısıyla bu tür müdahaleler yasal düzenlemelerden kaynaklı değildir ve uygulamada ortaya çıkmaktadır.⁷⁸ Bir diğer müdahale biçimi bir sanat eserinin yaratılması veya yaygınlaştırılması ile ilgili olarak sansür uygulanmasıdır. Sanat eserinin yaratım süreci öncesinde sanatçı tarafından yaratılmasının engellenmesi, içeriğinin yasaklanması ya da eser yaratıldıktan sonra kamuya arz edilmesinin yasaklanması bu duruma örnek olarak verilebilir. “Önsansür” olarak nitelendirilebilecek bu türde bir uygulama, ifade özgürlüğünün doğrudan ihlalidir ve öndenetim ifade özgürlüğü ile bağdaşmamaktadır.⁷⁹

6. İfade Özgürlüğü ile Bağlantılı Diğer Hak ve Özgürlükler

a- Toplanma Özgürlüğü

İfade özgürlüğü bir dizi başka hak ve özgürlükle yakından ilişkilidir. Bunlar arasında ifade özgürlüğünün kolektif kullanımı olarak görülen toplanma ve örgütlenme özgürlükleri gelmektedir. Bu özgürlükler ayrıca ifade özgürlüğü ile de yakından ilintilidir. Bu noktada ifade özgürlüğü genel kural, örgütlenme ve toplanma özgürlükleri özel kural olarak kabul edilebilir. Genel kural olan ifade özgürlüğünün diğer insan haklarından eksiksiz bir şekilde yararlanılmasının zeminini oluşturduğu ve toplanma ve örgütlenme özgürlüklerinin ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilmektedir.⁸⁰ Toplanma özgürlüğü, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 20. maddesinde, Türkiye'nin taraf olduğu Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 21. maddesinde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinde koruma altına alınmıştır.

Bir veya birkaç kişi tarafından kamuya açık bir alanda yapılan bir gösteri ifade özgürlüğü kapsamında görülürken, bu tür bir davranış daha kalabalık bir şekilde toplantı ve gösteri biçiminde gerçekleştiriliyorsa toplanma özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmektedir. Toplanma özgürlüğü kullanımı oldukça farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir ve söz konusu hak protesto gösterisi, basın açıklaması, miting, oturma eylemi, işgal gibi her türlü bir araya geliş koruma altına almaktadır. Hatta eğlence amacıyla yapılırsa dahi sergi,

konser, fuar, seminer gibi etkinlikler de toplanma özgürlüğünün kapsamında kabul edilebilmektedir.⁸¹

Sanatsal ifadeler kimi zaman açık havada gerçekleştirilen toplantı ve gösterilerle ortaya konulabilir. Böyle bir durumda herhangi bir sanatsal etkinlik de toplanma özgürlüğünden yararlanabilecektir. Örneğin halka açık bir meydana çok sayıda kişinin katılımı ile gerçekleştirilen bir performans sanatsal ifade özgürlüğü yanında toplanma özgürlüğünün kullanımı anlamına da gelebilecektir. Sokakta bir tiyatro oyununun sahnelenmesi veya bir dans gösterisinin gerçekleştirilmesi de birer performans olmakla birlikte hukuken “toplantı” veya “gösteri” olarak nitelendirilebilmektedir. Bu tür performanslar sanatsal etkinliklerin gerçekleştirilmesi için öngörülmüş tiyatrolar gibi geleneksel mekânların dışında sergilenmektedir ve bu anlamda ifade özgürlüğü ile birlikte toplanma özgürlüğü çerçevesinde de koruma görebilmektedir. Bu nedenle çalışmada toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı da değerlendirme kapsamında tutulmuştur.

Toplanma özgürlüğüne yapılan bir müdahale yalnızca toplanmanın engellenmesi veya toplanan kişilerin dağıtılması ile sınırlı değildir. Toplanma özgürlüğünü kullanan kişilere toplantı esnasında müdahale edilmemesine rağmen sonrasında haklarında soruşturma açılması veya idari veya cezai yaptırım uygulanması da bu özgürlüğe yönelik bir müdahale anlamına gelmektedir.⁸²

Toplanma özgürlüğü, ifade özgürlüğünde olduğu gibi devlet açısından hem negatif hem de pozitif yükümlülükler doğurmaktadır. Devletin negatif yükümlülüğü kapsamında, bir toplantıyı engellemek, pozitif yükümlülüğü kapsamında bu hakkın kullanılmasını engelleyen koşulları ortadan kaldırmak ve devlet-dışı aktörlerin bu özgürlüğünü kullanan insanlara müdahale etmemesini garanti altına almak yer almaktadır. Bu durum sanatsal etkinlikler bakımından da geçerlidir. Dolayısıyla toplanma özgürlüğünün kullanımı biçiminde ortaya çıkan sanatsal etkinliklerde, etkinliğin gerek devlet, gerekse devlet-dışı aktörler tarafından engellenmemesi veya engelleme teşebbüsünün önüne geçilmesi gerekmektedir.

Toplanma özgürlüğünün kullanımında izin alma yükümlülüğü bulunmamaktadır. Ancak toplantı ile ilgili bir bildirim yükümlülüğünün getirilmesi makul kabul edilebilmektedir. Ancak bu yükümlülüğün amacı, toplantının engellenmesi için değil, gerçekleştirilmesi ve kamu düzeninin en az şekilde bozulması için gerekli hazırlıkların yapılmasına olanak sağlanmasıdır.⁸³ Bu nedenle bildirim usulü bu hakkı kullanmak isteyen kişilere aşırı bir yük getirmeyecek biçimde düzenlenmelidir. Ayrıca bir toplantı için bildirimde bulunulmadığı zaman söz konusu toplantının kendiliğinden yasadışı hale geldiği kabul edilmemeli, söz konusu toplantının barışçıl bir biçimde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ön planda tutulmalıdır.⁸⁴

Benzer durum sanatsal etkinlikler için de geçerlidir. Kamuya açık bir alanda gerçekleştirilmek istenen her sanatsal etkinlik için önceden izin alma zorunluluğu söz konusu olmamalıdır. Kamu düzenini etkileyebilecek, örneğin trafik akışını etkileyebilecek durumlarda, önceden bildirim yapılması idare tarafından bazı düzenlemeler yapılarak etkinliğin gerçekleştirilmesine olanak tanınmasını sağlayabilecektir. Ancak halka açık olmakla birlikte kamu düzeninin bozulmasının mümkün olmadığı tiyatro veya konser salonu gibi mekânlarda veya halka açık meydan gibi mekânlarda kamu düzenini epey kısa süreyle bozan veya herhangi bir şekilde bozmayan sanatsal etkinliklerin bildirim yükümlülüğüne tabi tutulmaması gerekmektedir. Bazı sanatsal etkinliklerin kendiliğinden gelişmesi mümkündür. Bu tür durumlarda bildirim yükümlülüğü, bir etkinliğin gerçekleştirilmesi olanağını ortadan kaldıracaktır.

b- Örgütlenme Özgürlüğü

Örgütlenme özgürlüğü, bireylerin kendi menfaatlerini korumak için kendilerini temsil eden bir toplu teşekkül oluşturarak bir araya gelmesi özgürlüğü olarak tanımlanabilir.⁸⁵ Örgütlenme özgürlüğü siyasi parti, sendika ve sivil toplum kuruluşları (STK) gibi birçok örgütlenme biçimine koruma sağlamaktadır. Örgütlenme özgürlüğü ile ilgili uluslararası hukukta çok sayıda norm söz konusudur. Örgütlenme özgürlüğü, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 20. maddesinde, Türkiye'nin taraf olduğu Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 22. maddesinde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinde koruma altına alınmıştır.

Bu alanda önde gelen temel düzenleme AİHS'nin 11. maddesidir. Maddeye göre "Herkes, barışçıl olarak toplanma özgürlüğü ve menfaatlerini korumak için (...) başkalarıyla birlikte örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir." Görüldüğü gibi madde hem toplanma özgürlüğünü, hem de örgütlenme özgürlüğünü güvence altına almaktadır. AİHM de, çoğulculuk ilkesinin bir örgütlenmenin amaçlarını ve görüşlerini özgürce dile getirememesi durumunda yaşama geçirilmesinin mümkün olmadığını göz önünde tutarak, Sözleşme'nin 10. maddesi anlamında görüşlerin ve ifade özgürlüğünün korunmasının örgütlenme özgürlüğünün temel amaçlarından biri olduğunu kabul eder.⁸⁶

İfade ve toplanma özgürlüğünde olduğu gibi örgütlenme özgürlüğünün öznesi de herkeştir. Örgütlenme özgürlüğü çerçevesinde kişiler çeşitli amaçlarla bir araya gelebilmektedir. Bir araya gelişin amacı noktasında herhangi bir sınırlama mevcut değildir. Örgütlenmenin amacı örgütlenme özgürlüğünden yararlanma açısından belirleyici değildir. Etnik, dinsel, dilsel, kültürel,

toplumsal, siyasal, mesleki, spora yönelik veya yardım amaçlı “örgüt” kurulması mümkündür. Bu noktada belirleyici olan söz konusu “örgütün” işleyişinin devletten bağımsız olmasıdır.⁸⁷ Sanatsal etkinliklerin gerçekleştirilmesi veya sanatçıların kendi haklarını koruma amaçlarıyla STK’lar kurulması mümkündür. Bu durum örgütlenme özgürlüğünün kullanılması anlamına gelmektedir ve bu özgürlük bu anlamda belirtilen amaçlarla kullanılabilir. Dolayısıyla bu tür örgütlenmeler örgütlenme özgürlüğünün korumasından yararlanabilecektir.

c- Kültürel Haklar

Sanatsal ifade özgürlüğü ile ilgili bir başka hak grubu kültürel haklardır. İkinci kuşak haklar arasında yer alan bu hak, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin 15. maddesinde düzenlenmiştir. Kültürel hayata katılım hakkı kişilerin yaratıcı faaliyetlerde bulunmasını, sanat eserlerine ve sanatsal etkinliklere erişimini ve kültürel hayata katkı sunmasını kapsamaktadır.⁸⁸ Kültürel haklar içerisinde yer alan kültür kavramı içine diğer şeyler yanında sanat eserleri ve sanatsal etkinlikler de girmektedir.⁸⁹ Kültürel hakların öznesi herkeştir ve kişiler bireysel, kolektif veya bir topluluk olarak bu haktan yararlanabilir.⁹⁰ Kültürel hayata katılım hakkı ayrımcılık yapılmaksızın herkes için geçerlidir ve özellikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, azınlıklar, göçmenler, yoksullar gibi dezavantajlı grup veya kişilerin özellikle koruma görmesini gerektirmektedir.

Kültürel yaşama katılım hakkı olarak ifade edilebilecek bu hak kapsamında devletlerin herkesin kültürel yaşama katılım hakkını tanıması, kültürel etkinliklerde yer alma özgürlüğüne saygı gösterme yükümlülüğünü yerine getirmesi gerekmektedir. Kültürel haklar bu nedenle iki yönlü bir yükümlülük ortaya çıkarmıştır. İkinci kuşak haklar kapsamında yer alan kültürel haklar devletlerin mevcut kaynaklarının azamisini kullanarak, özellikle yasal düzenleme suretiyle alınacak tedbirleri de içerecek şekilde her türlü uygun yöntem vasıtasıyla, kültürel hakların tam olarak kullanılmasını aşamalı olarak sağlamak amacıyla tedbirler almasını gerektirmektedir. Devletlerin kültürel hakların tam olarak kullanılmasını sağlama yönünde alacakları tedbirler, kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için gerekli olan tedbirleri içermektedir.

Kültürel yaşama katılım hakkı kapsamında ilk gündeme gelen yükümlülük devletin bireylerin kendi tercih ettikleri kültürel tercihlerini ortaya koyma ve geliştirme özgürlüğüne saygı gösterilmesi yükümlülüğüdür. Azınlık gruplara mensup kişilerin kendi özelliklerini ortaya koyma hakkı ve kendi kültürlerini, dillerini ve geleneklerini geliştirme hakkı söz konusudur.⁹¹ İkinci

bir yükümlülük ise ifade özgürlüğünde olduğu gibi kültürel kimliğini ortaya koyan veya kültürel etkinliklere katılan kişileri, azınlık veya çoğunluk gruplardan kaynaklanacak müdahalelere karşı koruma yükümlülüğüdür. Üçüncü olarak ise kültürel yaşama katılım hakkından yararlanmak isteyen kişiler için bunu kolaylaştırmak ve mümkün olduğunca gerekli koşulları sağlamak yükümlülüğü gündeme gelmektedir.

B- Anayasa'da Sanatsal İfade Özgürlüğü

1. İfade Özgürlüğü

Anayasa'da ifade özgürlüğü ile ilgili çok sayıda düzenleme söz konusudur. Temel düzenleme olan 26. madde yükümlülükler ile ilgili bir açıklık içermektedir. Anayasa'da yer alan diğer tüm hak ve özgürlükler için olduğu gibi ifade özgürlüğü ile ilgili yükümlülüklerde de gündeme gelen temel düzenleme, Anayasa'nın 5. maddesidir. Anayasa'ya göre devletin temel amaç ve görevleri arasında “kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak” da yer almaktadır. İfade özgürlüğü ile bağlantılı bir diğer pozitif yükümlülük ise sanatsal ifadeler açısından düzenlenmiştir. Anayasa'nın “sanatın ve sanatçının korunması” başlıklı 64. maddesine göre, “Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır.” Bu düzenleme her ne kadar ekonomik ve sosyal hak ve ödevlere yer veren bölümde düzenlenmiş olsa da içeriği itibari ile sanatsal ifadelerle yönelik olarak, devlet bakımından bir pozitif yükümlülük içerdiği biçiminde yorumlanması mümkün gözükmemektedir. Ancak sanat ve sanatçıların korunması ile ilgili hüküm, ekonomik ve sosyal hak ve ödevler ile ilgili bölümde düzenlenmiş olması nedeniyle devletin mali yükümlülükleri bakımından Anayasa'nın 65. maddesi kapsamında sınırları olan bir haktır.

İfade özgürlüğü ile ilgili ilk düzenleme olan Anayasa'nın 25. maddesinde “Düşünce ve kanaat hürriyeti” başlığı altında “Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz” ifadesine yer verilmiştir. Bu şekilde bir düzenleme ile, bir düşünceye sahip olma ile düşünceyi ifade etme arasında bir ayrım gidilmiş olmaktadır.⁹² AİHS'nin 10. maddesinde yer alan bilgi ve düşünceleri

yayma hakkına paralel bir düzenleme Anayasa'nın 26. maddesinde yer almıştır. Anayasa'nın 26. maddesinin ilk fıkrası "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet, resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir" şeklindedir. Görüldüğü gibi madde metninde AİHS'nin 10. maddesinin aksine ifade özgürlüğünün kullanımında başvuru- labilecek araçlar "söz, yazı, resim veya başka yollar" olarak ifade edilmiştir ve araçlar "başka yollar" ifadesi kullanılarak sınırlanmamıştır. Dolayısıyla sanatsal ifadelerin herhangi bir yolla ortaya konulması maddenin kapsamı içerisinde yer almaktadır. Anayasa'nın 26. maddesi AİHS'nin 10. maddesinin aksine ifade özgürlüğünün "tek başına veya toplu olarak" kullanılabilceğini açık bir biçimde düzenlemiştir ve bu hakkın kullanımında açıkça kişi bakımından sınırlama getirilmemiştir.

AİHS'nin 10. maddesi ifade özgürlüğünün kullanılma biçimi konusunda herhangi bir ifadeye yer vermemiştir. Ancak AİHM kararları yukarıda da görülebileceği gibi sanatsal ve akademik ifadeleri ifade özgürlüğünün koruma alanında görmüştür. Anayasa ise ifade özgürlüğünün bu tür görünümünü 27. maddede ayrı olarak düzenlemiştir. Madde metnine göre "herkes... sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir". Dolayısıyla sanatsal ifade özgürlüğü Anayasa tarafından açıkça tanınmıştır. Anayasa'daki bu düzenleme sanatı serbestçe öğrenme, açıklama, araştırma, yayma ve öğretme şeklinde beş biçimde bu özgürlüğe yer vermiştir. Bu şekilde bir düzenleme ile özellikle sınırlama rejimi noktasında sanatsal ve akademik ifadeler açısından farklı bir hukuki rejim yaratılmıştır.⁹³

Sınırlanabilir bir hak olan ifade özgürlüğü, Anayasa'da yer alan kişi hak ve özgürlükleri ile ilgili sınırlanma rejimine tabidir.⁹⁴ Anayasa'da ifade özgürlüğü bakımından çok sayıda madde bulunmaktadır ve bu nedenle sınırlama ölçütleri açısından her bir madde bakımından ayrı ayrı değerlendirme yapılması gerekmektedir. Öncelikle her ne kadar "temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması" başlığını taşımasına ve başlığı ile hak ve özgürlüklerin korunmasına bir gönderme yapıyor gibi gözükmesine rağmen Anayasa'nın 14. maddesi ifade özgürlüğünün sınırlanması amacıyla başvurulabilir bir düzenleme olarak göze çarpmaktadır. Temel hakların kötüye kullanılması yasağı, haklar ve özgürlüklerin, devlet veya kişilerin bu hakları ortadan kaldırmayı amaçlayan ve bu sonucu doğurabilecek eylemlerinden korunmasına karşı bir ek güvencedir.⁹⁵

14. madde, 2001 yılında değişikliğe gidilmesine rağmen ifade özgürlüğü bakımından bir "genel sınırlama nedeni" gibi halen başvurulabilir gözük-

mektedir. 14. maddenin ilk iki fıkrasına göre, “Anayasa’da yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasa’da belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.” Söz konusu fıkralar, ifade özgürlüğünün AİHS’de bulunmayan “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı” amaçlamak sebebi ile sınırlandırılmasına izin verir niteliktedir. Madde metninde “eylemler” kelimesi yerine “faaliyetler” kelimesinin tercih edilmesi ile bir belirsizliğin söz konusu olduğu ifade edilmiştir.⁹⁶ Bu ibarenin, sanatsal ifade özgürlüğünün “söz, yazı, resim” gibi yollarla açıklanmasını da kapsadığı biçiminde yorumlanması halinde 14. maddenin ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında başvurulabilecek başka bir hüküm haline gelmesi mümkündür.⁹⁷

Madde mevcut haliyle sanatsal ifade özgürlüğüne içerik bakımından bir sınırlama getirebilme potansiyeli taşımaktadır. 2001 yılında yapılan değişikliğin yalnızca eylemsel tehlikeleri değil, düşünce ve inançları da tehdit altında tutmaya yol açabileceği endişesi dile getirilmiştir.⁹⁸ Ayrıca maddenin yargı organlarına yalnızca bozucu ve ortadan kaldırııcı fiillere değil bozmayı ve ortadan kaldırmayı amaçladığı varsayılan fiillere de yaptırım uygulama konusunda geniş bir takdir yetkisi tanıdığı vurgulanmıştır.⁹⁹ Bununla beraber 14. maddede yer alan anayasal yasak soyut bir içeriğe sahiptir. İfade özgürlüğü bakımından, yargı veya idare tarafından doğrudan uygulanması mümkün değildir. Yasa koyucunun kötüye kullanmayı yasayla somutlaştırmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak sanatsal ifade özgürlüğünün kullanımını ifade özgürlüğünün kötüye kullanımı olarak değerlendiren bir yasal düzenlemenin kabulü halinde söz konusu yasa Anayasa’nın 14. maddesine uygun kabul edilebilecektir. Bu nedenle maddenin sanatsal ifade özgürlüğü açısından bir riski beraberinde getirdiği ve kaldırılması gerektiği söylenebilir.

Anayasa’da sınırlama rejimi ile ilgili diğer temel düzenleme 13. maddede yer almaktadır. 13. maddeye göre “Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.” Söz konusu düzenleme AİHM’nin ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamaları denetlerken göz önünde tuttuğu ölçülere yer vermektedir ve 13. maddenin AİHS’ye paralel bir şekilde uygulanması mümkündür.

Anayasa'da ifade özgürlüğü açısından genel hüküm kabul edilebilecek madde olan 26. maddede, kapsamlı sınırlama sebeplerine yer verilmiştir. Anayasa'nın 13. maddesinde 2001 yılında yapılan değişikliğin ardından, 26. maddedeki sınırlama sebeplerinin sayısı ve kapsamı artırılmıştır. Maddenin son halinde milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, cumhuriyetin temel nitelikleri ve devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut yasanın öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi şeklinde 12 tane sınırlama sebebine yer verilmiştir. AİHS'nin 10. maddesindeki sınırlama sebepleri, ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü, kamu emniyeti, düzensizliğin veya suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık veya ahlâkın korunması, başkalarının şöhret veya haklarının korunması, gizli olarak elde edilen bilgilerin açıklanmasının önlenmesi ve yargı organlarının otorite ve tarafsızlığının sürdürülmesi şeklinde ifade edilmiştir ve bu nedenle sınırlama sebepleri arasında gerek sayı, gerekse içerik bakımından bazı farklılıklar söz konusudur.

Anayasa'nın 26. maddesinde, AİHS'nin 10. maddesinde yer alan genel ahlâk ve genel sağlık gibi sınırlama sebepleri yer almamaktadır. Ancak Anayasa Mahkemesi geçmişte bu kavramları kamu düzeni ve kamu yararı kavramları içerisinde görerek madde metninde yer alan kavramların kapsamını bir anlamda genişletmiştir. Ancak AİHM'nin ahlâki konulara ilişkin ortaya koyduğu çelişkili ve büyük ölçüde ifade özgürlüğünün özünde uyumsuz içtihatları dikkate alındığında, bu alanda toplum içerisinde ve dolayısıyla yargıçlar arasında ahlâki konulara dair farklı bakış açıları da göz önünde bulundurulduğunda, bu yönde bir sınırlama sebebine yer verilmemesi olumlu görünmektedir. Ayrıca AİHM'nin bu yönde taraf devletlere geniş bir takdir alanı tanınmasının nedeni de yine bu noktada bir konsensüsün mevcut olmamasıdır. Anayasa Mahkemesi ve diğer yargı organlarının madde metninde yer almayan bir sınırlama sebebini, başka sınırlama sebepleri kapsamında değerlendirmeyerek işlev kazandırmaması sanatsal ifade özgürlüğünün lehine olacaktır.

Anayasa'da genel hüküm olarak kabul edilebilecek 26. maddede yer alan sınırlama sebepleri yanında bir diğer sınırlama sebebi 27. maddede mevcuttur. 27. maddede sanat özgürlüğünü yayma hakkı ve yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtılması ile ilgili sınırlamalar öngörülmüştür. Sanat özgürlüğünü yayma hakkının cumhuriyetin temel niteliklerine yer veren Anayasa'nın 1, 2 ve 3. maddelerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılmayacağı belirtilmektedir. Bu düzenleme ile Anayasa'nın sayılan maddelerinde yer alan

düzenlemeler doğrultusunda sanatsal ifadeler açısından içerik bakımından bir sınırlama, bir anayasal yasak getirilmiş olmaktadır. Dolayısıyla bu tür ifadelerin devletin şeklini, cumhuriyetin niteliklerini, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, devletin dilini, bayrağını, milli marşını ve başkentini değiştirmeyi sağlamak amacıyla kullanılması Anayasa tarafından engellenmek istenmiştir. Bu tür bir yasaklama AİHS ile doğrudan çatışma doğurmaktadır ve sanatsal ifadeler için ayrı sınırlama nedenlerine yer verilmemesi ve bu tür ifadelerin de ifade özgürlüğü ile aynı sınırlama rejimine tabi olması daha uygun gözükmektedir.

Sınırlama rejimi ile ilgili gündeme gelen bir diğer konu ise nefret söylemi olgusudur. Anayasa'nın 13. ve 14. maddelerinin her ikisinde de nefret söylemine dair bir açık ifade bulunmamaktadır. Ancak her iki madde de nefret söyleminin ifade özgürlüğünün koruması altında kabul edilmemesine ve yasaklanmasına yönelik bir yoruma izin veren ve bunu teşvik eden bir niteliğe sahiptir. Anayasa'da ifade özgürlüğüne yer veren 26. maddedeki sınırlama sebeplerinden birisi de başkalarının şöhret veya haklarının korunmasıdır. Bu gerekeç uluslararası insan hakları denetim organları tarafından nefret içerikli ifadeler için bir sınırlama sebebi olarak kullanılmaktadır. Bu durumda Anayasa'daki mevcut sınırlama rejiminin nefret söyleminin yasaklanmasına izin verdiği söylenebilir.¹⁰⁰ Anayasa'nın 14. maddesi çerçevesinde ise nefret içerikli ifadeler, kötüye kullanma yasağı kapsamında insan haklarının ortadan kaldırılmasını hedefleyen ifade özgürlüğünün kötüye kullanılması olarak yorumlanabilecektir.

2. İfade Özgürlüğü ile Bağlantılı Diğer Haklar ve Özgürlükler

Toplanma özgürlüğü, Anayasa'nın 34. maddesinde "Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir" şeklinde yer almıştır. AİHS'de açıkça yer almasa da Anayasa'da toplantı ve gösteriler için önceden izin alma şartının bulunmadığı açıkça ifade edilmiştir. Hakkın kapsamı veya toplanmanın biçimi ya da amacı noktasında herhangi bir sınırlama yer almamıştır. Düzenleme bu haliyle AİHS'nin 11. maddesi ile uyumlu gözükmektedir. Sınırlama rejimi açısından ise Anayasa'nın 34. maddesi toplanma özgürlüğünün "milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla" sınırlanabileceğini düzenlemiştir. Sayılan nedenler AİHS'nin 11. maddesi ile birebir örtüşmektedir. Tüm belirtilenler ışığında toplanma özgürlüğü açısından bir anayasa değişikliği ihtiyacı bulunmadığı görülmektedir.¹⁰¹

Örgütlenme özgürlüğüne dair temel düzenleme ise "Dernek kurma hürriyeti" başlıklı Anayasa'nın 33. maddesidir. Maddeye göre herkesin önceden izin

almaksızın dernek kurma, kurulmuş olan bir derneğe üye olma, bir derneğin üyeliğinden ayrılma özgürlüğüne sahip olduğu, hiç kimsenin bir derneğe üye olmaya veya bir dernekte üye kalmaya zorlanamayacağı düzenlenmiştir. Hakkın öznesi olarak herkes ifade edilmiştir ve örgütlenmenin amacı noktasında herhangi bir sınırlamaya yer verilmemiştir. Madde içeriği AİHS'nin 11. maddesinin sağladığı koruma ile paralel gözükmektedir.

Anayasa'nın 33. maddesi "Dernek kurma hürriyeti" başlığını taşımakla birlikte, son fıkrasında yer alan "Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır" ifadesi ile derneklerle ilgili düzenlemenin vakıflar için de geçerli olduğu kabul edilmiştir. Bu durum madde metnindeki "dernek" ifadesinin AİHS'nin 11. maddesindeki "örgüt" ifadesi ile tam anlamıyla paralel olmadığı ancak dernek ve vakıfların ikisini de kapsadığı anlamına gelmektedir.¹⁰²

Anayasa'da kültürel haklarla ilgili temel düzenleme 64. maddede yer almaktadır. Madde "Sanatın ve sanatçının korunması" başlığı altında "Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır" ifadeleri yer almıştır. Anayasa'nın 65. maddesinde ise "Devletin İktisadî ve Sosyal Ödevlerinin Sınırları" başlığı altında "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir" ifadelerine yer verilmiştir. Madde ile ifade özgürlüğünün tabii olduğu sınırlama rejimi dışında farklı bir sınırlama rejimi düzenlenmiştir. Söz konusu düzenleme yürütme organına sanatın ve sanatçının korunması noktasında neredeyse sınırsız yakın bir takdir alanı bırakmaktadır. 64. maddede yer alan düzenlemeler de 65. madde kapsamındadır. Anayasa Mahkemesi önüne gelen bir iptal başvurusunda, "...Devlete böyle bir malî külfet yüklenirken, onun sahip olduğu imkânlar gözden uzak tutulamaz. Bu imkânlar düşünülmeden, çok fazla eserin korunmak için belirlenmesi, bunların gerektiği gibi korunamaması sonucunu da doğurabilir... Anayasa'nın 65. maddesinde, Devletin, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getireceği öngörülmüştür. Kültür varlıklarının korunmasında da buna benzer bir kısıtlama getirilmesi Devlete verilen koruma görevinin amacına ve Anayasa Koyucunun iradesine ters düşmez... Anayasa'nın... Devletin sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korumasını emreden 64. maddesi de bu koruma işlevinin Devletin imkânları gözetilmeden, sınırsız olarak yapılması gerektiği şeklinde yorumlanamaz..."¹⁰³ denilerek yürütme organının yetkisinin kapsamı ifade edilmiştir.

II.

Sanatsal İfade

Özgürlüğüne

Yönelik Müdahale

Örgüleri

A- Sanatsal İfade Özgürlüğüne Müdahalede Aktörler

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahaleler çeşitlilik göstermektedir. Müdahaleler devlet veya devlet-dışı aktörlerden kaynaklanabilmektedir. Kimi zaman hem devlet, hem de devlet-dışı aktörlerin birlikte yer aldığı bir müdahale süreci ortaya çıkabilmektedir. Bu duruma örnek olarak sanatsal ifade özgürlüğünü kullanan kişilere yönelik özel hukuk gerçek ve tüzel kişileri tarafından açılan tazminat davaları veya şikâyete tabi suçlarda bir başkasının şikâyeti üzerine harekete geçen savcılıkların ceza davası açma uygulamaları verilebilir. Bu tür müdahalelerde özel hukuk gerçek veya tüzel kişileri ile yargı organları dolaylı olarak birlikte hareket etmekte ve bir müdahalenin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aşağıda yer verilen örneklerde görüleceği üzere Türkiye’de sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerde yukarıda belirtilen aktörlerin tamamı etkindir.

Devlet veya devlet-dışı aktörlerden kaynaklı müdahalelerin yol açtığı önemli bir olgu otosansür uygulamasıdır. Bu noktada herhangi bir yaptırımla veya baskı ile karşılaşmak istemeyen sanatçılar kendi çalışmalarını özgürce ortaya koyamamakta ve kendilerine dayatılan sınırlar içerisinde kalarak çalışma yürütmeyi tercih etmektedir. Ancak AİHM’nin de belirttiği gibi “İfade özgürlüğü... yalnızca lehte olduğu kabul edilen veya zararsız ya da ilgilenmeye değmez görülen bilgi veya düşünceler için değil, aynı zamanda devletin veya nüfusun bir bölümü için saldırgan, şok edici veya rahatsız edici bilgi ve düşünceler için de uygulanır.”¹⁰⁴ Resim, müzik, sinema, heykel, tiyatro gibi sanatsal etkinlikler büyük ölçüde bu tür bir vasfa sahip oldukları için geleneksel sanatlardan ayrılır. Bu nedenle otosansür uygulamasının başladığı bir yerde sanatsal ifade özgürlüğünün kullanılmasından bahsetmek artık mümkün değildir.

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik devlet kaynaklı müdahaleler yasama, yürütme veya yargı organı kaynaklı olabilmektedir. İlk aktör olarak belirtilen yasama organının müdahalesi sanatsal ifade özgürlüğünün kullanılmasının önünde engel oluşturan bazı yasal düzenlemelerin kabul edilmesi veya bu tür yasal düzenlemelerin ifade özgürlüğü bakımından sorun yarattığı uzun bir süredir bilinmesine rağmen bu yönde yasal değişikliklerin yapılmaması ile gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle yasama organının müdahalesi icrai veya ihmali bir biçimde ortaya çıkabilmektedir. Yasama organının ihmali davranışları herhangi bir yargısal başvuru yoluna tabi olmamakla birlikte icrai müdahaleleri Anayasa Mahkemesi’ne itiraz yolu veya iptal davası yoluyla götürülebilir ve söz konusu yasal düzenleme iptal ettirilebilir.

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin ortaya çıkış nedenlerinden birisi yasal düzenlemelerin muğlaklık taşımasıdır. Muğlaklık özellikle

kamu makamlarına geniş bir takdir alanı bırakmakta ve bu takdir alanı çerçevesinde alınan kararların yargısal denetime konu olması da güçleşmektedir. Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik yasal düzenlemelerin sanatçının kendi çalışmalarını yasal düzenlemeler doğrultusunda gerçekleştirmesine olanak sağlayacak kadar açıklıkla düzenlenmesi ve herkes tarafından erişilebilir olması gerekmektedir. Benzer bir açıklık sanatsal ifade özgürlüğüne müdahale yetkisi ile donatılmış olan yargı ve yürütme organları için de gereklidir.¹⁰⁵ Türkiye’de çalışma içerisinde verilen örnekler üzerinden ortaya çıktığı gibi Türk Ceza Kanunu’nun belirli maddeleri, Terörle Mücadele Kanunu veya Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun neredeyse tüm hükümleri, sanatsal ifade özgürlüğü alanındaki ihlallerin kaynağı durumundadır.

Devlet kaynaklı müdahalelerin bir ikinci aktörü yürütme organı veya genel olarak idaredir. Anayasa ve yasaların uygulanmasından sorumlu olan bu aktörler sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik önemli müdahalelerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Yürütme organı, yaptığı tüzük ve yönetmelik gibi düzenleyici işlemlerle veya kişiye yönelik ortaya koyduğu bireysel nitelikli işlemlerle ifade özgürlüğüne müdahale edebilmektedir. Bu tür müdahaleler çoğu zaman keyfi biçimde ortaya çıkmaktadır. Sinema filmlerinin veya belgesel filmlerin gösterimi için eser işletme belgesi verilmemesi, tiyatro oyunlarının sahnelenmesinin yasaklanması, gösterim veya sahneleme için salon tahsis edilmemesi idarenin keyfi tutumunun birer göstergesidir. Keyfi tutumlara örnek olarak Çayan Demirel’in yönetmenliğini yaptığı “Dersim 38” adlı belgeselin gösterimi için gerekli olan eser işletme belgesinin Kültür ve Turizm Bakanlığı Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulu tarafından verilmemesi,¹⁰⁶ Merhaba Sanat Tiyatrosu tarafından sahnelenen, Ayla Çınaroğlu’nun “Miğfer” isimli çocuk oyununun, Antakya Dörtüyl Kaymakamlığı tarafından “orduyu rencide edici ifadeler, mesajın yanlış yollarla verilmesi” gibi nedenlerle sakıncalı bulunarak yasaklanması¹⁰⁷ ve Tiyatro Avesta’nın, Musa Anter’in yaşam öyküsünden yola çıkarak hazırladığı “Di Navbera Du Welatan De (Araf)” (İki Ülke Arasında) adlı Kürtçe tiyatro oyununun sergilenmesi için Elazığ Devlet Tiyatrosu tarafından “salonun hiçbir zaman müsait olmayacağı” belirtilerek salon tahsis edilmemesi¹⁰⁸ verilebilir.

İdarenin bu tür müdahaleleri yasal düzenlemelere açıkça aykırı davranılması yoluyla veya yasal düzenlemelerin sanatsal ifade özgürlüğünü yeterince koruma altına almaması ya da yasal düzenlemelerin muğlak olması nedeniyle idarenin keyfi davranmasını olanaklı kılması ile ortaya çıkabilmektedir. Bu durum sanatsal ifade özgürlüğü ile ilgili yasal düzenlemelerin somut ve söz konusu özgürlüğü güvence altına almak üzere etkili yaptırımlara yer verecek biçimde düzenlenmesi ihtiyacına işaret etmektedir.

Yukarıda yasama organı açısından belirtildiği gibi idarenin müdahaleleri de icrai veya ihmali olarak ortaya çıkabilmektedir. Sanatsal ifade özgürlüğüne

yönelik devlet-dışı aktörlerden kaynaklanan müdahalelerin idare tarafından bilinmesi veya idarenin bilmese dahi bilebilecek durumda olması hallerinde söz konusu özgürlüğünü kullanan kişilere yeterli korumanın sağlanmaması ihmali müdahalelere verilebilecek en bariz örnektir. Yürütme organı tarafından gerçekleştirilen müdahaleler uygulamada işlemin iptali ve/veya zararın tazmin edilmesi için idari yargı organları önünde iptal ve/veya tam yargı davasına, müdahaleler ceza hukuku anlamında bir suç oluşturduğu takdirde ceza mahkemelerinde ceza davasına ve müdahaleyi gerçekleştiren kişinin fiili bir disiplin suçu oluşturduğu takdirde disiplin yargılamasına konu olabilecektir. Müdahaleyi gerçekleştiren kişinin kişisel kusuru ön planda ise tazminat talepli davalar hukuk mahkemeleri önünde de açılabilir.

Devlet kaynaklı müdahalelerde son aktör yargı organlarıdır. Yargı organları tazminat talepleri veya ceza davaları yoluyla sanatsal ifade özgürlüğüne müdahaleler gerçekleştirebilmektedir. Tazminat davaları özel hukuk gerçek veya tüzel kişileri tarafından hukuk mahkemeleri vasıtasıyla harekete geçirilirken, ceza davaları savcılıklar tarafından düzenlenen iddianamelerin ceza mahkemeleri tarafından kabul edilmesi sonrasında ceza mahkemeleri vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ceza yargılamasında ceza davasının açılmış kabul edildiği kovuşturma aşamasına geçilmesinden önce alınan bazı koruma tedbirleri yine sanatsal ifade özgürlüğüne müdahale anlamına gelmektedir. Savcılıklar tarafından bir sanatçının gözaltına alınması, savcılıklar tarafından talep edilmesi üzerine ceza mahkemeleri tarafından tutuklama kararı verilmesi bu tür müdahalelere verilebilecek örneklerdir. Hatta sanatsal ifade özgürlüğünü kullanan bir kişiye sadece soruşturma açılmış olması dahi, devamında bir ceza davası açılmamış olsa da ifade özgürlüğüne yönelik bir müdahaledir ve sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik otosansür veya sansür uygulamalarını tetikleyebilmektedir. Verilen tüm bu örnekler yargı organlarının icrai nitelikteki müdahalelerine dairdir. Yargı organları, özellikle de savcılık makamları yasama ve yürütme organları gibi hareketsiz kalarak, devlet-dışı aktörlerin müdahalelerine yönelik etkili bir soruşturma yürütmeyerek veya takipsizlik kararları vererek ihmali olarak sanatsal ifade özgürlüğü ihlallerinin doğrudan veya dolaylı sorumlusu haline gelebilmektedir. Yargı organlarının müdahalelerine yönelik olarak öncelikle üst derece mahkemelerine, ardından ise öncelikle Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılması, sonuç alınmadığı takdirde ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuruda bulunulması mümkündür.

Devlet-dışı aktörler ise devletin müdahalelerinin aksine çeşitlilik arz etmektedir. Medya organları, özel eğitim kurumları, sivil toplum örgütleri, bireyler, topluluklar, salon sahipleri, dağıtım veya pazarlama şirketleri, sponsorlar gibi aktörler sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalenin

devlet-dışı aktörleri olarak dikkat çekmektedir.¹⁰⁹ Yukarıda da ifade edildiği üzere bu tür aktörlerin müdahaleleri karşısında sanatsal ifade özgürlüğünü kullanan kişilerin koruma görmesi ifade özgürlüğünün beraberinde getirdiği en temel yükümlülükler arasında yer almaktadır. Devlet-dışı aktörlerin sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerinde hem Cumhuriyet savcılıkları tarafından ceza davası, hem de bizzat sanatçılar veya sanat eserinin sahipleri tarafından hukuk mahkemelerinde maddi ve/veya manevi tazminat davası açılması mümkündür.

Sanatsal etkinliklerin sponsorların yardımı ile gerçekleştirilmesi günümüzde giderek yaygınlık kazanmaktadır. Bu durum sponsor olan şirketlerin sanatsal etkinliklerin içeriğine müdahale etmesi riskini beraberinde getirmektedir. Ticari çıkarların bu tür bir müdahaleye olanak tanınamaması için sponsorluk anlaşmalarında içeriğe müdahale edilemeyeceğine dair hükümlerin konulması gerekli görülmektedir. Yine özel şirketler, sanatçıların kendilerine yönelik eleştirileri nedeniyle veya belirli bir marka veya logoyu korumak için sanatsal ifadelere müdahale edebilmektedir.¹¹⁰ Bu tür durumlarda da ifade özgürlüğüne gerekli korumanın sağlanması gerekmektedir.¹¹¹

B- Otosansür

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin en önemli sonuçlarından birisi, benzer muamele ile karşılaşmak istemeyen sanatçıların sanat eserlerinde veya sanatsal etkinliklerde otosansür uygulamasına gitmeleridir. Bu tür bir durum hem devlet kaynaklı hem de devlet-dışı aktörlerden kaynaklı olarak ortaya çıkabilmektedir. Devlet kaynaklı olarak ortaya çıkan otosansür uygulamaları daha önce özellikle yürütme ve yargı organlarının müdahalesi ile karşılaşmış benzer nitelikli sanatsal çalışmalar nedeniyle ortaya çıkabilmektedir. Geçmişte müzik yapımcılarının Türkçe dışında dillerde müzik eserlerine yönelik olarak yaptıkları başvurular, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından reddedildiği için yakın dönemde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na yapılan bu tür başvurularda mevzuatta bu yönde bir yükümlülük olmamasına rağmen yapımcıların başvurularında söz konusu eserlerin Türkçe çevirilerine yer vermeleri bu duruma bir örnek oluşturmaktadır.¹¹²

Bu konuda Türkiye'de ortaya çıkan en bariz örnek ise televizyon kanalları tarafından sergilenen yaklaşımdır. Türkiye'de sanatsal ifadelere yönelik en yaygın otosansür uygulamaları RTÜK tarafından uygulanan yaptırımlar nedeniyle televizyon kanalları tarafından gerçekleştiriliyor. Televizyon kanallarının bazı otosansür uygulamaları zaman zaman televizyonda yayınlanan

program, dizi veya filmlerin içerisinde bulunan bazı objelere dahi odaklanabiliyor. Yayınlanan eserde yalnızca dekor olarak kullanılmasına rağmen müstehcenlik gerekçesiyle ve RTÜK tarafından yaptırımla karşılaşmamak için bu tür bir aşırı hassasiyet ortaya çıkabiliyor. Star TV’de yayınlanan “Benim Güzel Evim” programında yarışmacının evi gezilirken duvarda asılı Gauguin’in “Are You Jealous?” adlı eserinin resimde çıplak kadınlar olduğu gerekçesi ile sansürlenmesi;¹¹³ TRT 1’de yayınlanan “Son Umut” (Children of Men) filminde heykeltıraş Michelangelo’nun Davut Heykeli’nin sansürlenmesi;¹¹⁴ Fox TV’de yayınlanan “Yer Gök Aşk” adlı dizinin bir bölümünde, çıplak kadın figürü olan heykelciğin göğüs uçlarının sansürlenmesi;¹¹⁵ ATV’de yayınlanan “Ada” adlı filmde Pablo Picasso’nun 1962 tarihli “Oturan Kadın” adlı tablosunun “göğüsleri andıran çizimler” yüzünden mozaiklenmesi¹¹⁶ bu duruma örnek olarak verilebilir.

Yukarıda belirtildiği gibi Türkiye’de otosansür uygulaması devlet-dışı aktörlerin müdahalesi ile de yaşanabilmektedir. Bu durum özellikle “tartışmalı” kabul edilen bazı sanat eserlerinin sanatçının kendisi veya bir sanat kurumu tarafından kamuya arz edilmemesi ile ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir durum genellikle toplumda yaşayan diğer grupların sanat eseri ile ilgili “hassasiyetleri” sonucunda ortaya çıkmaktadır. Söz konusu “hassasiyet” kendisini şiddet tehdidi veya bizzat şiddet içeren uygulamalarla ortaya koyabilmektedir.¹¹⁷

Yakın tarihli olmamakla birlikte 2005 yılında düzenlenen İstanbul Bienali’nde Burak Delier’in “Muhafız” adlı fotoğrafının, Burak Delier, küratörler Charles Esche ve Vasıf Kortun ve diğer sanatçıların yaptığı değerlendirmeler sonucu alınan kolektif bir kararla ve sergi alanına getirilen bir avukatın görüşlerinin alınmasının ardından Bienal’den çıkarılması otosansürün kolektif bir biçimde de ortaya çıkabileceğini göstermektedir.¹¹⁸ Burak Delier bu tür bir olayın yaşanmasının altında yatan nedenlerden biri olarak Bienal’in açılışından üç hafta önce gerçekleşen bir fotoğraf sergisine yönelik saldırının varlığına işaret etmektedir.¹¹⁹ Söz konusu şiddet olayının ardından etkili bir soruşturma yürütülmemiş ve saldırganlar herhangi bir yaptırımla karşılaşmamışlardır.¹²⁰ Bu örnek şiddet olaylarının ardından etkili bir soruşturma yürütülmemesi halinde şiddet tehdidinin rahatlıkla otosansüre yol açabileceğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Bir başka örnek ise 2007 yılında Hafriyat Sanat Grubu’nun “Allah Korkusu” adıyla gerçekleştirdiği bir sergide yaşandı. Sergi henüz açılmadan gelen tehditler ve Vakit Gazetesi’nin “Küstah Sergi” başlıklı yayını sonucunda Hafriyat sanatçıları hissettikleri tehdit nedeniyle sergide yer alan on afişi sergilemekten vazgeçti.¹²¹ Hafriyat grubunun konu ile ilgili yaptığı basın açıklamasının ardından Beyoğlu Emniyet Müdürlüğü’nden polis koruması talep edildi. Koruma amacıyla gelen emniyet görevlileri bu kez Atatürk korkusunun

anlatıldığı üç afişi sakıncalı bularak sanatçılar hakkında soruşturma başlattı. Bunun üzerine üç afiştten biri sanatçısı tarafından sergiden geri çekildi.¹²²

Bir diğer otosansür vakası ise performans sanatçısı Şükran Moral'ın bir çalışması sonucunda ortaya çıkmıştır. Şükran Moral Casa Dell'Arte Galeri'de bir kadınla seviştiği "Amemus" adlı performanstan sonra gelen tehditler ve medyanın sanatçıyı ve galeriyi hedef göstermesi sonucunda performansın fotoğraflarından ve video çalışmasından oluşması planlanan sergiyi güvenlik nedeniyle iptal etti ve ülkeyi terketmek zorunda kaldı.¹²³ Galeri yetkilileri de bu durumu kabullendiklerini gösterir biçimde sanatçının ifade özgürlüğüne her zaman öncelik verdiklerini ve bunun yanı sıra, içinde yaşadığımız toplumun belli hassasiyetlerini saygıyla karşıladıklarını belirtti.¹²⁴

Sanat eserleri anlam ve tanımları bakımından farklı yorumlanmaya açıktır ve bu açıdan her zaman farklı yaklaşımlar ortaya çıkabilecektir. Bu tür farklılık, özellikle sanat kurumlarını sanat eserlerini kamuya arz etmekten alıkoymamalıdır.¹²⁵ Bunun için ise devlet-dışı aktörlerden kaynaklı tehdit veya müdahalelere devlet tarafından engel olunması ve bu tür fiilleri gerçekleştiren kişi ve kurumlara yaptırım uygulanması gerekmektedir.

C- Yasama Organının Müdahaleleri

Türkiye'de mevzuatta ifade özgürlüğünün ihlaline yol açan çok sayıda düzenleme söz konusudur. Çalışmada tüm düzenlemeler değil yalnızca sanatsal ifadede özgürlüğü ile ilgili düzenlemeler belirtilmiştir. Sanatsal ifadelere yönelik müdahalelerin yasal dayanağını oluşturan düzenlemeler şunlardır:

- » Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu (1117 sayılı)
- » Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu (2559 sayılı)
- » Radyo Televizyon Üst Kurulu Kanunu (6112 sayılı)
- » Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun (5224 sayılı)
- » Terörle Mücadele Kanunu (3713 sayılı)
- » Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (2911 sayılı)
- » Türk Ceza Kanunu (5237 sayılı)

1. “Terörle Mücadele” Kavramı Çerçevesinde Ortaya Çıkan Müdahaleler

Türkiye’de sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik sınırlamalarda en sık gündeme gelen kavram “terörle mücadele”dir. Hangi gerekçe ile olursa olsun ifade özgürlüğüne getirilecek sınırlamaların yukarıda belirtilen genel sınırlama rejimi ile uyumlu olması gerekmektedir. “Terörle mücadele” kavramı kamu makamlarına sınırlama rejiminden ayrı olarak, sınırsız bir biçimde sınırlama yetkisi veren bir açık çek olarak yorumlanmamalıdır. Ceza kanunlarında “terör”, “terör örgütü”, “terör örgütü üyeliği”, “terör örgütünün propagandası” gibi kavramların açık ve belirgin bir biçimde tanımlanması ve belirtilen kavramlar kapsamında ifade özgürlüğüne gereksiz veya orantısız müdahalelerde bulunulmasına olanak tanınmaması gerekmektedir.¹²⁶ Bu tür suçlar ceza kanunlarında geniş bir şekilde değil, somut ve açık bir şekilde tanımlanmalıdır. Yasal düzenleme keyfi biçimde uygulamaya izin vermeyecek biçimde ve kişilerin hangi durumda cezai sorumluluklarına gidilebileceğini öngörebilecekleri şekilde kaleme alınmalıdır.

Türkiye’de “terörle mücadele” kavramı açısından temel düzenleme Terörle Mücadele Kanunu’dur. Kanun yürürlüğe girdiği 1991 yılından bu yana insan hakları açısından sayısız eleştiriye maruz kalmış ve çok sayıda değişikliğe uğramıştır. Kanunun 1. maddesi uluslararası hukukta henüz bir tanımı bulunmayan terör kavramını tanımlamaya çalışır. Maddeye göre “Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.” Söz konusu tanıma göre belirtilen yöntemlerle, belirtilen amaçları gerçekleştirmek üzere, bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından cebir ve şiddet kullanılarak girişilecek her türlü suç oluşturan eylem terör eylemi olarak kabul edilmektedir.

Kanunun 7. maddesinin ikinci fıkrasında “terör örgütü propagandası” suçu düzenlenmiştir. Fıkraya göre “Terör örgütünün; cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde propagandasını yapan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.” “Meşru göstermek”, “övmek” veya “teşvik etme” kavramları oldukça muğlak kavramlardır. Ayrıca maddede “Toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında gerçekleşme dahi, terör örgütünün

üyesi veya destekçisi olduğunu belli edecek şekilde... örgüte ait amblem, resim veya işaretlerin asılması ya da taşınması... slogan atılması” da aynı hükme göre cezalandırılacaktır. Görüldüğü üzere herhangi bir sanatsal etkinlik veya sanat eserinde esere içkin olan bir unsurun terör örgütünü meşru gösterdiği”, “övdüğü” veya “teşvik ettiği” iddia edilebilir veya bir simge terör örgütleri ile ilişkilendirilerek terör örgütü propagandası suçu kapsamında bir soruşturmaya yol açabilir. Bu durum ifade özgürlüğüne yönelik ağır müdahalelerin yolunu açmaktadır. Söz konusu düzenleme bir sanatçının propaganda amacı bulunmasa dahi bu suçtan mahkûmiyetinin yolunu açmaktadır.

“Terörle mücadele” kavramının sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelere yol açmasını kolaylaştıran bir neden, devletin “terör” kavramına yönelik yaklaşımıdır. İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin’in 26.12.2011 tarihli açıklamasında yer alan şu ifadeleri bu yaklaşıma örnektir:

“...terör örgütünün yürüttüğü çalışma sadece dağda, bayırda, şehirde, sokakta, gece arka sokaklarda haince pusu kurarak yaptığı saldırılardan ibaret değil, sadece silahlı terör değil. Bunun bir başka ayağı daha var. Psikolojik terör var, bilimsel terör var. Terörü besleyen arka bahçe var. Bir başka ifadeyle propaganda var, terör propagandası var... Neyiyle veriyor, belki resim yaparak tuvale yansıtıyor. Şiir yazarak şiirine yansıtıyor, günlük makale, fıkra yazarak oralarda bir şeyler yazıp çiziyor. Hızını alamıyor terörle mücadelede görev almış askeri, polisi doğrudan çalışmasına, sanatına konu yaparak demoralize etmeye çalışıyor... Bir tarafta da terörün silahsız yapısı. Silahlıya destek veren yapı. Yani yardımcı kuvvetler. Yerine göre sadece şarkı söylüyor ama üç şarkının arasında bir tane de seyirciye bir şeyler söylerken arada bir güzel cümle sarfediveriyor. Ne alırsan al, ne anlarsan anla. Sanat icra ediliyor sahnede. Ne yapacaksın, sanata karşı değiliz ama işte bunları bir cerrah hassasiyetiyle ayırt etmek durumundayız, bunları hepimiz bilmek durumundayız.”¹²⁷

Söz konusu ifade sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik “terörle mücadele” amaçlı müdahaleleri meşrulaştırmakta ve sanatsal etkinliklere yönelik ağır yaptırımların yolunu açmaktadır.¹²⁸ Çalışmada örnekleri verilen vakalar belirtilen bakış açısının çoğu zaman yargı organları tarafından da benimsendiğini göstermektedir. Ancak bu yaklaşım istendiği takdirde her türlü sanatsal ifadenin terörle bağlantısının kurulabilmesinin yolunu açarak hem “terörle mücadele” kavramının içeriğini boşaltmakta, hem de ifade özgürlüğüne müdahale edilmesinde devlete bir açık çek sunmaktadır.

“Terörle mücadele” kavramı birçok sanat dalında sanatçıların sanatsal ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına yol açabilmektedir. Sanatsal ifade özgürlüğü ile bağlantılı olarak genellikle iki suç gündeme gelmektedir. Bunlar “örgüt

üyeleri olmak” ve “terör örgütü propagandası yapmak” suçlarıdır. Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 220/6. maddesine göre “Örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işleyen kişi, ayrıca örgüte üye olmak suçundan da cezalandırılır.” Örneğin Grup Yorum üyesi Seçkin Aydoğan 13.12.2011 tarihinde İstanbul Nurtepe’de gerçekleştirilen bir yürüyüşe katıldığı gerekçesiyle gözaltına alınmış ve tutuklanmış, ardından ise “örgüt üyesi olmamakla birlikte örgüt adına suç işlemek” suçlamasıyla “örgüt üyesi olmak” suçundan yargılanmıştır.¹²⁹ Bu tür bir düzenleme ile herkesin “terör örgütü üyesi” olarak yargılanması olanaklı hale gelmektedir.

Terörle Mücadele Kanunu'nun 7/2 maddesi ise “Terör örgütünün propagandasını yapmak” suçunu düzenlemektedir ve sanatsal ifade özgürlüğüne çok sayıda müdahalenin hukuki gerekçesi olarak kullanılmaktadır. Bunlar arasında öne çıkan vakalar çoğunlukla müzik alanında ortaya çıkmaktadır. Bu konuda en bilinen örnek Grup Yorum’a yönelik müdahalelerdir. 18.01.2013 tarihinde Grup Yorum’un çalışmalarını yürüttüğü İdil Kültür Merkezi’ne sabah saat 05.00 civarında polis tarafından baskın yapıldı ve Selma Altın, Ali Aracı, İnan Altın, Dilan Balcı ve Caner Bozkurt gözaltına alındı.¹³⁰ Gözaltına alınma ile birlikte Grup Yorum’un henüz yayınlanmamış albümünün kayıtlarına da el konuldu.¹³¹

Müziyenlerin etkinlikler sırasında yaptıkları konuşmalardan kaynaklı olarak da çeşitli müdahaleler ortaya çıkabilmektedir. Ferhat Tunç’un bir konser sırasında yaptığı konuşmada İbrahim Kaypakkaya’nın adı geçtiği için terör örgütü propagandasından 27.09.2012 tarihinde iki yıl hapis cezasına çarptırılması;¹³² Cevdet Bağca’nın 29.09.2009 tarihinde Siirt’te düzenlenen bir konserde dile getirdiği “Kazım Koyuncu’yu, Ahmet Kaya’yı, Ozan Serhat’ı, Delila’yı unutmayın. Uğur Kaymaz’ı unutmayın” şeklindeki ifadesi nedeniyle on ay hapis cezasına çarptırılması¹³³ bu duruma örnek verilebilecek vakalardır.

Konserlerde söylenen şarkılara eşlik etmek de terör örgütü propagandası olarak nitelendirilebilmektedir. Türk Tabipler Birliği tarafından 13.03.2011 tarihinde Ankara’da düzenlenen bir miting sonrasında, tıp fakültesi öğrencisi Zülküf Akelma ile eczacılık fakültesi öğrencileri Yavuz Kılıç ile Özgür Yıldırım’a Grup Yorum’un 1995 yılında çıkarttığı Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolünü taşıyan ve müzik marketlerde satılan albümlerinde yer alan “Hernepeş” şarkısını söyledikleri ve çeşitli sloganlar attıkları gerekçesiyle özel yetkili savcılık tarafından düzenlenen iddianame ile ceza davası açılmıştır.¹³⁴

Müzik sanatçılarına yönelik müdahalelerde öne çıkan bir durum Kürtçe müzik eserlerinin icrasına yönelik müdahalelerdir. Bu müdahaleler “terör örgütü üyesi olmak” veya “terör örgütü propagandası” kapsamında yargılamalara ve cezalara neden olabilmektedir. Erzurum Karayazı İlçesi’nde

02.06.2011 tarihinde düzenlenen bir seçim mitinginde sahne alan Koma Gingim üyesi Seyithan Karataş, söylediği iki şarkıda “Kürt” ve “Kürdistan” kelimelerinin geçmesi nedeniyle örgüt üyesi olmak ve örgüt propagandası yapmak suçlarından dokuz yıl altı ay hapis cezasına çarptırılmıştır.¹³⁵ Terör örgütü propagandası (Terörle Mücadele Kanunu’nun 7/2 maddesi) kapsamında ise Manisa’nın Gölarmara ilçesinde 2011 yılında düzenlenen Newroz kutlamalarında sahne alan Mezopotamya Kültür Merkezi ekibi Koma Çiyayê Munzur üyelerinden Çetin Güler ve bağlama çalan Metin Güler’in “terör örgütü propagandası” yapmaktan dolayı 17.05.2012 tarihinde on ay hapis cezasına çarptırılması;¹³⁶ aynı kutlamada söyledikleri Kürtçe şarkıyla “terör örgütü propagandası yaptıkları” iddiasıyla haklarında dava açılan Ercan Kartal ile Özcan Çalışkan adlı iki yerel sanatçının sırasıyla bir yıl ve bir yıl altı ay hapis cezasına çarptırılması;¹³⁷ Rojda’nın 2002 yılında Batman’da katıldığı bir etkinlikte seslendirdiği Kürtçe “Heval Kamuran” adlı şarkı nedeniyle 2010 yılında iki yıl hapis cezasına,¹³⁸ Diyarbakır’da 27-30 Mayıs 2009 tarihlerinde düzenlenen Kültür ve Sanat Festivali’nde aynı şarkıyı söylediği için “örgüt propagandası” yaptığı gerekçesiyle bir yıl sekiz ay hapse mahkûm edilmesi;¹³⁹ 2010 yılında Kars’ta düzenlenen Newroz etkinliklerinde söylediği şarkılar ve yaptığı konuşma nedeniyle Hemê Heci’ye “örgüt propagandası yapmak” gerekçesiyle on ay hapis cezası verilmesi;¹⁴⁰ Tatvan Belediye Kültür Merkezi’ndeki Dengbêjler Divanı’nda Kadın Dengbejler Evi başkanı Raziye Kızıl’ın 07.02.2010 tarihinde söylediği “Megrî/Ağlama” ve “Lo Lawo” isimli iki halk şarkısı nedeniyle bir yıl hapis cezasına çarptırılması;¹⁴¹ Kars’ta katıldığı programlarda Kürtçe şarkı söylediği için Muhammet Oğuztemur’un 18.02.2012 tarihinde 20 ay hapis cezasına çarptırılması;¹⁴² Kemalê Amedî’nin (Kemal Yaman) Bingöl’de katıldığı bir konserde söylediği Kürtçe şarkı yüzünden 06.06.2011 tarihinde on ay hapis cezasına çarptırılması;¹⁴³ Kars’ın Digor İlçesi’nde Engin Ancı tarafından bir düğünde “Oremar” adlı Kürtçe şarkının söylenmesi nedeniyle “terör örgütü propagandası” kapsamında 15.12.2011 tarihinde tutuklanması;¹⁴⁴ Hakkâri’nin Çukurca İlçesi’nde 07.03.2010 tarihinde düzenlenen 8 Mart Dünya Kadınlar Günü etkinliğinde sahne alan yerel sanatçı Şükran Turan’a “De Rabin Cîwano” adlı şarkıyı okuduğu için 10.08.2011 tarihinde bir yıl altı ay hapis cezası verilmesi;¹⁴⁵ Batman Bahar Kültür Sanat Merkezi sanatçısı Adil Aslan’a çeşitli dönemlerde katıldığı etkinliklerde söylediği ve eşlik ettiği müzik parçalarından dolayı 15 defa “Örgüt propagandası yapmak” iddiasıyla dava açılması ve tutuklu yargılandığı davada bir etkinlikte söylenen şarkı nedeniyle 2011 yılında bir yıl üç ay hapis cezası verilmesi;¹⁴⁶ Mem-u Zin Kültür ve Sanat Merkezi bünyesinde çalışmalarını sürdüren Bahdin Acar’ın 21.03.2010 tarihinde Uludere’de katıldığı Newroz kutlamalarında Kürtçe şarkılar söylediği için “Örgüt propagandası yapmak”

suçundan on ay hapis cezasına çarptırılması¹⁴⁷ bu uygulamalara örnek teşkil etmektedir.

Müzik dinlemek de “terör örgütü propagandası” olarak değerlendirilip yargılamaya konu olabilmektedir. Nitekim Diyarbakır’da şoförü olduğu halk otobüsünde Kürtçe şarkı dinlediği için hakkında “yasadışı örgüt propagandası yaptığı” iddiasıyla dava açılan Kadri Pervane 25.11.2012 tarihinde iki yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.¹⁴⁸ Müzik albümleri “terör suçlarında” zaman zaman delil olarak kullanılabilir. Erzurum 2. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından bazı kişiler hakkında “terör örgütü üyesi olma” iddiasıyla görülen bir davada, İngiltere’de yaşayan keman virtüözü Dilşad Said’in, İranlı Kürt sanatçı Leyla İşhan ve Türkiyeli Kürt sanatçı Rojda’nın albümleri delil olarak kullanılmıştır.¹⁴⁹

“Terörle mücadele” kavramı tiyatro, sinema ve edebiyat alanında da sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelere yol açabilmektedir. Kendisini anti-militarist olarak ifade eden tiyatrocı İsmail Yıldız’ın “örgüt üyesi olduğu” gerekçesiyle tutuklanması,¹⁵⁰ Kültür ve Turizm Bakanlığı destekli “Kayıp Mezar” filminin yönetmeni Mizgin Müjde Arslan ve görüntü yönetmeni Özey Şahin’in KCK’ya yönelik bir operasyon kapsamında gözaltına alınması ve daha sonra salınması,¹⁵¹ *Ölümden Zor Kararlar* kitabının yazarı Mehmet Güler’in, “Siti”, “Sabri” ve “Şiyar” adındaki kurmaca karakterler yoluyla “terör örgütü propagandası yaptığı” gerekçesiyle 10.06.2010 tarihinde bir yıl üç ay hapse mahkûm edilmesi;¹⁵² 23 Ocak 2012 tarihinde Aram Yayınları tarafından yayımlanan ve BDP Muş Milletvekili Demir Çelik’in yazarı olduğu *Özgürlüğünde Kaldı Gözlerim* adlı roman hakkında “yasadışı örgüt propagandası yapıldığı” iddiasıyla Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından soruşturma başlatılması¹⁵³ bu duruma verilebilecek örneklerdir.

Yukarıda verilen çok sayıda örnek Terörle Mücadele Kanunu ve Türk Ceza Kanunu’nda yer alan bazı düzenlemelerin, sanatsal ifade özgürlüğüne önemli sayıda müdahalenin gerçekleştirilmesine zemin oluşturduğunu göstermektedir. Bu nedenle ilgili kanunlarda “terör” suçu olarak tanımlanan düzenlemelerde hangi fiillerin terör suçunu oluşturacağını açıkça belirlenmesi, şiddete tahrik veya teşvik etmeyen sanatsal ifadelerin “terör suçu” olarak kabul edilmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir. Aksi durumda mevzuatta yer alan ve oldukça geniş yorumlanan ve bu duruma olanak tanıyan düzenlemelerin mevcudiyeti sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelere zemin oluşturmaya devam edecektir.

Türkiye’de Anayasa’da sanatsal ifade özgürlüğü ile ilgili bir öndenetim öngörülmemiştir. Yasalarda da bu anlamda doğrudan bir düzenleme yer almamaktadır. Ancak öndenetim yetkisi olmayan bir idari kurul bu tür bir öndenetimi gerçekleştirebilmekte ve sansüre yol açabilmektedir. “Terörle Müca-

dele” kavramı belgesel sinema alanında Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun bağlamında gündeme gelebilmektedir. Söz konusu müdahale kanunda yer alan sinema filmlerinin “kamu düzeni” ilkesi çerçevesinde denetlenmesi ile ortaya çıkmaktadır. Kanun sanatsal ifade özgürlüğü alanında önemli hükümler içermektedir. Kanun sinema filmlerinin gösterime girmesi için bir değerlendirme yapılmasını öngörmektedir. Kanunda yapılacak “değerlendirme ve sınıflandırma”, “Ülke içinde üretilen veya ithal edilen sinema filmlerinin ticarî dolaşıma ve gösterime sunulmadan önce, gösterim ve iletim biçimleri dikkate alınarak kayıt ve tescile de esas olacak şekilde kamu düzeni, genel ahlâk ile küçüklerin ve gençlerin ruh sağlığının korunması, insan onuruna uygunluk ve Anayasada öngörülen diğer ilkeler doğrultusunda denetlenmesi, değerlendirilmesi ve sınıflandırılması” olarak tanımlanmıştır. Görüldüğü gibi yapılacak işlemin kendisi bir ödenetimdir ve bu durum sanatsal ifade özgürlüğü ile bu anlamda çelişmektedir. Kanunun 4. maddesi ile Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulu’nun Kültür ve Turizm, İçişleri ve Milli Eğitim bakanlıklarından birer üye, ilgili alan meslek birliklerince önerilecek uzman kişiler arasından Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından seçilecek üç üye ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenecek, alanında doktora derecesi bulunan bir sosyolog, bir psikolog ve bir çocuk gelişimi uzmanı olmak üzere toplam dokuz üyeden oluşacağı ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere kurul üyelerinin tamamı Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenmektedir. Sektör temsilcileri doğrudan meslek birlikleri tarafından değil ancak dolaylı olarak seçilebilmektedir.

Kanunun 7. maddesine göre “Ülke içinde üretilen veya ithal edilen sinema filmlerinin, ticarî dolaşıma ve gösterime sunulmasından önce kayıt ve tescile de esas teşkil edecek şekilde değerlendirilmesi ve sınıflandırılması yapılır. Değerlendirme ve sınıflandırma sonucunda uygun bulunmayan filmler, ticarî dolaşıma ve gösterime sunulamaz. Değerlendirme ve sınıflandırma sonrası uygun bulunan veya istenilen gerekli düzeltmeleri yapılan filmler kayıt ve tescil edilir ve bu filmleri içeren taşıyıcı materyaller bandrolenir.” Görüldüğü üzere filmler için bandrol verilmesi yetkisi tamamen Kurulun elindedir ve Kurul tarafından uygun görülmeyen filmlerin gösterilmesi mümkün değildir. Ayrıca değerlendirme ve sınıflandırmanın hangi ölçütler üzerinde yapılacağı tamamen belirsizdir ve bu durum Kurula sınırsız bir takdir yetkisi verildiği anlamına gelmektedir. Kurul tarafından verilen kararların Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yeniden değerlendirmeye tabi tutulması amacıyla yeniden Kurula sevki olanaklı kılınmıştır. Kanunun 4. maddesinde yer alan “Bakanlık, insan onurunun, kamu düzeninin, genel ahlâkın, çocukların ve gençlerin ruh sağlığının korunması amacıyla; şiddet, pornografi ve insan onuruyla bağdaşmayan görüntü ve etkiler içeren filmleri yeniden değerlendir-

rilmek üzere Değerlendirme ve Sınıflandırma Kuruluna sevk edebilir” ifadesi ile Kurul kararlarının Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından uygun görülmemesi durumunda tekrar incelenmesi ve kararın aynı yönde değiştirilmesi mümkün gözükmemektedir.

Belirtilen kanun, bir belgeye “terör örgütü propagandası” yaptığı gerekçesiyle işletim belgesi verilmemesine yol açmıştır. Aydın Orak’ın yönetmeni olduğu ve 1992 yılında Cizre’de yapılan ve güvenlik güçlerinin müdahalesinde çok sayıda sivilin hayatını kaybettiği Newroz’u konu alan “Berivan-Bir Direniş Destanı/Destaneke Serhildanê” adlı belgesel Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulu tarafından sakıncalı bulunmuştur. Kurulun oy birliğiyle aldığı kararda eser hakkında “Kamu düzenini olumsuz yönde etkileme amaçlı tarihi olayları çarpıtan, toplumda kin, nefret ve düşmanlığı körükleyen, Türk milletinin birlik ve beraberliğini bozucu, PKK propagandası yapan unsurlar içermesi nedeniyle ticari dolaşıma ve gösterime sunulması oy birliği ile uygun bulunmamıştır” denilmiştir. İlginç olan başka bir durum ise belgeselin Türkiye’de gösterimine izin verilmemesine karşın Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın Cannes Film Festivali’nde açtığı stantta yer alan ve o yıl çekilen filmleri tanıtan katalogta söz konusu belgeselin yer almasıdır.¹⁵⁴

2. “Yasadışı Gösteri” Kavramı Çerçevesinde Ortaya Çıkan Müdahaleler

Yukarıda da ifade edildiği gibi kimi sanat etkinliklerinin kamuya açık yerlerde çok sayıda kişi tarafından gerçekleştirildiği durumda ifade özgürlüğü ile birlikte toplanma özgürlüğü de gündeme gelmektedir. Türkiye’de yaygın kullanılan tabir ile “yasadışı gösteriler” kimi zaman sanatsal etkinliklere müdahale edilmesine yol açmaktadır. Ancak yine yukarıda belirtildiği gibi gösteriler ancak şiddet içerdiği takdirde “yasadışı” kabul edilebilecektir. Aksi bir tutum toplanma özgürlüğüne yönelik müdahaleyi hukuka aykırı hale getirecektir.

Anayasa’nın 34. maddesinde yer alan düzenleme dışında toplanma özgürlüğü ile ilgili temel düzenleme 12 Eylül rejimi tarafından kabul edilen ve halen yürürlükte olan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’dur. Her ne kadar toplanma özgürlüğü açısından bir Anayasa değişikliği ihtiyacı mevcut olmasa da Kanun bu hakkın kullanımını oldukça sınırlamıştır. Bu durum hem AİHS’ye, hem de Anayasa’ya aykırılık oluşturmaktadır. İdarenin, yargının ve kolluk güçlerinin AİHS ve Anayasa yerine söz konusu yasayı uygulama konusundaki yaklaşımları hem uluslararası hem de ulusal düzeyde ortaya çıkan yükümlülükler açığı bir aykırılık oluşturmaktadır. Bu nedenle kanunun bir an önce yürürlükten kaldırılarak yerine toplanma özgürlüğünü sınırlamak yerine güvence altına alan bir yasal düzenleme yapılması gerekmektedir.

Kanun ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmekle beraber çok sayıda hükmü AİHS ve Anayasa ile uyumsuzluk taşımaktadır. Kanununun 3. maddesi herkesin, önceden izin almaksızın, bu kanun hükümlerine göre silahsız ve saldırısız olarak, kanunların suç saymadığı belirli amaçlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Maddenin ikinci fıkrasında ise yabancılar açısından bu hakkın kullanılması İçişleri Bakanlığı'nın iznine tabi kılınmıştır. Yabancıların topluluğa hitap etmeleri, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları, toplantının yapılacağı mahallin en büyük mülki idare amirliğine toplantıdan en az 48 saat önce yapılacak bildirimle mümkün kılınmıştır. Bu durum yabancı sanatçılar tarafından kamuya açık bir alanda yapılacak performans biçimindeki gösterileri neredeyse olanaksız kılmaktadır.

Kanununun 4. maddesi hangi etkinliklerin kanun kapsamı dışında olduğunu düzenlemiştir ancak özellikle siyasi partilerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, vakıfların, derneklerin, ticari ortaklıkların ve diğer tüzelkişilerin özel kanunlarına ve kendi tüzüklerine göre yapacakları kapalı yer toplantılarını kanun kapsamı dışında tutmuştur. Bu tür toplantılar için izin alınması gerekmemektedir. Görüldüğü üzere sanatsal etkinlikler açısından bir açıklık söz konusu değildir. Bu durumda idare tarafından etkinliklerin kanun kapsamında görülerek toplantı ve gösteri yürüyüşleri için öngörülen usulü yerine getirmeleri istenebilecektir.

Kanununun 10. maddesine göre 9. maddeye göre oluşturulan düzenleme kurulunun tamamının imzalayacakları bir bildirim, toplantının yapılmasından 48 saat önce ve çalışma saatleri içinde, toplantının yapılacağı yerin valiliğine veya kaymakamlığına verilmesi gerekmektedir. Bu bildirimde; toplantının amacı, toplantının yapılacağı yer, gün, başlangıç ve bitiş saatleri; düzenleme kurulunun başkan ile üyelerinin açık kimlikleri, meslekleri, ikametgâhları ve varsa çalışma yerlerinin belirtilmesi gerekmektedir. 48 saat önce bildirimde bulunulması zorunluluğu kendiliğinden gelişebilecek toplantı ve gösteri yürüyüşlerini doğrudan yasaya aykırı hale getirmektedir. Ayrıca bildirim için yönetmelikle ek belge istenmesi de mümkün kılınmıştır. Bu durum düzenleme kurulu üyelerinin çok sayıda belgeyi bir araya getirmesi yükümlülüğünün yanında başka belgeler talep edilerek hakkın kullanılmasının daha da zorlaştırılması anlamına gelmektedir. Kanununun 23. maddesine göre toplantı öncesi bildirimde bulunulmaması söz konusu toplantıyı yasaya aykırı hale getirmektedir. Bu durumda kanununun 24. maddesine göre kolluk güçlerinin müdahale yetkisi doğmaktadır. Belirtilen durumlar açıkça toplanma özgürlüğüne aykırılık oluşturmaktadır.¹⁵⁵ Kanunda yer alan tüm düzenlemeler idareye toplanma özgürlüğünün kullanımına sınırsız yakın müdahale yetkisi vermektedir ve bu durum toplanma özgürlüğünün sınırlandırılmasında keyfiyeti beraberinde getirebilmektedir.

İdareye verilen bir başka önemli yetki ise valilik ve kaymakamlıklara veril-

miştir. Kanunun 17. maddesine göre “...vali veya kaymakam, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde yasaklayabilir.” Sayılan nedenler bir güvenceden öte bir gerekçe haline gelmektedir. Ayrıca Kanunun 18. maddesinde “Toplantının ertelenen günden sonraki bir günde yapılabilmesi, düzenleme kurulunun 10 uncu maddeye göre yeni bildirimde bulunmasına bağlıdır” denilerek ertelenen toplantının yeniden gerçekleştirilmesi istendiğinde yukarıda belirtilen bürokratik bildirim usulünün yeniden işletilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Maddede yer alan son yetki olan “suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması halinde” yasaklama yetkisi ise idareye bu tür bir gerekçenin mevcut olduğunu iddia ederek dilediği zaman toplantıları yasaklayabilme yetkisi vermektedir. Yasaklama kararı erteleme kararının aksine süresiz geçerlidir. Bu yetkinin sanatsal ifade özgürlüğü bağlamında kullanımına örnek olarak Şırnak’ın Beytüşşebap İlçesi’nde Laleş Yaylası’nda her yıl düzenlenen Kuzu Kırpma Kültür Sanat ve Yayla Festivali’nin, İçişleri Bakanlığı tarafından önceki yıllarda kanunlara aykırı davranıldığı gerekçeyle Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun 17. maddesine dayanılarak 2012 yılında yasaklanması verilebilir.¹⁵⁶ Belirtilen noktalar ışığında Kanunun 13 ve 16. maddelerinde idareye verilen geniş yetkiler kaldırılmalı ve erteleme ve yasaklama kararlarının ancak yargı kararıyla verilebilmesine yönelik düzenleme yapılmalıdır.

Kanunun 19. maddesi ile idareye il veya ilçelerdeki tüm toplantıları erteleme ve yasaklama yetkisi verilmiştir. Valiler, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması halinde ile bağlı ilçelerin birinde veya birkaçında bütün toplantıları bir ayı geçmemek üzere yasaklayabilme yetkisini haiz kılınmıştır. Yukarıda erteleme ve yasaklama ile ilgili belirtilen hususlar burada da geçerlidir. Bu tür bir yetki, hakkın kullanımının mutlak olarak ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir ve bu tür bir yetki yargı organları da dâhil olmak üzere olağanüstü hal veya sıkıyönetim gibi olağanüstü yönetim biçimleri haricinde hiçbir organa bırakılmamalıdır. Bu nedenle Kanunun 19. maddesinin tamamen yürürlükten kaldırılması gerekmektedir.

Kanunun 28 ila 34. maddeleri arasında oldukça kapsamlı ceza hükümleri öngörülmüştür. Bu yaptırımların yalnızca aktarılması dahi raporun sınırları çerçevesinde oldukça zordur. Söz konusu suçlar ve yaptırımlara bakıldığında çok sayıda suça yönelik ağır yaptırımların düzenlendiği görülmektedir. Bu yaptırımların neredeyse hepsi orantısızdır ve örgütlenme özgürlüğünü

kullanmak isteyen kişiler açısından caydırıcı etki doğurmaktadır. Sanatçılar zaman zaman Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefet ettikleri gerekçesiyle yargılanabilmektedir. Katıldıkları kültür-sanat etkinliklerinden dolayı haklarında dava açılan Batman Bahar Kültür Merkezi üyesi Koma Grave Roje müzik grubu ve Arsen Paladov Tiyatrosu üyesi 13 kişi hakkında Batman'da düzenlenen Kültür Sanat Festivali, Newroz kutlaması ve basın açıklamalarına katılarak gösteri yaptıkları, şarkı söyledikleri ve erbane ile halkı coşturdukları için haklarında "Gösteri ve Yürüyüş Kanunu'na muhalefet etmek" suçundan dava açılmıştır. Bu kişiler hakkında dört yıl içinde açılan toplam 70 davanın ise hâlâ devam ettiği belirtilmektedir.¹⁵⁷ Bu tür örnekler söz konusu yaptırımlarda kapsamlı değişikliğe gidilmesi gerektiğini göstermektedir ve konuyu "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü Kanunu" gibi bir başlık çerçevesinde ele alan yeni bir kanuna ihtiyaç bulunmaktadır.

3. Vicdani Ret Hakkı Kapsamında Ortaya Çıkan Müdahaleler

Vicdani ret, askerlik hizmeti bağlamında değerlendirildiğinde, bireyin ahlâki tercihi, dini inancı ya da siyasi görüşleri nedeniyle askerlik hizmeti yapmayı reddetmesidir. Vicdani ret aynı zamanda bir sivil itaatsizlik eylemidir. Burada kişi herhangi bir sonuç için değil, vicdani kanaat gereği başka türlü davranılması mümkün olmayacağı için vicdani reddini açıklamakta ve o yönde davranmaktadır. Vicdani ret, felsefi, siyasi görüş vs. fikirler sonucu olabileceği gibi en çok görünen şekliyle dini inançlardan dolayı da ortaya çıkabilmektedir.

Vicdani ret hakkı genellikle din ve vicdan özgürlüğü kapsamında gündeme gelmektedir. Uluslararası insan hakları sözleşmeleri açıkça vicdani ret hakkını tanınamakla birlikte öldürücü silah kullanma zorunluluğunun, din veya inanca sahip olma ya da dini veya inancı ortaya koyma haklarıyla ciddi bir şekilde çatışması durumunda din ve vicdan özgürlüğü kapsamında değerlendirilebileceğini kabul etmiştir.¹⁵⁸ AİHM de yakın zamanda vicdani ret hakkını tanımıştır. Son dönemde Mahkeme tarafından vicdani ret hakkı ile ilgili verilen kararların hepsi Türkiye ile ilgilidir ve din ve vicdan özgürlüğünün ihlal edildiğine hükmedilmiştir.¹⁵⁹

Sanatsal ifade özgürlüğüne vicdani ret ile ilgili müdahalelerin yasal temeli TCK'nın 318. maddesidir. "Halkı askerlikten soğutma" başlığını taşıyan maddeye göre "Askerlik hizmetini yapanları firara sevk edecek veya askerlik hizmetine katılacak olanları bu hizmeti yapmaktan vazgeçirecek şekilde teşvik veya telkinde bulunanlara altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir." Bu madde kapsamında vicdani reddini açıklayan veya vicdani retçilere destek açıklaması yapan kişilere TCK'nın 318. maddesi çerçevesinde dava açılabilir.¹⁶⁰

Vicdani ret hakkına yönelik müdahalelere karşı çıkan kişiler zaman zaman düşüncelerini sanatsal etkinlikler yoluyla da ortaya koyabilmektedir. Bu tür bir durumda TCK'nın 318. maddesi ile sanatsal ifade özgürlüğü karşı karşıya gelmektedir. Bu duruma örnek olarak, İzmir Yenikapı Tiyatrosu'ndan Nazlı Masatçı, Ali Tektaş, Mine Çam, Hayati Karakaya, Onur Güler ve Mert Zengin'in vicdani ret ile ilgili bir gösteride sahnelediği Rus edebiyatçı Nikolay Gogol'un "Palto" adlı tiyatro oyunu ile "halkı askerlikten soğuttukları" gerekçesiyle yargılanmaları, 11.12.2012 tarihinde beşer ay hapis cezasına çarptırılmaları ve sonrasında hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmesi verilebilir.¹⁶¹ Bu tür bir yargılama TCK'nın 318. maddesinin sanatsal ifade özgürlüğüne müdahalelerde bir gerekçe olarak kullanılabileceğini ortaya koymaktadır. Daha önce söz konusu madde ile benzer nitelikte olan eski Türk Ceza Kanunu'nun 155. maddesi kapsamında verilen mahkûmiyetlerde AİHM tarafından ihlal kararı verilmiştir.¹⁶² Dolayısıyla TCK 318. maddesi kapsamında açılacak soruşturmalar veya yürütülecek kovuşturmalar AİHS'nin 10. maddesinin açık ihlali olacaktır. Avrupa'da vicdani ret hakkını tanımayan tek ülke olan Türkiye'nin vicdani ret hakkını tanıması ile beraber TCK'nın 318. maddesini yürürlükten kaldırması gerekmektedir.

4. "Müstehcenlik" Gerekçesiyle Gerçekleştirilen Müdahaleler

Müstehcenlik sanatsal ifade özgürlüğünün sınırlanmasında sıklıkla karşılaşılan bir gerekçedir. Bu gerekçe ile gerçekleştirilen müdahalelerin yasal temelini Türk Ceza Kanunu, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ve Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu oluşturmaktadır.

Oldukça uzun bir metne sahip olan Türk Ceza Kanunu'nun 226. maddesinin ilk fıkrasına göre, bir çocuğa müstehcen görüntü, yazı veya sözleri içeren ürünleri veren ya da bunların içeriğini gösteren, okuyan, okutan veya dinleten; bunların içeriklerini çocukların girebileceği veya görebileceği yerlerde ya da alenen gösteren, görülebilecek şekilde sergileyen, okuyan, okutan, söyleyen, söyleten; bu ürünleri, içeriğine vakıf olunabilecek şekilde satışa veya kiraya arz eden; bu ürünleri, bunların satışına mahsus alışveriş yerleri dışında, satışa arz eden, satan veya kiraya veren; bu ürünleri, sair mal veya hizmet satışları yanında veya dolayısıyla bedelsiz olarak veren veya dağıtan ve bu ürünlerin reklamını yapan kişi altı aydan iki yıla kadar hapis ve adli para cezası ile cezalandırılmaktadır. Özellikle müstehcen kabul edilen edebi eserler için gündeme gelen ikinci, üçüncü ve dördüncü fıkralarda ise sırasıyla; müstehcen görüntü, yazı veya sözleri basın ve yayın yolu ile yayınlayan veya yayınlanmasına aracılık eden kişinin altı aydan üç yıla kadar hapis ve 5.000

güne kadar adli para cezası ile cezalandırılacağı; müstehcen görüntü, yazı veya sözleri içeren ürünlerin üretiminde çocukları kullanan kişinin beş yıldan on yıla kadar hapis ve 5.000 güne kadar adli para cezası ile cezalandırılacağı; şiddet kullanılarak, hayvanlarla, ölmüş insan bedeni üzerinde veya doğal olmayan yoldan yapılan cinsel davranışlara ilişkin yazı, ses veya görüntüleri içeren ürünleri üreten, ülkeye sokan, satışa arz eden, satan, nakleden, depolayan, başkalarının kullanımına sunan veya bulandıran kişinin ise bir yıldan dört yıla kadar hapis ve 5.000 güne kadar adli para cezası ile cezalandırılacağı belirtilmiştir.

Müstehcenlik suçu ile ilgili ilk sorun kavramın yasada veya başka bir yerde tanımlanmamış olmasıdır. Kavramın son derece belirsiz olması savcı ve hâkimlerin kişisel ahlâk anlayışları çerçevesinde 226. maddeye başvurabilmelerine yol açabilmektedir. Müstehcenliğe ilişkin bu madde özellikle edebiyat alanında çeşitli yargılamalara yol açmıştır. Madde *Akdaş v. Türkiye* davasında AİHM tarafından ihlal kararı verilmesine yol açmıştır.¹⁶³ Her ne kadar maddenin 7. fıkrası müstehcenlik suçunun, müstehcen görüntü, yazı veya sözleri içeren ürünlerin üretiminde çocukların kullanılması haricinde ve çocuklara ulaşmasının engellenmesi koşuluyla, sanatsal ve edebi değeri olan eserler hakkında uygulanmayacağını düzenlese de bazı edebi eserlerin sanat eseri vasfı taşımadığı kabul edilerek haklarında dava açılabilir. TCK'nın 226. maddesi özellikle Türkçe'ye çevrilerek yayınlanan edebi eserlerde gündeme gelmektedir. Yakın dönemde Başbakanlık Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulu'nun hazırladığı raporlara dayanılarak Sel Yayıncılık tarafından yayınlanan William S. Burroughs'un *Yumuşak Makine* ve Ayrıntı Yayınları tarafından yayınlanan Chuck Palahniuk'un *Ölüm Pornosu* adlı kitapları hakkında dava açıldı. Kitapların çevirmenleri olan Süha Sertaboğlu ve Funda Uncu müstehcenlik suçundan yargılandılar. Yayıncı ve çevirmenlere dava açılmasının nedeni, davaya konu Türk Ceza Kanunu'nun 226. maddesinin "müstehcen görüntü, yazı veya sözleri basın ve yayın yolu ile yayınlayan veya yayınlanmasına aracılık eden kişinin" cezalandırılacağını öngörmesidir. Belirtilen vakalarda yayıncılar yayınlayan, çevirmenler ise yayınlanmasına aracılık eden kişi olarak yargılanmaktadır. Her iki davada da bilirkişi heyetlerinin kitapların edebi eser olduklarına dair rapor vermelerine karşın mahkemeler tarafından beraat yerine kovuşturmanın ertelenmesi kararı verildi.¹⁶⁴ Daha önce yine Sel Yayıncılık tarafından yayınlanan Guillaume Apollinaire'in *Genç Bir Don Juan'ın Maceraları*, P.V.'nin *Görgülü ve Bilgili Bir Burjuva Kadının Mektupları* ve Ben Mila'nın *Perinin Sarkacı* isimli kitapları nedeniyle yayınevi sahibi İrfan Sancı ve çevirmen İsmail Yergüz hakkında TCK'nın 226. maddesinden açılan davalar 2010 yılında beraatle sonuçlanmıştı.¹⁶⁵

Özellikle bir vakada yargı organlarının yaklaşımı oldukça çarpıcıdır. Sel Yayıncılık tarafından yayınlanan Guillaume Apollinaire'in *Genç Bir Don Juan'ın*

Maceraları adlı kitap ile ilgili olarak İrfan Sancı ile kitabın çevirmeni İsmail Yerguz hakkında müstehcenlik gerekçesiyle açılan davada yerel mahkeme tarafından beraat kararı verilmiş, ancak bu karar Yargıtay tarafından oybirliği ile bozulmuştur. Guillaume Apollinaire Avrupa Parlamentosu tarafından tüm eserleri dünya mirası olarak tanınmış bir yazar olmasına rağmen eser Yargıtay tarafından edebi eser olarak kabul edilmemiştir. Yargıtay kararında şu ifadeler yer verilmiştir: “Yargılamaya konu edilen kitapta hiçbir olay örgüsüne yer verilmeden, sadece cinsel dürtüleri harekete geçirmeye yönelik, basit, sıradan ifadelerle ters, lezbiyen, doğal olmayan ve hayvanlarla yapılan cinsel ilişkilerin, çocuklar kullanılmak suretiyle bayağı bir dil kullanılarak anlatılması, ifadelerin toplumun ar ve hayâ duygularını incitici, cinsel arzuları tahrik ve istismar edecek şekilde, aynı zamanda kişilerin dışkılamaları dahi tiksinti verecek şekilde ifade edilmek suretiyle hiçbir sanatsal ve edebi değer katılmadan kurgulanmıştır. Anneye, teyzeye, kardeşe, aynı cinse, hayvanlara yönelik sapkınlık düzeyine varan ifadeler içeren kitabın Fransızcadan tercümesi ve yayımlanmasının, demokratik bir toplumda çoğulculuğun, hoşgörünün, açık fikirliliğin gereği olan ifade özgürlüğü kapsamında kalan eylemler olarak kabul edilmesi mümkün değildir.”¹⁶⁶ Verilen örnekler ışığında TCK'nın 226. maddesinin son fıkrasında yer alan hukuka uygunluk nedeninin müstehcenlik gerekçesi ile edebi eserlere müdahale edilmesine karşı yeterli güvenceyi sağlamadığı görülmektedir.

1927 tarihli bir kanun olan Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu bir bütün olarak sanatsal ifade özgürlüğünü ihlal etmektedir. Öncelikle kanun “muzır neşriyat” kavramının herhangi bir tanımına yer vermeyerek müstehcenlik kavramının içini dilediği gibi doldurabilme yetkisine sahip kılınmıştır. Kanunun 1. maddesine göre “18 yaşından küçüklerin maneviyatı üzerinde muzır tesir yapacağı anlaşılan” eserler kanun kapsamındadır. Kurul müstehcenliğin kanunda çerçevesinin belirtildiği şekilde, özellikle 18 yaşından küçüklerin korunmasına ilişkin kriterlerin genel ahlâk kuralları ve evrensel ölçütlerle tayin edildiğini belirtse de müstehcenliğin hangi ölçütlere göre saptandığı belirsizdir.¹⁶⁷ Kanunun 6. maddesinde her ne kadar “fikri, içtimai, ilmi ve bedii kıymeti haiz olan eserler”in kanun kapsamında olmadığı belirtilse de uygulamada bir eserin bu nitelikleri haiz olup olmadığı Kurul tarafından keyfi biçimde takdir edilebilmektedir. Kanunun 2. maddesinde Kurul’un, “basılmış eserlerin küçükler için muzır olup olmadığı hususunda yapacağı incelemede, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunundaki genel amaç ve temel ilkeleri göz önünde bulundurmak zorunda” olduğu belirtilmiştir. Ancak ilgili kanunda yer alan amaçlara bakıldığında “Türk Milletinin milli, ahlâki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren... yurttaşlar olarak yetiştirmek” ifadesinin de somut ölçütler ortaya koymadığı görülmektedir.

Kanunla ilgili başka bir sorunlu durum Başbakanlık Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulu'nun varlığıdır. Kurul Başbakanlık tarafından en az 15 yıl kamu hizmeti yapmış kişiler arasından seçilecek bir üye; Adalet Bakanlığı tarafından idari nitelikte görevlerde bulunan hâkim ve Cumhuriyet savcıları arasından seçilecek bir üye; İçişleri Bakanlığı tarafından üst kademe yöneticileri arasından seçilecek bir üye; Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından, Talim ve Terbiye Kurulu üyeleri arasından seçilecek iki üye; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca tıp dalından seçilecek bir üye; Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, güzel sanatlar dalında ün yapmış kişiler arasından seçilecek bir üye; Yüksek Öğretim Kurulunun, sosyal bilimler dalında akademik kariyer yapmış ve en az doktor unvanını almış üniversite öğretim elemanları arasından seçeceği bir üye; Diyanet İşleri Başkanı tarafından Din İşleri Yüksek Kurulu üyeleri arasından seçilecek bir üye; Ankara, İstanbul ve İzmir Gazeteciler cemiyetlerinin tespit edecekleri birer basın mensubu aday arasından Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğünce kura ile tespit edilecek bir üye olmak üzere 10 üyeden oluşmaktadır.

Görüldüğü üzere kurulda yalnızca bir sanatçı bulunmaktadır ve o kişi de herhangi bir somut ölçüte bağlı olmaksızın Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenmektedir. Kurulda Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan bir kişinin yer alması müstehcenlik kavramının içeriğinin belirlenmesinde dini yaklaşımın da dikkate alındığını ortaya koymaktadır. Kurul müstehcen eserlerle ilgili re'sen veya STK'ların ya da kamu makamlarının başvuruları üzerine inceleme başlatabilmektedir. Kurul mahkemeler tarafından Türk Ceza Kanunu'nun 226. maddesi kapsamında açılan davalarda bilirkişi olarak görev yapmaktadır. Ancak kurulun üye kompozisyonu ile birlikte Başbakanlığa bağlı olarak görev yürüttüğü düşünüldüğünde bağımsız bir bilirkişi olarak kabul edilmesi mümkün değildir.

Kurula 2012 yılının ilk üç ayında mahkemelerden çok sayıda yazılı ve görsel materyalin bulunduğu 41 dosya gelmiştir. Kurul yaptığı inceleme sonucunda, bu dosyalardan 40'ının "aşırı derecede müstehcen" içeriğe sahip olduğuna dair bir karara varmıştır. Ancak bu materyallerden kaç tanesinin sanat eserleri ile ilgili olduğu bilinmemektedir. Kurul 2011 Yılı Faaliyet Raporu'na göre yıl içinde 1184 adet aylık dergi, 601 adet haftalık dergi, 1341 kitap, 3702 gazete, 309 diğer süreli yayını incelemiş, bu inceleme sonucu 2 dergiye "muzır kararı" vermiştir. 2011 yılında mahkemelerden Kurula gönderilen 199 adet dosyadan; 43.650 CD, 499 VHS kaset, 71 adet katalog, 3 adet dergi, 4 adet kitap ve 3 adet resim incelenmiş ve hazırlanan bilirkişi raporu ile birlikte yargı organlarına gönderilmiştir.¹⁶⁸

Kanuna göre Kurul hem idari yaptırım uygulayabilmekte, hem de resmi bilirkişi olarak görev yapabilmektedir. Kanunun Ek 1. maddesine göre

basılmış eserlerle ilgili olarak eser sahipleri Kurul tarafından müstehcen olarak kabul edilen bir basılmış eserin basım adedinin katma değer vergisi dâhil toplam satış bedeli üzerinde %40 oranında bir miktarı, Kurul kararının tebliği tarihinden itibaren, bir ay içinde, Toplu Konut Fonu'na aktarılacak üzere maliyeye yatırmak zorundadır. Kanunun 7. maddesine göre ise basılmış eserlerle ilgili getirilen kısıtlamalara uyulmadığında idari para cezasına hükmedilebilmektedir.

Tüm bu belirtilenler ışığında Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu'nun TCK'nın 226. maddesi gibi müstehcenliği tanımlamaktan uzak ve keyfi yorumlamaları beraberinde getiren bir kanun olduğu görülmektedir. Bu durum sanatsal ifade özgürlüğüne yukarıda örnekleri verilen müdahalelerin önünü açıyor. Bu nedenle kanunun bütünüyle yürürlükten kaldırılması en doğru yaklaşım olarak görülmektedir.

Müstehcenlikle ilgili olarak belirtilen kanunlarda kavramın tanımlanmadığı ve bu nedenle uygulayıcılara tam bir takdir alanı bırakıldığı görülüyor. Bu durum sanatsal ifade özgürlüğü açısından büyük bir sorun oluşturuyor. Bu durum AİHM tarafından ortaya konulan içtihatlarla da aykırılık oluşturmaktadır. Türk Ceza Kanunu'nda sanat eserleri için hukuka uygunluk nedeni öngörülmesi yeterli güvenceyi sağlamamaktadır. Bu nedenle ilgili kanunlarda müstehcenlik ifadesinin kaldırılması gerekmektedir. Bunun yerine pornografi ifadesine yer verilmesi ile çocukların erişimine yasaklanmak istenen içeriğin daha kolay tanımlanması sağlanacak ve müstehcenlik gerekçesiyle sanatsal ifade özgürlüğünün sınırlanmasının önüne geçilebilecektir.

5. “Dini Değerleri Aşağılama” Gerekçesiyle Gerçekleştirilen Müdahaleler

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelere dayanak gösterilen bir diğer gerekçe “dini değerlerin aşağılanması”dır. Konu ile ilgili gündeme gelen yasal düzenleme Türk Ceza Kanunu'nun 216. maddesinin üçüncü fıkrasıdır. Söz konusu fıkraya göre, “Halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması halinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

Maddede halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri kamu barışını bozmaya elverişli biçimde alenen aşağılamak suçu düzenlenmiştir. Bu fıkra düzenlenen suç açısından da ilk fıkra olduğu gibi dini değerlerin sadece aşağılanması ile değil, bu aşağılamanın kamu barışını bozmaya elverişli nitelikte olması gerekmektedir. Bu suçun oluşması için bir kişinin değil, dini değerlerin aşağılanması gerekmektedir. Ancak bir kişi dini veya inancı dolaylı-

sıyla hakarete uğrarsa bu durumda Kanunun 125. maddesinde yer alan hakaret suçunun ağırlaştırılmış hali olan üçüncü fıkrası gündeme gelecektir.¹⁶⁹

“Dini değerleri aşağılama suçu” kapsamında sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik bazı müdahaleler ortaya çıkmıştır. Zonguldak’ta karikatürist Ayhan Kiraz’ın, Çaycuma Sanat’ta yayımlanan “Hak hukuk derdi olmayan çevre, Çaycuma Eğitim-Sen’le uğraşıp duruyor!”¹⁷⁰ başlıklı karikatürü nedeniyle halkın benimsediği dini değerleri aşağılamak suçundan yargılanması¹⁷¹ ve karikatürist Bahadır Baruter’in *Penguen* dergisinde yayımlanan “Allah yok, din yalan” ifadesinin yazılı olduğu bir karikatürden¹⁷² dolayı “halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşağılamak” suçundan yargılanması¹⁷³ karikatürle ilgili ortaya çıkan örneklerdir.

Heykeltıraş Mehmet Aksoy’a destek amacıyla Eskişehir Tepebaşı Belediyesi’nin katkılarıyla 09.04.2011 tarihinde açılan ve birçok sanatçının resimden heykele, seramikten grafiğe 100 eserinin yer aldığı “Ucube-Ebucu” adlı karma resim ve karikatür sergisinde sanatçı Menekşe Samancı’nın bir caminin iki minaresinin şerefeden sonraki bölümlerine karşılıklı olarak Kars’taki anıt heykelin yerleştirildiği, mahyalara da büyük yazıyla beyaz renkle ‘ucube’ yazdığı çalışması ve Özlem Alp’in tesettürlü bir kadının yüzündeki peçede yer alan sütyen figürü tepki toplamıştı. Eskişehir Basın Savcılığı tarafından Menekşe Sabancı ve Özlem Alp hakkında “dini değerleri alenen aşağılamak” ve “örtülü bir kadının, örtüsünün göz kısmı açılıp gözlerinin altına pembe iç çamaşırı resmi çizerek dini değerlerin aşağılandığı ve atılı suçun oluştuğu, eylemin kamu barışını bozmaya elverişli nitelikte olduğu” gerekçesiyle “kamu barışını bozmak” suçlamalarıyla dava açıldı.¹⁷⁴

Verilen bu örneklerde dini inancı nedeniyle bir gruba veya kişiye yönelik nefret söylemi niteliğinde olmayan sanatsal ifadelerin “dini değerleri aşağılama” gerekçesiyle kovuşturmaya konu olması ifade özgürlüğünün ihlali olarak kabul edilmelidir.¹⁷⁵ Aksi bir tutum din veya inançlarla ilgili herhangi bir konunun tartışılmasını olanaksız hale getirecektir. Yukarıda verilen örnekler Türk Ceza Kanunu’nun 216. maddesinin üçüncü fıkrasının sanatsal ifade özgürlüğüne orantısız nitelikte müdahalelere yol açabildiğini göstermektedir. Bu nedenle fıkranın kaldırılması gerekmektedir. Bir dini gruba yönelik veya bir kişinin dini inancı nedeniyle hakarete uğraması durumunda Türk Ceza Kanunu’nun 125 ve 216. maddenin diğer fıkraları uygulama alanı bulabileceği için 216. maddenin üçüncü fıkrasına bu anlamda bir ihtiyaç da gözükmemektedir.

6. “Hakaret” Gereğiyle Gerçekleştirilen Müdahaleler

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin bir başka gereği ise hakarettir. Hakaret günümüzde hukuk yargılamasına konu olabilecek bir konu olarak düşünülmektedir ve giderek ceza kanunlarında bu tür bir suçta yer verilmemektedir. Hakaretin hukuk yargılamasına konu olması ise bu tür bir durumla karşı karşıya kalan kişinin tazminat davası açabilmesi anlamına gelmektedir. Nitekim Türkiye’de Borçlar Kanunu çerçevesinde kişinin hakarete uğraması durumunda maddi ve manevi tazminat davası açma hakkı bulunmaktadır.

Buna rağmen hakaret Türk Ceza Kanunu’nun 125. maddesi ile ayrıca suç olarak düzenlenmiştir. Anılan maddeye göre “Bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat eden veya sövmek suretiyle bir kimsenin onur, şeref ve saygınlığına saldıran kişi, üç aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır. Mağdurun gıyabında hakaretin cezalandırılabilmesi için fiilin en az üç kişiyle ihtilat ederek işlenmesi gerekir.” Hakaret bir kamu görevlisine karşı görevinden dolayı işlenmesi halinde cezanın alt sınırı en az bir yıl olmaktadır.

Türk Ceza Kanunu’nun 125. maddesinden dolayı açılan davaların birçoğu, Başbakan ve üst düzey bürokratlar tarafından açılmıştır. Tiyatrocu Haldun Açıksözlü’nün 2009 yılından beri 225 kere sahnelediği “Laz Marks” adlı oyununa “başbakana hakaret” nedeniyle üç kez dava açılması ve bu davalardan birine Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın da müdahil olması,¹⁷⁶ İstanbul’da Çatalca Belediyesi tarafından 11-12.07.2010 tarihinde düzenlenen Erguvan Şenlikleri’nde sahne alan Beyoğlu Kumpanyası’nın 25 üyesinden Esat Bağış, Çağlar Özulu, Onur Tunç, Işıl Özkan, Duygu Sezgin, Halil İbrahim Serinkoz, Özgür Palaz, Emre Yalçın, Neval İlknur, Volkan Şahin, Cansu Demirtaş, Ozan Çoban, Ulaş Sancak, Emre Savcı, Erman Çelik ve Günselin Seda hakkında “Tayyip Blues” adını verdikleri şarkının sözlerinin arasında yer alan “İşportacısın Tayyip” ifadesiyle “Başbakan’a hakaret ettikleri” gereğiyle Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın şikâyeti üzerine dava açılması,¹⁷⁷ maddenin sanatsal ifade özgürlüğü çerçevesinde gündeme getirilmesinin örnekleridir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi siyasi ifadeler, ifade özgürlüğü alanında en çok koruma gören ifadelerdir ve siyasi içerikli sanatsal ifadeler de aynı şekilde koruma görmektedir. Bu tür ifadelerle ilgili açılan davaların sanatsal ifade özgürlüğüne ve demokratik toplum gereklerine aykırı olduğu açıktır. Bu nedenle ilgili maddeye bu tür davaların açılmasını önlemek üzere “siyasetçilere yönelik sert eleştiri niteliğindeki ifadeler bu suçun kapsamı dışındadır” biçiminde bir hüküm konulması olumlu olacaktır. Elbette yargı organları tarafından “sert eleştiri” kavramının içinin nasıl doldurulacağı önemlidir. Hâlihazırda benimsenen yaklaşımın sürdürülmesi halinde önerilen hükmün

de sanatsal ifade özgürlüğünün korunmasında yeterli olması mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle hakaretin suç olmaktan çıkarılması en uygun çözüm olarak görülmektedir.

7. “Suçu ve Suçluyu Övme” Gereğiyle Gerçekleştirilen Müdahaleler

Sanatsal ifadelerle yönelik bir diğere gereği ise “suçu ve suçluyu övme” suçudur. Türk Ceza Kanunu’nun 215. maddesinde yer alan düzenlemeye göre “İşlenmiş olan bir suç veya işlemiş olduğu suçtan dolayı bir kişiyi alenen öven kimse, bu nedenle kamu düzeni açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması hâlinde, iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.” Söz konusu düzenlemede 11.04.2013 tarihinde yapılan değişlikle “bu nedenle kamu düzeni açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması hâlinde,” ifadesi eklenmiştir. Değişlik öncesi bir suç veya suçlu ile ilgili herhangi bir değer yargısı niteliğindeki her açıklama madde kapsamında suçun oluşması için yeterli görülüyordu.

Belirtilen değişlik öncesinde anılan madde çok sayıda davaya konu olmuştur. Bu davaların bir kısmı sanatsal ifade özgürlüğü ile yakından ilintilidir. Tiyatrocu Haldun Açıksözlü’nün “Laz Marks” adlı oyununa “suçu ve suçluyu övme” gereğiyle dava açılması;¹⁷⁸ Emeğe Ezgi adlı müzik grubu üyelerinin Gaziantep’te düzenlenen Deniz Gezmiş anmasına katıldıkları için Türk Ceza Kanunu’nun 215. maddesinden yargılanması;¹⁷⁹ Tunceli’nin Nazımiye İlçesi’nde 2009 yılında katıldığı Düzgün Baba Festivali’nde sahne alan Pınar Sağ’ın konser sırasında, “artık dağlarımızda çatışmalar olmasın, barış gelsin, kimse ölmesin. Mercan Dağları’nda 17 genç silahsız öldürüldü. Artık bu savaş son bulsun, biz kendi memleketimizde özgürce gezebilelim, bu topraklara barış gelsin” şeklindeki açıklaması nedeniyle “suçu ve suçluyu övdüğü” gereğiyle yargılanması;¹⁸⁰ Metis Yayınları’nın 2010 yılında yayınladığı “İllallah” başlıklı ajanda hakkında “dini değerleri aşığalama” suçundan dava açılarak Semih Sökmen, Müge Sökmen, Özge Çelik, Tuncay Birkan, Özde Duygu Gürkan, Emine Bora ve Eylem Can’ın yargılanması,¹⁸¹ bu duruma örnek oluşturmaktadır.

Belirtilen davalar 215. maddede değişlik yapılmasından önce açılmış davalardır. Bununla beraber yargı organlarının daha önce ortaya koyduğu yaklaşımın sergilenmeye devam etmesi durumunda maddede yapılan değişliğin sanatsal ifade özgürlüğünü güvence altına alması olası gözükmemektedir. Bu tür bir durumla karşılaşılmaması için Türk Ceza Kanunu’nun 215. maddesinin yürürlükten kaldırılması gerekmektedir.

8. “Bildirim Yükümlülüğünün Yerine Getirilmediği” Gereğiyle Gerçekleştirilen Müdahaleler

2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun Ek 1. maddesine göre halka açık yerlerde kişi veya topluluklar tarafından konser düzenlenmek, film gösterilmek veya tiyatro oyunu sahnelenmek istendiğinde mahallin en büyük mülki amirine, en az 48 saat önceden yazılı bildirimde bulunmak gerekmektedir. Bildirimde oyun veya temsile katılan yönetici ve diğer kişilerin kimlik, ikametgâh ve uyruklarının belirtilmesi gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesi önüne gelen bir iptal başvurusunda bu düzenlemeyi Anayasa'ya uygun bulmuştur. Anayasa Mahkemesi'ne göre, “...oyun ve temsil verebilmek için öngörülen önceden başvuru bir bildirim niteliğindedir. Bu yolla polise verilecek oyun ve temsilleri ve yapılacak gösterileri izleyebilme ve temsil ve gösteriye katılanlar ile diğer kişilerin kimliğini öğrenme olanağı sağlanmıştır. Yapılacak başvuruya senaryonun eklenmesi gerekmediğine göre bir ön denetim söz konusu değildir.” Mahkeme öncelikle getirilen sınırlamaları ifade özgürlüğüne aykırı bulmamış, ardından ise konuyu 64. madde bağlamında da değerlendirerek, “Devletin sanatı ve sanatçıyı koruması, sanat yoluyla işlenen suçların cezalandırılmasına engel değildir” sonucuna ulaşmıştır.¹⁸² Ancak söz konusu düzenlemenin bildirim yükümlülüğü getirmekle birlikte bir öndenetim anlamına geldiği açıktır ve söz konusu kararda bu anlamda eleştirilmesi gereken bir sonuca ulaşıldığı söylenebilir.

Bildirimde bulunmadığı durumda söz konusu sanatsal etkinlik yasaya aykırı hale gelmektedir. Sanatsal etkinlikler, idare tarafından devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğüne, Anayasal düzene veya genel ahlâka aykırı olarak kabul edildiği takdirde haklarında mahallin en büyük mülki amiri tarafından Cumhuriyet savcılığına suç duyurusunda bulunulacaktır. Kanunda idareye verilen bu yetkiler sanatsal etkinliklerin düzenlenmesinde bürokratik engellerin aşılmasını gerektirmektedir. Her ne kadar bu konuda kamuoyunca bilinen bir örnek vakaya rastlanmamış olsa da bildirim yükümlülüğünün uygulamada bir öndenetime dönüşerek sansür uygulamalarını beraberinde getirmesi mümkün gözükmektedir. Kanunun ilgili maddesinin yürürlükten kaldırılarak sanatsal etkinliklerde bildirim yükümlülüğünün ortadan kaldırılması gerekmektedir.

D- Yürütme Organının Müdahaleleri

1. Tehdit veya Taciz

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahale biçimlerinden bir diğeri kamu makamlarının tehdit veya taciz niteliğinde uygulamalarıdır. Bu tür uygulamalar sanatsal etkinliklerin gerçekleştirilmesine açık müdahalelerle sanatçılar üzerinde caydırıcı etki yaratmaya yönelik olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu konuda özellikle birçok ilde kurulmuş olan Mezopotamya Kültür Merkezleri (MKM) örnek verilebilir. MKM'lerin etkinliklerinden önce sanatçıların kimlik bilgilerinin, adli sicil kayıtlarının ve düzenlenecek programla ilgili bilgilerin istenmesi, etkinliklerin kamera kaydının alınması, yapılan baskınlarda kurumların arşivlerine el konulması, özellikle Kürt sanatçılara yönelik sistematik taciz niteliğindeki uygulamalardır.¹⁸³

Ayrıca şu vakalar belirtilebilir: Fotoğraf Akademisi Belgesel Fotoğraf Seminerleri katılımcılarının 6. Uludağ Üniversitesi Fotoğraf Amatörleri Topluluğu (UFAT) Fotoğraf Günleri kapsamında açılan 8 Mart Kadınlar Günü ve Yerel Seçimler temalı belgesel fotoğraf sergisine jandarma görevlilerince 30.04.2009 tarihinde müdahale edilmesi ve sergide yer alan 32 fotoğraftan 11'inin "sakıncalı" görülerek jandarma görevlileri tarafından panolardan indirilmesi ve incelemeye alınması, 30 Nisan'da yapılan bu müdahalenin ardından Uludağ Üniversitesi yönetiminin de, festivali düzenleyen öğrencileri uyararak sergideki diğer fotoğrafları da indirtmesi ve festivalin web sitesinde sergiye ayrılan sayfanın da aynı gün yayından kaldırıldığını bildirmesi;¹⁸⁴ İstanbul Amatör Tiyatro Günleri için İstanbul Taksim ve Kadıköy'de "Gogol'un Paltosu" oyununu sergilemek isteyen İzmir Yenikapı Tiyatrosu oyuncularına 03.05.2009 ve 04.05.2009 tarihlerinde polis tarafından müdahale edilmesi, olayı kınamak için İzmir'de yapılan basın açıklaması sırasında oyunun yönetmeni Orçun Masatçı'nın gözaltına alınması;¹⁸⁵ Hafriyat Sanat Grubu tarafından 2007 yılında düzenlenen "Allah Korkusu" adlı afiş sergisinde yapılan tehditler sonucunda yapılan koruma talebinin ardından koruma amaçlı olarak sergiye gelen emniyet görevlilerinin, sakıncalı olduğu gerekçesiyle üç afişi hazırlayan sanatçılar hakkında soruşturma açtırması;¹⁸⁶ 11.08.2013 tarihinde Marmaris Amfi Tiyatro'da düzenlenen Kardeş Türküler konseri öncesinde konser biletlerinin satıldığı Atatürk Heykeli önündeki standta gelen sivil polislerin, Kardeş Türküler grubunun terörist olduğunu ve konser gelirlerinin illegal faaliyetlerde kullanıldığını öne sürerek bilet satışının durdurulmasını istemesi, standta bilet almaya gelen kişilerin taciz edilmesi;¹⁸⁷ 20-21.10.2012 tarihlerinde emniyet görevlilerinin İstanbul Kadıköy'de kitapçıları dolaşarak yasaklı yayın listesi göstermesi ve kitapçılara yayınları satmamaları yönlü "telkinde" bulunması.¹⁸⁸

Bazı durumlarda kolluk güçleri haricinde idari makamların işlemleri de sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik tehdit veya taciz olarak yorumlanabilmektedir. Ankara Yenimahalle İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nün "Kişisel Hayatı Konu Alan Metin Türleri" kapsamında yazar Mina Urgan'ın *Bir Dinozorun Anıları* adlı kitabını öğrencilerine öneren Mobil Anadolu Lisesi Edebiyat Öğretmeni Suna Kayabaştar hakkında 20.11.2011 tarihinde inceleme başlatması ve ayrıca söz konusu kitabın "küfür içermesi, Allah inancı hakkında kuşku yaratması ve içkiye özendirilmesi" nedeniyle sakıncalı bulunarak hakkında inceleme başlatılması,¹⁸⁹ bu duruma bir örnek oluşturmaktadır.

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik taciz ve tehditlerde öne çıkan bir durum Kürtçe müzik eserlerinin icrasına yöneliktir. Bu bağlamda ortaya çıkan tehdit uygulamaları çok daha sert olmaktadır. Siirt Belediyesi tarafından 28.10.2010 tarihinde Kızılartepesi'nde, "Gençliği Kültür ve Sanatla Buluşturma" adıyla düzenlenen şölende sahne alan dört sanatçının polis tarafından tek tek araçlara bindirilerek ve Erüh yoluna götürülerek tehdit edilmesi;¹⁹⁰ Bandırma 11. Yıl Mahallesi Küme Evlerinde açık alanda 08.09.2011 tarihinde yapılan düğün töreninde, yerel sanatçı Şahin Özyıldırım'ın Kürtçe türkü söylediği için sivil polislerce gözaltına alınmaya çalışılması;¹⁹¹ Diyarbakır'ın Kulp İlçesi'ne bağlı Akçeser Köyü'nde 25.09.2012 tarihinde yapılan bir düğüne korucular tarafından baskın düzenlenerek düğünde Kürtçe şarkı söylendiği gerekçesiyle düğün sahibi ve düğünde şarkı söyleyen yerel sanatçının "Burada Kürtçe şarkı söylemeyin, yoksa sizi öldürürüz, yolunuzu keseriz" denilerek tehdit edilmesi,¹⁹² tehdit uygulamalarına örnek olarak verilebilecek vakalardır.

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik taciz ve tehdit içeren müdahalelerin bir başka biçimi sanatsal etkinliklere yönelik tanıtım faaliyetlerinde ortaya çıkabilmektedir. Örneğin 15.04.2012 tarihinde İstanbul'da gerçekleşecek Grup Yorum konseri için Çorum'da konser afişi asan üç kişi polisin afişi engellemek istemesi üzerine çıkan tartışmada "polise mukavemet" suçlamasıyla gözaltına alındı ve bu kişilerden ikisi 13.04.2012 tarihinde tutuklandı.¹⁹³ Başka bir engelleme ise Grup Yorum tarafından 26.02.2012 tarihinde İzmit'te verilecek konser öncesi yaşandı. Konserin tanıtımı için asılmak istenen afişler İzmit Belediyesi tarafından 15.02.2012 tarihinde yasaklandı. Konuyla ilgili açıklama yapan İzmit Belediyesi Başkan Yardımcısı Ayhan Acar görsel kirlilik nedeniyle hiçbir afiş asılmasına izin verilmediğini ve bu tür duyuruların belediyenin billboardları kiralanarak yapılması gerektiğini belirtti. Ancak konserin organizatörü Ali Şenol tarafından billboard kiralalarının yüksek olmasının bu tür etkinliklerin duyurulmasında engel oluşturulacağı ifade edildi.¹⁹⁴

2. Sanat Etkinliklerine veya Sanat Eserlerine Erişimin Engellenmesi

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik bir başka müdahale biçimi sanatsal etkinliklere veya sanat eserlerine erişimde devlet veya devlet-dışı aktörlerden kaynaklı engellemelerdir. Erişimin engellenmesi ile ilgili en yaygın uygulama bazı kitapların yasaklı yayın olarak kabul edilmesi uygulamasıdır. Daha önce bu konuda net bir bilgi olmamasına karşın 05.07.2012 tarihinde yürürlüğe giren ve “3. Yargı Paketi” olarak adlandırılan 6352 sayılı kanun ile birlikte yasaklanan yayınların yeniden değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ankara Emniyet Müdürlüğü tarafından 31.12.2011 tarihine kadar, Ankara mahkemeleri veya Bakanlar Kurulu kararıyla hakkında toplatma, yasaklama, dağıtım ve satışın engellenmesi kararı bulunan yayınların listesi, yasaklama kararının değerlendirilmesi amacıyla Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderildi. Listede, hakkında toplatma kararı verilen 453 kitap ile 645 gazete, dergi, broşür ve pankart yer aldığı ortaya çıktı. Ankara İl Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı Güvenlik Şube Müdürlüğü'nün koordinasyonunda İstihbarat ve Terörle Mücadele Şube Müdürlükleri'nin katılımıyla bir komisyon kuruldu ve Komisyon, 67 kitap ile 16 gazete ve dergi üzerindeki yasak kararının devam etmesi gerektiği yönündeki görüşünü başsavcılığa ilettili.¹⁹⁵ Burada belirtilen rakamlar çok görünmekle birlikte sorunun oldukça küçük bir kısmını yansıtmaktadır. CHP Malatya Milletvekili Veli Ağbaba'nın bir soru önermesine yanıt veren İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin'in 1952 yılından bu yana çeşitli mahkemeler tarafından haklarında toplatma, yasaklama ve yayın durdurma kararı çıkan yayın sayısının 22.601 olduğunu ve toplama kararı kaldırılan yayın sayısının ise 529'da kaldığını belirtmesi, erişim ile ilgili sorunun büyük oranda devam ettiğini göstermektedir.¹⁹⁶

Sanatsal etkinliklere veya sanat eserlerine erişim ile ilgili bir diğer engelleme biçimi tanıtım faaliyetleri ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Zülfü Livaneli'nin *Harem* adlı çizgi romanı için İstanbul Metrosu'nda yayınlanması istenen reklamın İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Ulaşım AŞ. yetkililerince müstehcen bulunması üzerine, yayınevinin afişte değişiklik yapması ve ilanın İstanbul Metrosu'nda sansürlenmiş haliyle yayınlanması;¹⁹⁷ Grup Yorum'un yapımçılığını üstlendiği, F tipi hapishanelerdeki tecrit uygulamasını anlatan “F Tipi Film” adlı filmin afişlerinin daha önce sözleşme yapılmış ve ücreti ödenmiş olmasına rağmen Ulaşım A.Ş. tarafından asılmaması,¹⁹⁸ bu kapsamda verilebilecek örneklerdir.

Devlet kaynaklı erişim engellerine örnek olarak yine Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi tarafından yayımlanan *Mimesis Haber/Mimesis Tiyatro Çeviri Araştırma Dergisi*'nin 19. sayısının Elazığ Halk Kütüphanesi tarafından “müstehcen resim ve çizgilerin bulunması” gerekçesiyle iade edilmesi ve Elazığ

Halk Kütüphanesi'nin derginin Elazığ Halk Kütüphanesi ve Elazığ İlçe Halk Kütüphanelerine bağış yolu ile de olsa gönderilmemesini talep etmesi,¹⁹⁹ Grup Yorum'un yayınlanmamış albüm kayıtlarına el konulması;²⁰⁰ Kadıköy emniyet güçlerinin 2012 yılı Ekim ayında Kadıköy'de bulunan kitapçıları dolaşarak ve yasaklı yayın listesini göstererek çeşitli kitaplara el koyması ve bu yayınları satmaması için kitapçılara “telkinde” bulunması²⁰¹ verilebilir.

Buna benzer bir uygulama zaman zaman Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde ortaya çıkmaktadır. İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'nün başlattığı “Yazarlar Okullarda” isimli projeye liselere tavsiye edilen Aslı Tohumcu'nun *Abis* isimli kitabının “pornografik olduğu” ve “küfür içerdği” gerekçesiyle okullardan toplatılması;²⁰² Bursa Osmangazi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nün, “ergenlik çağındaki öğrencilere uygun olmadığı” gerekçesiyle Muzaffer İzgü'nün *Zıkkımın Kökü* adlı eserini incelemeye alması ve kitabın performans ödevlerinde kullanılmasının uygun olmadığına karar vermesi,²⁰³ bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Devlet kaynaklı erişim ile ilgili bir başka durum ise Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun kapsamında filmler hakkında eser işletme belgesi verilmemesidir. Eser işletme belgesi filmlerin ticari dolaşım ve gösterimi için olmazsa olmaz nitelikte olduğu için büyük önem taşımaktadır.²⁰⁴ Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 9. maddesinde “Ülke içerisinde üretilen veya ithal edilen sinema filmlerinin ticari dolaşıma ve gösterime sunulmasından önce kayıt ve tescile de esas teşkil edecek şekilde değerlendirilmesi ve sınıflandırması yapılır” denilmektedir. Bu düzenleme ile ticari gösterim-ticari olmayan gösterim arasında herhangi bir ayrıma gidilmemektedir ve festivallerde yapılacak gösterimler için dahi eser işletme belgesi istenebilmesini olanaklı kılmaktadır.²⁰⁵

Çayan Demirel'in yönetmenliğini yaptığı “Dersim 38” adlı belgeselin gösterimi için gerekli olan eser işletme belgesinin Kültür ve Turizm Bakanlığı Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulu tarafından verilmemesi;²⁰⁶ bu kararın iptali için açılan davada yerel mahkemenin kararın iptaline dair kararının Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından temyiz edilerek Danıştay'a gönderilmesi, eser işletme belgesi ile ilgili müdahalelere önemli bir örnektir. 1938 yılında Dersim'de yaşanan olayları konu eden belgesel filmin ticari dolaşım ve gösterim için yaptığı başvuru, anılan Kurul tarafından reddedilmiş ve dolayısıyla filmin gösterimi yasaklanmıştı. Söz konusu işlemin iptali için açılan davada Ankara 7. İdare Mahkemesi “Cumhuriyet Tarihinin bir dönemine ilişkin olayları -belli bir perspektiften olsa dahi- ele alan ve bu olayları bilim adamlarının açıklamaları doğrultusunda yerel halk unsurlarının anıları ile birlikte değerlendirmeye çalışan dava konusu belgesel filmin daha önce top-

luma açık alanlarda gösterildiği, internette çeşitli video paylaşım sitelerinde halen yayınlandığı, buna karşın toplum içerisinde kayda değer bir farkındalık yaratmadığı, diğer bir deyişle kamu düzenini olumsuz etkilediğine dair herhangi bir veriye hâlihazırda ulaşılamadığı gibi, filmin genelde toplum ve kamu yönetimi, özelden akademik ve entelektüel dünyanın karşıt adlandırmaları ve tezleri geliştirmesi için, canlandırıcı bir temel oluşturabileceği hususu da dikkate alındığında anılan belgesel filmin ticari dolaşıma ve gösterime sunulmasının uygun bulunmaması yolundaki dava konusu işlemden hukuka uyarlık bulunmamaktadır” diyerek işlemi iptal etmişti.²⁰⁷

Aydın Orak'ın yönetmeni olduğu 1992 yılında Cizre'de yapılan ve güvenlik güçlerinin müdahalesinde çok sayıda sivilin hayatını kaybettiği Newroz'u konu alan “Berivan-Bir Direniş Destanı/Destaneke Serhildanê” adlı belgeselin yine Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulu'nun kararı ile Türkiye'de gösterimine izin verilmemesi²⁰⁸ de bu tür vakalara örnek oluşturmaktadır. Benzer bir uygulama Grup Yorum'un “Feda” adlı albümü ile ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Albüme önce eser işletme belgesi verilmiş, daha sonra ise ikinci bir inceleme yapılarak verilen izin iptal edilmiştir. Verilen bu yeni karar ile söz konusu albümün yeni kopyalarının satışa arzı engellenmiş durumdadır.²⁰⁹

Bu konuda devlet-dışı aktörler tarafından da erişim engeli çıkarılabilmektedir. İnternetteki en büyük bilet satış portalı olan www.biletix.com adlı web sitesi Grup Yorum tarafından düzenlenecek konser biletlerinin satışını “terör örgütüne yardım” gerekçesiyle bir süre reddetmiş ve daha sonra gelen tepkiler üzerine yeniden satışa başlamak istemiştir.²¹⁰ Ancak söz konusu talep Grup Yorum tarafından reddedilmiştir. Söz konusu engelleme Türkiye'de online bilet satışında neredeyse tekel olan en büyük portal tarafından gerçekleştirildiği için düzenlenecek etkinliklerde etkinliğe katılmak isteyen kişilerin erişimi açısından sorunlar yaşamasına neden olabilmektedir.

Bu konuda yine örnek olarak 15-21 Kasım 2013 tarihleri arasında Malatya'da düzenlenen Malatya Film Festivali'nde “Hayatboyu”, “Köksüz” ve “Daire” adlı filmlerin eser işletme belgesi olmadığı ve bu durumun Festival Yönetmeliğine aykırı olduğu gerekçesiyle filmlerin ulusal yarışma programından çıkarılması verilebilir. Söz konusu filmler ilgili belge için başvuru yapmış ve Bakanlık'tan yanıt beklemektedir. Ayrıca filmler daha önce İstanbul, Adana ve Antalya'daki Film Festivallerinde ulusal yarışmalarda gösterilmesine rağmen bu yönde bir uygulama olmuştur.²¹¹ Yabancı filmlerde her zaman bu tür bir uygulama olmamasına rağmen bazı yerli filmlerde bu şekilde gösterimin engellenebildiği görülmektedir.²¹² Bu uygulama sansürün yalnızca devlet değil devlet-dışı aktörler tarafından da gerçekleştirilebileceğine dair iyi bir örnek oluşturmaktadır.

3. Sanat Kurumlarının Özerkliğine Yönelik Müdahaleler

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik başka bir müdahale biçimi sanat kurumlarına yönelik olarak ortaya çıkmaktadır. Sanatsal etkinlik düzenleyen kurumların özerkliği büyük önem taşımaktadır. Bu konuda devlet tarafından yapılacak düzenlemeler sanatsal ifade özgürlüğünü koruma hedefi doğrultusunda sanat kurumlarının özerkliğini güçlendirmeyi amaçlamalıdır. Sanat kurumlarının yönetiminde yer alacak kişilerin aday gösterilmesi ve atanmasında siyasi görüşleri, dinleri, inançları vs. göz önüne alınmamalıdır.²¹³

Resmi veya özel sanat kurumlarına yönelik bu kurumların özerkliğine aykırı müdahaleler sansür olarak nitelendirilebilecek sonuçlar doğurmaktadır. Bu duruma dair önemli bir vaka 2012 yılı içerisinde yaşandı. İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından Şehir Tiyatroları Yönetmeliği'nde Yönetim Kuruluna genel sanat yönetmeni yerine belediye genel sekreter yardımcısının başkanlık etmesi, yedi kişilik kurulda daire başkanı, müdür, bir belediye meclisi üyesinin bulunması ve bugüne kadar kurum sanatçılarının kendi içlerinden oylayarak seçtiği iki üyenin artık belediye başkanı tarafından belirlenmesini de içeren değişiklikler yapılarak sanatsal kararların bürokratların ağırlıkta olacağı Edebi Kurula devredilmesi ile kurumun siyasi iradeye teslim edilerek özerkliğine müdahale edildi.²¹⁴

Kamuya ait olmayan sanat kurumlarına yönelik de bazı müdahaleler ortaya çıkabilmektedir. Örneğin Muş'un Malazgirt İlçesi'nde 25.10.2010 tarihinde Malazgirt Belediyesi tarafından açılan Evdalê Zeynikê Kültür ve Sanat Merkezi, "2633 sayılı Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği'ne, 2645 sayılı Yaygın Eğitim Kurumları Yönergesi'ne, Milli Eğitim Bakanlığı 2010/63 sayılı Genelgesi'nin hükümlerine aykırı olduğu" gerekçesiyle Malazgirt Kaymakamlığı tarafından 24 Şubat 2012 tarihinde kapatılmıştır.²¹⁵ Yine yukarıda da ifade edildiği gibi Mezopotamya Kültür Merkezlerine yönelik baskılar ve şubelerin kapatılmasına yönelik zorlamalar da kamuya ait olmayan sanat kurumlarına yönelik müdahalelerde öne çıkan örneklerdendir.²¹⁶

4. Sergi/Gösteri/Gösterim/Konser/Yayınlarda Repertuar veya İçeriğe Müdahale

Sanatsal ifade özgürlüğü kapsamında sıklıkla rastlanılan bir başka müdahale biçimi sanatsal etkinliklerde repertuara veya etkinlikte kullanılan sanat eserlerine müdahale edilerek onların etkinlik kapsamından çıkarılmasıdır. Zaman zaman festival veya sergilerde yer alan bazı sanat eserleri idarenin baskısı nedeniyle festival veya sergi bünyesinden çıkarılabilmektedir. Bu durumla ilgili olarak Polonya'da 22 Temmuz-2 Ağustos 2010 tarihleri arasında onuncusu gerçekleştirilen Yeni Ufuk Film Festivali'nin Türkiye sineması bölümüne

seçilen Kazım Öz'ün biri Türk diğeri Kürt iki gencin savaşa aynı otobüste yan yana gidişinin hikâyesini anlatan “Fotoğraf” filminin Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın festival yönetimine “Bu filmi gösterirseniz tüm desteğimiz çekeriz” tehdidinin ardından festival programından çıkarılması;²¹⁷ HOMUR Mizah ve Karikatür Grubu'nun 11.05.2013 tarihinde Trabzon Hamamizade İhsan Bey Kültür Merkezi'nde düzenlediği çevre konulu karikatür sergisinin; suyun ticarileştirilmesine, nükleer santrallere, HES'lere karşı karikatürler nedeniyle Belediye Başkanı Orhan Feyzi Gümrükçüoğlu tarafından bir gece yarısı operasyonu ile kaldırılması,²¹⁸ vakaları örnek olarak belirtilebilecek vakalardır.

5. Devlet Tarafından Maddi Kaynak Sağlanmaması, Sağlanan Kaynağın İptal Edilmesi veya Geri Ödenmesinin Talep Edilmesi

Sanatsal ifade özgürlüğünün kullanımında devletin müdahalede bulunmaması gerekli olmakla birlikte sanatsal ifade özgürlüğü kullanmak isteyen kişilerin önündeki engellerin kaldırılması noktasında bir müdahalenin mevcut olması gerekmektedir. Sanatsal etkinlikler için devlet tarafından maddi kaynak sağlanması ve sanatsal ifade özgürlüğünün desteklenmesi olumsuz anlamda bir müdahale olmayıp hakkın kullanımının sağlanmasına yöneliktir. Nitekim bu yönde bir düzenleme Anayasa'nın 64. maddesinde de yer almaktadır. Devlet tarafından destek sağlanması sanatsal ifade özgürlüğünün devlet-dışı aktörlere karşı korunması açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu tür bir destek ile sanatçıların daha bağımsız hareket edebilmesi mümkün hale gelebilecektir. Ancak bu noktada sunulan desteğin sanatçının bağımsızlığını tehlikeye düşürmemesi ve destek sunulması noktasında sanatçılar arasında ayrımcı nitelikte farklı muamele yapılmaması gerekmektedir. Aksi bir durum “devlet sanatçılığı” gibi bir olgunun ve sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik sansür veya otosansür uygulamalarının ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

Devletin kaynaklarının sınırlı olacağı kabulü ile birlikte destek sunma usulünün nasıl belirleneceği sorusu gündeme gelecektir. Bu noktada verilecek her karar bazı sanatçıların maddi destek alması, diğerlerinin almaması ile sonuçlanacaktır. Bu nedenle kaynak sağlama usulünde karar mercilerinde sanatçıların ve/veya sanatçılar tarafından kurulan STK'ların yer alması, yer alacak kişiler için kültürel çeşitlilik ilkesinin benimsenmesi büyük önem taşımaktadır.²¹⁹ Bu tür bir yaklaşım devlet-sanat ilişkisinde devletin belirleyici hale gelmesini bir derece önleyebilecektir.

Özel sektör tarafından kaynak sağlanması özellikle eleştirel, tartışma yaratan, alışılmamış ve “avant-garde” sanat çalışmalarının sergilenmesini kolaylaştırabilmektedir. Devlet tarafından kaynak sağlanmasının beraberinde getirdiği benzer bir tehlike devlet tarafından çeşitli gerekçelerle sanatsal et-

kinliklere aktarılan kaynağın az olması sonucunda özel sektörün sponsorluk sözleşmeleri ile kaynak sağladığı durumlarda da ortaya çıkabilmektedir.²²⁰ Sponsorluk sözleşmelerinin yaygınlaşması ile piyasa kaynaklı sansür uygulamaları da en az devlet kaynaklı sansür uygulamaları kadar önemli hale gelmiştir. Bu noktada özellikle medya, sinema ve müzik eserlerinin dağıtım ve kitap dağıtım sektörlerinde yaşanan tekelleşme olgusu da piyasa kaynaklı sansür uygulamalarını beraberinde getirmiştir. Bu noktada özel sektör tarafından destek sağlanmasına yönelik bir yükümlülük getirilmesi mümkün olmasa da sağlanan destek sonrası sanatsal etkinliklere müdahale edilmesinin güvence altına alınması oldukça önemlidir. Bunun yanında medya ve sanat alanında tekelleşmeyi yasaklayan yasal düzenlemelerin kabulü veya mevcut düzenlemelerin etkili bir biçimde uygulanması, sanatsal etkinliklerin yaygınlaşması için çalışma yürüten bağımsız nitelikli özel kurumların desteklenmesi, sanatçıların ticari şirket niteliğindeki sanat kurumları ile yapacakları sözleşmelerde sanatçıyı korucuyu emredici hükümlerin öngörülmesi büyük önem taşımaktadır.²²¹

Türkiye’de merkezi idare, opera ve bale, tiyatro ve sinema alanlarında maddi destek sunabilmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun’un 27. maddesine göre Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü ile Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın bağlı kuruluşlarıdır. Kanunun 2. maddesine göre Bakanlığın görevleri arasında “asıl amacı kültür, sanat, turizm ve tanıtım faaliyeti olan dernek ve vakıflar ile özel tiyatrolar tarafından gerçekleştirilecek projelere nakdi yardımda bulunmak” da mevcuttur.

Merkezi idare alanında ilk maddi destek tiyatrolara verilmektedir. Bu alanda Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı olarak kurulmuş ve Devlet Tiyatrosu Kuruluşu Hakkında Kanun kapsamında faaliyet yürüten Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Türkiye’deki en önemli tiyatro kurumudur. Kurum 23 ilde 56 sahnede faaliyet yürütmektedir ve 2011-2012 sezonunda 152 oyun sahnelemiştir.²²² Kurum tüzel kişiliği haiz olmakla birlikte, özerk bir kurum olarak düzenlenmemiştir. Kurum bünyesinde oynanacak oyunlar Edebi Kurul tarafından belirlenmektedir ve bu kurul sanat ve edebiyat alanında tanınmış üç kişi ile genel müdür, başrejisör, başdramaturg ve bir sanatkârdan oluşmaktadır. Sanat ve edebiyat alanında tanınmış üç üye ve başrejisör Kültür ve Turizm Bakanı tarafından, sanatkâr üye ve başdramaturg ise Genel Müdür tarafından belirlenmektedir. Bu tür bir üye kompozisyonu kurumun özerkliği açısından büyük sorun oluşturmaktadır ve kurumun iç işleyişinde Bakanlığın büyük etkisi olduğunu göstermektedir. Nitekim bu durum kurumun kendisi tarafından da bir “zayıflık” olarak kabul edilmiştir.²²³

Devlet Tiyatrosunun bütçesi her yıl Maliye Bakanlığı'nın olumlu görüşü üzerine Devlet Tiyatroları Yönetim Kurulu tarafından hazırlanır ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanır. Devlet Tiyatrolarının gelirlerinin büyük kısmı "Genel bütçenin Kültür ve Turizm Bakanlığı kısmının 'Eğitim kurumları giderleri' tertibinden ayrılan ödenek" kaynaklıdır. Kurumun 31.12.2012 tarihi itibarıyla bütçesi 162.319.805 TL'dir.²²⁴ Söz konusu rakam aşağıda görülebileceği üzere sanatın tüm dallarında sunulan maddi destekten kat be kat daha fazladır. Genel bütçeden ayrılan kaynağın azalması veya çoğalması sanatsal etkinlikleri doğrudan etkilemektedir ve bütçenin belirlenmesinde son karar mercii Bakanlar Kurulu'dur. Bu durum kurumu, sanatsal etkinliklerinde Bakanlar Kurulu'nun izlediği siyasete paralel bir tutum benimsemeye zorlamaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tiyatro alanında sunulan ikinci bir destek türü ise özel tiyatrolara maddi destek sağlanmasıdır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Müdürlüğü tarafından özel tiyatrolara her sene belirli miktarda maddi destek sağlanmaktadır. 1 Eylül 2011-30 Haziran 2012 sanat sezonunda 162 özel tiyatroya toplam 3.500.000 TL maddi destek sağlanmıştır.²²⁵ Söz konusu rakam oldukça düşüktür. Bakanlık tarafından verilen destek profesyonel, amatör ve geleneksel şeklinde üç kategoride, profesyonel ve amatör tiyatroların projeleri ise yetişkin ve çocuk olmak üzere iki kategoride değerlendirilmektedir. Bakanlık tarafından sunulan destek Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin, Vakıfların ve Özel Tiyatroların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik kapsamında verilmektedir. Yönetmelik özel tiyatroları "Gerçek kişiler veya özel hukuk tüzel kişileri tarafından sadece belirli bir projeyi veya sürekli bir tiyatro faaliyetini gerçekleştirmek için kurulan tiyatro toplulukları" olarak tanımlamıştır.

Yönetmeliğin 5. maddesine göre maddi yardım yapılabilmesi için, Bakanlık bütçesinde bu amaçla ödenek ayrılmış olması; projenin kültürel, sanatsal ve turistik gelişmeye ve tanıtıma katkı sağlamaya yönelik olması; özel tiyatro ile Bakanlık arasında protokol yapılmış olması ve özel tiyatronun Anayasa ve kanunlarla yasaklanmış faaliyetlerde bulunmamış olması gerekmektedir. Söz konusu şartlar değerlendirildiğinde bütçeden ayrılan ödeneğin azlığı verilen desteğin kapsamını oldukça etkileyebilmektedir.

Özellikle "Anayasa ve kanunlarla yasaklanmış faaliyetlerde bulunmamış olma" ölçütü özel tiyatroların kamu kaynaklarından yararlanabilmesi olanağının ortadan kaldırılmasına yol açabilecek niteliktedir. Bu noktada yakın zamanda kamuoyuna yansıyan bir haber bu ihtimalin uzak olmadığını göstermiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından özel tiyatrolara her yıl yapılan maddi destek noktasında 2013-2014 sezonunda Gezi Parkı Olayları nedeniyle bazı tiyatrolara destek verilmemesi tartışılmıştır. Bakanlık yetkili-

lerinin bazı özel tiyatroların adını belirterek “Bu tiyatrolar gerek Gezi eylemleri sırasında gerekse diğer tartışmalarda hükümeti ve bizi eleştiriyorlar; üstelik ‘Bize yardım yapmıyorlar’ diyorlar. Yardım yaptığımız zaman da tabana bu durumu anlatamıyoruz, kamuoyuna açıklamada zor duruma düşüyoruz” dedikleri ifade edilmiştir. Bu duruma yönelik itirazlar sonucunda bu sene hiçbir özel tiyatroya yardım verilmemesi, bazı tiyatrolara destek verilmemesi ya da verilen destek miktarının azaltılması seçeneklerinin gündeme gelebileceği belirtilmektedir.²²⁶ Söz konusu haberin doğru olmadığı durumda dahi bu tür haberlerin gündeme gelmesi, söz konusu destek oldukça sınırlı olsa da özel tiyatrolar açısından caydırıcı bir etki doğurabilecektir. Özel tiyatronun yasak faaliyetlerde bulunmamış olması şeklindeki muğlak ölçüt ise özel tiyatroların sanatsal etkinliklerinde otosansür uygulamalarını beraberinde getirebilecektir.

Yönetmeliğin 8. maddesine göre “özel tiyatroların projeleri Müsteşar, Güzel Sanatlarla ilgili Müsteşar Yardımcısı, Güzel Sanatlar Genel Müdürü, Devlet Tiyatroları Genel Müdürü ile tiyatro alanında tanınmış kişiler arasından Bakanlıkça belirlenecek üç kişiden oluşan komisyon” tarafından incelenmektedir. Söz konusu komisyon üyeleri arasında bürokratlar çoğunluğu oluşturmaktadır. “Tiyatro alanında tanınmış kişiler” ifadesi oldukça muğlaktır ve bu kişilerin belirlenmesinde Bakanlığa sınırsız takdir yetkisi tanınmış olması büyük bir eksikliktir. Ayrıca komisyon tarafından alınan kararlar Kültür ve Turizm Bakanı’nın onayına tabidir. Komisyon tarafından alınan kararların Bakan tarafından reddedildiği durumda herhangi bir itiraz mekanizması da bulunmamaktadır.

Özel tiyatroların yaptıkları başvurularda gündeme gelecek değerlendirme ölçütleri ise Yönetmeliğin 9. maddesinde yer almaktadır. Bu ölçütler şunlardır: Projenin kültür, sanat ve turizm değerlerini yaşatıcı, yayıcı, tanıtıcı, destekleyici olma niteliği, yeterliliği ve önemi; projenin sosyo-kültürel gelişime katkısı; varsa, daha önceki proje ve faaliyetlerin uygulanmasındaki başarı derecesi; tiyatro sanatını geliştirmesi, çağdaş, evrensel boyutlara ulaştırması, yeni sanatsal eğilimleri özendirilmesi, klasikleri değerlendirmesi, Türk ve dünya kültürüne katkıda bulunması; Türk oyun yazarlarına ait eserlere öncelik verilmesi; yurtiçi turneler düzenleyerek tiyatroyu yurt sathına yayması; yeni oyunlar yazdırarak tiyatro edebiyatımızın zenginleşmesine katkıda bulunması; sezon içinde sahnelediği oyun sayısı; seçilen oyunların sanat seviyesi ve uygun şekilde sahnelenip sahnelenmediği; istikrarlı ve sürekli bir tiyatro geleneğini yaşatıp yaşatmadığı; sezon içinde açmış olduğu perde sayısı; Türk tiyatrosunun gelişmesi açısından, tiyatro binası ve benzeri yatırımlar ile eğitim ve yayın gibi alanlarda gösterdiği etkinlikler.

Yönetmelik kapsamında sunulan maddi yardımlar, “yardım konusu projenin gerçekleştirilemeyeceğinin veya yardımın amacına uygun olarak

harcanmadığının tespiti hâlinde”, tespitin yapılmasını müteakip durumun özel tiyatroya tebliği tarihinden itibaren on beş gün içinde, Bakanlığa aynen iade edilmek zorundadır ve yardım süresi içinde iade edilmediği takdirde özel tiyatroya bir daha maddi destek verilmemektedir. Bu noktada “yardımın amacına uygun olarak harcanmaması” ölçütü oldukça muğlaktır ve Bakanlık tarafından keyfi olarak verilen maddi desteğin geri alınmasına yol açabilecek niteliktedir. Ayrıca öngörülen süre oldukça kısadır ve zaten yeterli maddi kaynağa sahip olmayan özel tiyatroları, yerine getirmeleri oldukça güç olan bir yükümlülük altına sokmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından maddi destek sunulan diğer bir alan ise opera ve baledir. Bu konuda özel kurullar tarafından yapılacak çalışmalara yönelik maddi destek öngören bir yasal düzenleme mevcut değildir. Başka bir deyişle opera ve bale Türkiye’de tamamen devlete bağlı bir kurum çatısı altında gerçekleştirilebilmektedir. Söz konusu kurum Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü’dür. Kurum 1309 sayılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Kuruluş Hakkında Kanun kapsamında faaliyet yürütmektedir. Kurum altı ilde faaliyet yürütmektedir ve alanında bir tekel oluşturmaktadır.²²⁷

Kanununun 1. maddesine göre kurum tüzel kişiliği haiz olmakla birlikte özerk bir kurum niteliğinde değildir ve Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlıdır. Kanununun 3. maddesine göre diğer görevleri ile birlikte repertuarın hazırlanmasında mütalaa vermekle görevli bir Sanat Kurulu kurulmuştur. Kurul, Genel Müdür, Genel Müzik İşleri Yöneticisi, Başrejisör, Bale Başkoreografi ve Genel Müdür tarafından seçilen bir sanatkârdan oluşmaktadır. Genel Müdür Kültür ve Turizm Bakanı’nın teklifi üzerine Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Kültür ve Turizm Bakanı tarafından imzalanan müşterek kararname ile atanmaktadır. Diğer kişiler ise Genel Müdür tarafından atanmaktadır. Bu yapılanma Devlet Tiyatroları Edebi Kurulu ile karşılaştırıldığında özerklik bakımından daha ileri gözükmektedir.

Kanununun 21. maddesine göre Kurumun bütçesi her yıl Maliye Bakanlığı’nın olumlu görüşü üzerine Genel Müdürlük tarafından hazırlanmakta ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanmaktadır. Kurumun gelirlerinin büyük kısmı genel bütçenin Kültür ve Turizm Bakanlığı kısmında yer alan “eğitim kurumları” giderleri kapsamında ayrılan ödenekten oluşmaktadır. Kurumun 2012 yılı bütçe gideri 189.944.923 TL’dir.²²⁸ Bütçenin Kurumun ihtiyacından az olduğu Kurum tarafından da kabul edilmiştir. Kurum bu durumu bir “zayıflık” olarak nitelemiş ve bütçe yetersizliğinden dolayı üç ilde daha çalışma yürütülmesine dair yapılan çalışmaların sekteye uğradığını belirtmiştir.²²⁹

Sinema alanında 5224 sayılı Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun sanatsal ifade özgürlüğü

bağlamında önemli hükümler içermektedir. Kanununun 3. maddesi desteklemeyi “Sinema sektöründe yapım, senaryo yazımı, arşiv, belgeleme, teknik alt yapı, eğitim, araştırma, geliştirme, tanıtım, dağıtım, pazarlama, gösterim alanlarına ilişkin projelerin değerlendirilerek uygun görülenlerin desteklenmesi” olarak tanımlamıştır. Destek verilmesine karar verecek organ ise Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde kurulan Destekleme Kurulu’dur. Kanununun 6. maddesine göre “Kurul, Bakanlık temsilcisi ile ilgili alan meslek birliklerinin üyeleri arasından seçtiği birer üye ve sinema ile ilişkili alanlarda temayüz etmiş uzman kişilerden Bakanlıkça belirlenecek üç üyeden oluşur.” Hâlihazırda dokuz tane olan meslek birlikleri²³⁰ kurulda yer alacak üyeleri kendileri belirleyebilmektedir ancak Bakanlığın seçilen üyelerin değiştirilmesini isteme hakkı söz konusudur. Kurulun aldığı kararlar doğrudan yürürlüğe girmemektedir. Kararlar ancak Kültür ve Turizm Bakanı’nın onayı ile yürürlük kazanabilmektedir. Kanununun 6. maddesine göre “Onaylanmayan kararlar otuz gün içinde yazılı gerekçesi ile birlikte yeniden gözden geçirilmek üzere Kurula iade edilir. Kurulun son kararı Bakan onayına tekrar sunulur, bu durumda da onaylanmayan kararlar geçersiz sayılır.” Dolayısıyla kararlar açısından belirleyici organ Kültür ve Turizm Bakanı’nın kendisidir. Bakan tarafından uygun görülmeyen projeler destek alamamaktadır. Kanununun 6. maddesine göre destekleme başvurusunda bulunan projelere ilişkin ön incelemeleri yapmak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı içerisinde raporörler görevlendirilecektir.

Desteklenecek projelerin belirlenmesinde Sinema Filmlerinin Desteklenmesi Hakkında Yönetmelik’in 14. maddesine göre, kültürel, sanatsal ve estetik açıdan niteliksel değer ve özgünlük taşıması; ulusal kültür ve kültürel değerlerin tanıtımına katkısı; kamu düzeni, genel ahlak ile küçüklerin ve gençlerin ruh sağlığının korunması, insan onuruna uygunluk ve Anayasa’da öngörülen diğer ilkeler; bütçe, finansal planın gerçekçiliği ve uygulama takviminin gerçekleştirilebilir olması; varsa önceki çalışmalar ile ulusal veya uluslararası başarılar; yapım desteği başvurularında ayrıca, yapımçı, yönetmen ve yapıma katılan sanat ekibinin alanlarındaki deneyimi, projenin ulusal ve uluslararası dolaşım potansiyeli, ayrıca yeni sanatçıların yetişmesine imkân sağlaması gibi ölçütler dikkate alınacaktır. Aynı maddeye göre “Destekleme Kurulunun başvurunun reddine ilişkin gerekçeli kararları ilgililere Bakanlıkça yazıyla bildirilir.” Bununla birlikte Kurul tarafından belirlenmesi sonucunda kabul veya ret alan projelerle ilgili ilgisine gerekçe belki bildirilmekle birlikte kamuoyuna herhangi bir gerekçe belirtilmemektedir.²³¹ Dolayısıyla hangi proje için ölçütlerin nasıl uygulandığı belirsizdir. İçeriği sanatsal nedenler dışındaki nedenlerle beğenilmeyen çalışmalara destek verilmek istenmediğinde herhangi bir gerekçe belirtilmeksizin bu yönde ka-

rar verilebilmesi mümkün kılınmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak “muhalif” ve siyasi nitelikli çalışmaların sıklıkla destek alamadığı ifade edilmektedir.²³²

Kanununun 8. maddesine göre “Destekleme Kurulu, Bakanlıkça her yıl sinema filmlerinin desteklenmesi amacıyla ayrılan kaynakların hangi destekleme biçimlerinde ve hangi oran ve limitler içerisinde kullanılacağına ilişkin ilke kararları alır ve bu kararları Bakanlık ve ilgili diğer taraflara bildirir.” Görüldüğü üzere desteklemek üzere ayrılan kaynak o sene bütçede bunun için ayrılan miktarla sınırlıdır. Her sene verilecek desteğin kapsamı, destek miktarının azaltılıp çoğaltılması siyasi bir karar olarak Bakanlar Kurulu tarafından verilecektir. Aynı maddede desteklemenin kapsamı da ayrıntılı biçimde ortaya konulmuştur. Buna göre desteklemeler “Proje desteği” başlığı altında, “araştırma, geliştirme, senaryo ve diyalog yazımı, çeviri, tasarım ve benzerleri gibi yapım öncesi aşamaların desteklenmesi amacıyla doğrudan ve geri ödemesiz”; “Yapım desteği” adı altında “sinema filminin yapım öncesi hazırlık aşamasından, gösteriminin yapılabileceği hale getirilmesine kadar geçen tüm yapım aşamalarının desteklenmesi amacıyla doğrudan veya dolaylı geri ödemeli” ve “Yapım sonrası desteği” adı altında “sinema filminin izleyiciye ulaştırılabilmesi amacıyla tanıtım, dağıtım ve gösterim aşamalarının desteklenmesine yönelik doğrudan veya dolaylı geri ödemeli veya geri ödemesiz” olarak yapılacaktır.

Destekleme Kurulu tarafından kararlaştırılan destek miktarı, toplam proje giderlerinin % 50’sini aşamamaktadır. Ancak Destekleme Kurulu’nun senaryo yazım projelerinde proje giderlerinin tamamının desteklenmesine karar verilebilmesi mümkündür. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü verilerine göre 2005-2012 yılları arasında 262 uzun metraj filme 59.456.000 TL destek verilmiştir.²³³ Söz konusu rakam ve film başına düşen destek miktarı oldukça düşük gözükmektedir.

Kurgu filmler için desteğin geri ödenmesi zorunlu iken, belgesel, canlandırma ve kısa filmler için ise geri ödemesiz destek sunulabilmektedir. Geri ödemeli destek alan film, yapım giderlerini karşılayacak miktarda gelir elde edemediğinde filmin yapımcısı üç yıl süreyle destek başvurusunda bulunamamaktadır. Yapımcının cezalı duruma düşüp, 3 yıl boyunca başvuru yapamamasının istisnası ise geri ödemeli destek alan filmin Destekleme Kurulunca belirlenen uluslararası festivallere davet edilmesi veya bunlardan birinde ödül kazanmasıdır. Bu durumda üç yıllık sınırlama uygulanmamaktadır. Geri ödemeli olarak verilen yapım desteğinde geri ödemenin gerçekleşmemesi durumunda Kanununun 12. maddesine göre “sağlanan destekler ve alacaklar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre tahsil edilir.” Yapım sürecinde yapılan harcamaların hepsinin faturalandırılması gerekmektedir ve aksi durumda verilen desteğin geri ödenmesi talep edilmektedir.²³⁴

Kanunun 8. maddesine göre “yapımın gösterime girdiği yılı takip eden takvim yılı sonu itibarıyla, yapımdan elde edilen toplam hasılatтан, bu yapım için yapılan giderler düşüldükten sonra kalan net tutardan, toplam proje giderlerine yapılan destek oranında ve bu desteği geçmeyecek miktarda geri ödeme yapılır.” Türkiye’de vizyona giren sinema filmlerinin büyük bölümünün geniş kitlelere ulaşabilecek pazarlama bütçelerine, birçok salonda vizyona girebilecek dağıtım imkânlarına sahip olmadığı, televizyonlar bu filmlerin çok küçük bir bölümünü aldığı ve DVD, PayTV, VOD gibi dijital alanların yarattığı gelirler de sınırlı olduğu için, destek alan filmler, yapım giderlerini karşılayacak gelir elde edememektedir. Sektörde destek alan ve tamamlanan filmlerin büyük bölümü yeterli gelir elde etmeyip, geri ödemeyi gerçekleştirememekte ya da kısmen gerçekleştirmektedir. Bunun sonucunda da eğer filmin listelenen festivallerde gösterimi veya ödülü yoksa, yapımcı cezalı duruma düşmektedir. Aynı maddede yer alan “Yapımın gösterime girmemesi veya tarihinin tespit edilememesi halinde, en geç desteğin yapıldığı yılı takip eden takvim yılı sonu itibarıyla gösterime girmiş sayılır” düzenlemesi, verilen desteğin kısa bir süre içerisinde ödenmesini zorunlu tutmaktadır. Uygulamada filmlerin yurtdışı festivallerinde gösterime girmesi ve ödül alması dahi gösterime girme olarak kabul edilmeyebiliyor ve filmin Türkiye için gerçekleştirdiği tanıtım görmezlikten gelinebiliyor.²³⁵

Kanunda öngörülen yaptırımlardan birisi “desteklenen yapım projelerinin gerçekleştirilmesinden sonra meydana getirilen filmlerde değerlendirme ve sınıflandırma sonucu uyarı niteliğindeki işaret ve ibare kullanılmasının zorunlu tutulması halinde” projeye sağlanan desteğin geri alınmasıdır. Bu durumda sunulan destek içerik bakımından şartlı olarak sunulmuş olmaktadır. Filmin içeriğinin çocukların erişimine uygun olmadığı durumlarda destek geri alınabilecektir. Bu tür bir yaklaşımın sansür olarak kabul edilmesi mümkündür. Desteğin geri alınması biçimindeki yaptırım sanatçıları çalışmalarının içeriğini değiştirmeye yöneltebileceği için otosansür uygulamalarını da beraberinde getirebilecektir.

Merkezi yönetim tarafından maddi destek sağlanmasına dair son düzenleme ise 3230 sayılı “Tanıtma Fonu Teşkilî ile 11/7/1939 Tarihli ve 3670 Sayılı Milli Piyango Teşkilîne Dair Kanunun 4 Üncü Maddesine Bir Bent Eklenmesi Hakkında Kanun”dur. Kanunun 1. maddesinde kanunun amacı “memleketimizi yurt içinde ve dışında çeşitli yönleriyle tanıtmakla görevli kuruluşların kaynaklarını artırmak, Türk kültür varlığının yayılmasını sağlamak, Devlet arşiv hizmetlerini müessir hale getirmek, milletlerarası kamuoyunu memleketimizin menfaatleri istikametinde yönlendirmeye çalışmaktır.” Söz konusu amaç oldukça geniş bir şekilde kaleme alınmıştır. Bu durum fona başvuracak kişilerin proje tekliflerinin kabul veya reddinde oldukça geniş bir takdir alanı

bırakmaktadır. Ayrıca “Türk kültür varlığının yayılmasını sağlamak” şeklinde ifade edilen amacın Türkiye’de Türk kültürü dışındaki kültürlerin tanıtımına yönelik bir engel oluşturması mümkün gözükmemektedir. Bu tür bir ifade diğer etnik grupların kültürel faaliyetlerinin destek kapsamında olmadığı biçiminde anlaşılmasına ve bu sebeple bu grupların fona başvurmasına yol açabilir niteliktedir.

Kurul bir Başbakan Yardımcısı’nın başkanlığında ilgili bakanlık temsilcileri ile birlikte altı kişiden oluşmaktadır. Kurul’da herhangi bir sanatçıya yer verilmemiştir. Tanıtma Fonu Kurulu’nun Teşkili ile Çalışma ve Harcama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’te,²³⁶ 5. maddenin üçüncü fıkrasında “Gerektiğinde, ilgili kamu kuruluşları temsilcileri ile Fonun kuruluş amacı ile hedeflenen hususlarda bilgi, tecrübe ve uzmanlığından istifade edilebileceği düşünülen özel hukuk tüzel kişilerinin temsilcileri ile gerçek kişiler toplantıya çağrılabilir veya görüşleri alınabilir” denilmiştir. Ancak bu olanak Kurul tarafından kabul edildiğinde kullanılabilir ve doğrudan katılıma yer verilmemiştir.

Kanun kapsamında Başbakanlık bünyesinde Tanıtma Fonu Kurulu Sekreterliği kurulmuştur. Yurtdışında gerçekleştirilecek projelerde proje sahibi yurtdışında ise ilgili dış temsilcilik kanalıyla Dışişleri Bakanlığı’na, belgesel projeleri için TRT Kurumu Genel Müdürlüğü’ne, kamu diplomasisine ilişkin projeler ile basın ve yayın projeleri için Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü’ne ve geri kalan projeler için Kültür ve Turizm Bakanlığı’na müracaat edilmektedir. Bu kurumlar gelen başvuruları Sekreterliğe iletmekte ve burada yapılan inceleme sonucunda fondan maddi destek sağlanmaktadır.²³⁷ Yönetmeliğin 14. maddesine göre tüm resmi kurum ve kuruluşlar ve yerli ve yabancı özel hukuk gerçek ve tüzel kişileri destek için fona başvurabilmektedir.

Kanununun 4. maddesine göre “Tanıtma Fonu’ndan harcamalar, kanunun amacına uygun olarak kullanılmak üzere, Başbakanın onayı ile yapılır.” Yönetmeliğin 5. maddesinin beşinci fıkrasına göre de “Kurul kararları, Başbakanın onayı ile yürürlüğe girer.” Dolayısıyla Kurulun kararı tek başına yeterli olmamaktadır ve bizzat Başbakanın onayı ile harcama yapılabilir. Herhangi bir başvuru, Kurul gündeme gelmeden önce Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü ile Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğü’nde bulunan Kurul Temsilciliklerine yapılacaktır. Yönetmeliğin 11. maddesine göre ise Temsilciliklerin yetkileri arasında “yapılan başvuruları incelemek ve Usul ve Esaslara uygun olanları Kurul gündemine alınmak üzere Kurul Sekreterliğine intikal ettirmek” ve “belirtilen amaçlara uygun olmayan başvuruları reddetmek” de yer almaktadır. Bu durumda bir proje teklifinin kabul edilmesi için Temsilci-

lik, Kurul ve Başbakan tarafından toplam üç kez onay verilmesi gerekmektedir.

Fondan sağlanan destekle ilgili oldukça katı bir denetim usulü getirilmiştir. Yönetmeliğin 12. maddesine göre denetim belge üzerinden gerçekleştirilecektir ancak gerek görüldüğü durumlarda görevlendirilen personel tarafından bizzat da gerçekleştirilebilecektir. Denetimde projenin başvuru belgelerine uygun gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği denetlenmektedir. Projeler kabul edildikten sonra proje sahibi ile bir protokol yapılmaktadır ve proje sahipleri projenin mevzuata, proje belgelerine, Kurul kararlarına ve yapılan protokole uygun olarak harcanmasından sorumlu olmaktadır. Bu sorumluluğa uyulmadığı takdirde yardıma aykırı kullanılan kısım geri alınmaktadır. Fon kapsamında 2003-31.12.2010 tarihleri arasında projelere toplam 571.304.359 TL kaynak aktarılmıştır. Bu rakamın 91.777.589 TL'si özel hukuk gerçek ve tüzel kişileri tarafından 120 proje için kullanılmış, geri kalanı ise yukarıda belirtilen Bakanlık ve kurumlarca kullanılmıştır.²³⁸ Belirtilen rakamlar yukarıda belirtilen diğer seçeneklerden oldukça fazladır. Ancak desteğin amacı noktasındaki muğlaklık ve sunulan maddi desteğin bugüne kadar ne tür projelere sunulduğuna dair belirsizlik, sanatsal etkinliklerin hangi durumlarda bu tür bir destekten yararlanabileceğini öngörülemez hale getirmektedir. Bu nedenle proje başvuruları, taşınması gerektiği nitelikte ilgili somut ölçütlere tabi tutulmalı, sunulan destekler ve miktarı şeffaf hale getirilmeli ve yapılan başvuruların neticeleri başvuru sahiplerine gerekçeli olarak bildirilmelidir. Aksi takdirde söz konusu idari işlemin yargısal denetime konu olması zorlaşmaktadır.

Türkiye'de yerel yönetimler de çeşitli biçimlerde sanatsal etkinliklere maddi destek sunabilmektedir. Bu konuda en büyük destek tiyatro alanında ortaya çıkmıştır ve birçok büyükşehir, il ve ilçe belediyesinin kurumsallaşmış tiyatroları söz konusudur. Bunlara örnek olarak Adana Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosu;²³⁹ Ankara Büyükşehir Belediyesi Başkent Tiyatroları;²⁴⁰ Antalya Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosu;²⁴¹ Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosu;²⁴² İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları;²⁴³ Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları;²⁴⁴ Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları;²⁴⁵ Bursa Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosu;²⁴⁶ Bakırköy Belediye Tiyatroları;²⁴⁷ Bahçelievler Belediye Tiyatrosu;²⁴⁸ Sarıyer Belediye Tiyatrosu²⁴⁹ sayılabilir.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesine göre belediyelerin görev ve sorumlulukları arasında kültür ve sanat hizmetleri de yer almaktadır. Belediyeler için geçerli olan bu durum il özel idareleri için de geçerlidir. 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 6. maddesine göre il özel idarelerinin görev ve sorumlulukları arasında kültür ve sanat hizmetleri de yer almaktadır. Bele-

diyeler hizmetlerin yerine getirilmesinde öncelik sırasını, mali durumlarını ve hizmetin ivediliğini dikkate alarak kendileri belirleyecektir. Dolayısıyla kültür ve sanat hizmetlerine ayrılacak kaynağın belirlenmesinde belediyelerin tam bir takdir yetkisi bulunmaktadır. Bu konuda yasada yapılacak bir değişiklik ile belediye bütçesinin asgari olarak belirli bir oranının bu tür hizmetlere ayrılmasının sağlanması olumlu bir adım olabilecektir. Kanununun 60. maddesinde belediyelerin giderleri arasında sanatsal etkinlikler için yapılacak giderler de yer almaktadır ve bu hüküm belediyeler tarafından sanatsal etkinliklere yapılacak maddi destek için yasal bir temel oluşturmaktadır.

Belediyelerin gelirleri 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu ile belirlenmiştir. Kanununun 17. maddesinde, gelirler arasında belediye sınırları içinde yer alan eğlence işletmelerinden alınan eğlence vergisi de yer almaktadır. Kanununun 18. maddesine göre bu verginin mükellefi eğlence yerini işleten gerçek ve tüzel kişiler olmaktadır. Bir sanat kurumu bu sıfatı haiz ise aynı zamanda eğlence vergisi mükellefi olabilmektedir. Vergi matrahı biletle girilen yerlerde, eğlence vergisi hariç olmak üzere bilet bedeli olarak sağlanan bilet bedeli dışında bağış veya başka adlar altında alınan paralar dâhil gayri safi hasıllattan oluşmaktadır. Kanununun 21. maddesine göre yerli ve yabancı film gösterimlerinden, tiyatro, opera, operet, bale gibi oyunlardan belirli oranlarda eğlence vergisi alınmaktadır. Özellikle sanat kurumlarına belirli oranlarda vergi muafiyeti getirilmesi veya öngörülecek bazı koşullar çerçevesinde elde ettiği kâr belirlenecek miktarın altında kalan sanat kurumlarına vergi bakımından istisna getirilmesi hem sanat kurumlarının sürdürülebilirliği, hem de bilet fiyatlarında gidilebilecek indirim dolayısıyla sanatsal etkinliklere erişimin artırılması açısından olumlu sonuç doğurabilecektir.

Nitekim buna benzer bir anlayış 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu'nda sergilenmiştir. Kanun "kültür merkezleri ile her türlü kültürel ve sanatsal faaliyetlerin üretildiği, sergilendiği, eğitim ve öğretimi ile bunlarla ilgili bilimsel çalışmaların yapıldığı alan, yapı ve mekânların yapımına, teknolojik alt yapıların kurulmasına veya donatılmasına yönelik yatırım faaliyetlerini" ve "kültür merkezlerinin işletilmesi veya her türlü kültürel ve sanatsal faaliyetlerin üretilmesi, sergilenmesi, eğitim ve öğretimi ile bunlara ilişkin bilimsel çalışmaların yapılması faaliyetleri ile bu faaliyetlerin yapıldığı alan, yapı veya mekânların işletilmesini" teşvik kapsamında görmektedir. Kanununun 5. maddesine göre sağlanan teşvikin kapsamı, taşınmaz mal tahsisinden; gelir vergisi stopajı indiriminden; sigorta primi işveren payı indiriminden; su bedeli indirimi ve enerji desteğinden yararlanma gibi teşvikleri içermektedir. Teşviklerden yararlanabilmek için Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kültür yatırımı veya kültür girişimi belgelerini almak gerekmektedir.

Devlet tarafından maddi destek sağlanan sanatsal etkinliklerde etkinliğin içeriğine yönelik müdahaleler yapılabilmektedir. Zaman zaman verilen desteğin çekilmesi tehdidi sonucunda sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahaleler ortaya çıkmaktadır. Polonya’da 22 Temmuz-2 Ağustos 2010 tarihleri arasında onuncusu gerçekleştirilen Yeni Ufuk Film Festivali’nin Türkiye sineması bölümüne seçilen Kazım Öz’ün biri Türk diğeri Kürt iki gencin savaşa aynı otobüste yan yana gidişinin hikâyesini anlatan “Fotoğraf” filmi nin Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın festival yönetimine “Bu filmi gösterirseniz tüm desteğimizi çekeriz,” tehdidinin ardından festival programından çıkarılması²⁵⁰ ve 2008 yılı Kasım ayında İsviçre’de düzenlenen Culturescapes-Türkiye Festivali’ne Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından verilen 400.000 Euro’luk desteğin Hüseyin Karabey’in “Gitmek” adlı filminin festival programından çıkarılmaması durumunda geri çekilmesi tehdidi sonucunda festival direktörü tarafından programdan çıkarılması²⁵¹ bu durumun bariz örnekleridir.

Özellikle ikinci örnekte yapılan uygulama Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay tarafından da “Bizim ciddi maddi katkı yaptığımız bir festivalin, bir siyasi gösteriye dönüşmemesi konusunda bir talep ileri sürmek, bazı gazetelerde yazdığı gibi bir sansür anlayışı mıdır? Hepinizin insafına sunuyorum. Türkiye ciddi bir ortamdan, bir dar boğazdan geçiyor. Biz kendi maddi kaynaklarımızı aktararak program yapımında söz sahibi olup, festivalde Türkiye aleyhinde yayınlar yapılması, Türkiye’nin bir bölümünün bir başka isimle isimlendirilmesi karşısında sessiz mi kalmalıyız? Böyle kalırsak bizi eleştirmez misiniz?” şeklinde açık bir ifade ile kabullenilmiştir.²⁵²

Başka bir müdahale ise 2013 yılında Madrid’de düzenlenen ARCOMadrid adlı sergide ortaya çıktı. Tüm dünyadan gelen 202 sanat galerisinin ağırlandığı bir sanat fuarı olan ARCOMadrid’de 2013 yılında odak ülke olarak Türkiye seçilmişti.²⁵³ Bu kapsamda Türkiye’den 10 galeri davet edilmiş ve etkinliklerin Başbakanlık Tanıtım Fonu ve Türkiye Madrid Büyükelçiliği tarafından 200.000 Euro verilerek destekleneceği sözlü olarak iletilmişti. Finansmanı Madrid Türkiye Konsolosluğu, Türk Hava Yolları ve ARCOMadrid desteğiyle karşılanan 07 Ocak-25 Şubat 2013 tarihleri arasında Manuela Villa küratörlüğünde “Here Together Now” başlığı altında Matadero Madrid’de düzenlenen sergide, sanatçı İz Öztat’ın “A Selection from Zışan’s Utopie Folder (1917-1919)” adlı işine ait açıklama metni sansürlendi. Madrid Türkiye Konsolosluğu’nun küratörden sergi kataloğunda yer alan metnin değiştirilmesini talep etmesi ve aksi halde desteğin çekileceğini ifade etmesi üzerine küratör ve İz Öztat projenin zarar görmemesi adına metnin sansürlenmesini kabul etmek zorunda kalmıştır.²⁵⁴ Bu durumun altında yatan en önemli neden ise Başbakanlık Tanıtım Fonu’ndan sağlanacak destekle ilgili herhangi bir resmi yazışmanın söz konusu olmamasıdır. Yazılı olarak yapılmayan söz-

l görüşmeler sonucunda destek verileceğinin belirtilmesi desteğin geri çekilebileceği Şeklindeki baskıyı olanaklı kılmıŐtır. Buna rağmen her sanatçının ortaya çıkardığı sanat eseri üzerinde mutlak bir manevi hakkı söz konusudur. Bu hak kapsamında yazılı bir sözleşme mevcut olsun ya da olmasın, herhangi bir makamın veya kişinin, herhangi bir nedenle sanat eseri niteliğindeki bir çalışma üzerinde değişiklik yapılmasını talep etme hakkı bulunmadığını belirtmek gerekir. Bu tür bir müdahale açıkça fikri mülkiyet hakkının ve ifade özgürlüğünün ihlali anlamına gelmektedir.

6. Sergi/Gösteri/Gösterim/Konser Mekânı Sağlanmaması

Sanatsal ifade özgürlüğünde sanat eserinin sergileneceği veya sahneleneceği mekân oldukça önemlidir. Bu amaçla inşa edilmiş mekânların sanatsal etkinliklerde kullanılmaması sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik ciddi bir müdahaledir. Bu tür müdahaleler hemen hemen tüm sanat dallarında ortaya çıkmaktadır.

Sinema sektöründe gösterim yapacak salon sayısı artmasına rağmen sektörde tekelleşme olgusu ortaya çıkmıştır. Örneğin bugün “Mars Entertainment Group” adlı Őirketin bünyesinde 23 Şehirde, 58 lokasyonda toplam 499 adet sinema salonu bulunmaktadır.²⁵⁵ Bu sayının, toplam salon sayısının %60’ına tekabül ettiği belirtilmektedir.²⁵⁶ Bu durum çok sayıda filmin gösterime girmemesi veya sınırlı sayıda salonda gösterime girmesine yol açmaktadır. Bu nedenle böyle bir duruma maruz kalan filmlerin gösterim Őansı oldukça azalmakta ve merkezi veya yerel yönetimlerin elinde bulunan salonlarda gösterim yapılabilmesi daha da önemli hale gelmektedir.

Tiyatro sahneleri büyük ölçüde merkezi yönetim ve yerel yönetimler tarafından iŐletilmektedir. Devlet Tiyatroları ve belediye tiyatroları tarafından kullanılacak sahneler mevcut olmasına karşın profesyonel veya amatör olarak çalışma yürüten özel tiyatrolar için sahne sayısı oldukça azdır. Bu durumda mevcut olan sahnelerin özel tiyatrolara da sunulması büyük önem taşımaktadır. Aksi bir tutum sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik bir müdahale anlamına gelecektir. Meknların tiyatro oyunlarının sahnelenmesi için kullanılmadığı durumda neredeyse hakkın özüne dokunan bir müdahale ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de zaman zaman bu tür müdahaleler ortaya çıkmaktadır. Müdahalelerin tamamı Kürt sanatçılara yönelik olmamakla birlikte önemli bir kısmı Kürt sanatçılara yönelik gerçekleştirilmektedir. Ağrılı Kürt Ömer Polat’ın *Aladağlı Miho* isimli kitabından esinlenen ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Tiyatro ekibi tarafından oynanan oyunun sahnelenmesi için Ağrı Belediyesi si ve Ağrı Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından salon tahsis edilmemesi,²⁵⁷

Tiyatro Avesta'nın, Musa Anter'in yaşam öyküsünden yola çıkarak hazırladığı "Di Navbera Du Welatan De (Araf)" (İki Ülke Arasında) adlı Kürtçe tiyatro oyununun sergilenmesi için Elazığ Devlet Tiyatro tarafından "salonun hiçbir zaman müsait olmayacağı" belirtilerek salon tahsis edilmemesi;²⁵⁸ Tuncay Özinel Tiyatrosu'nun "Büyükler için Masal, Hırsızistan" adlı oyununun Keşan Kültür Merkezi'nde sergilenmesine Keşan Kaymakamlığınca "kültür merkezi salonunda aynı saatte okul provaları olduğu" gerekçesiyle izin verilmemesi ve yazar Özen Yula'nın kaleme aldığı, Ayça Damgacı, Cem Yanılmaz, Nebil Sayın ve Can Anar'ın rol aldığı ve yeryüzüne bir porno yıldızının bedeninde düşen meleğin hikâyesini anlatan "Yala Ama Yutma" adlı oyunuyla ilgili bazı medya organlarında çıkan oyun aleyhine yazılar üzerine oyunun sahneleneceği Kumbaracı 50 sahneminin Beyoğlu Belediyesi zabıta ekiplerince "sahnenin ruhsatsız ve yangın merdiveni olmadığı" gerekçesiyle mühürlenmesi²⁵⁹ örnek verilebilir.²⁶⁰ Özellikle Kürt sanatçılar Batı illerinde oyun sahnelemek istedikleri durumlarda salon bulmakta zorlanabilmektedir.

Benzer bir durum konser mekânları için de geçerlidir. İlkey Akkaya'nın Muğla'da vereceği konser için konser tarihinden 20 gün öncesinde tahsis edilen Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezi'nin "güvenlik" gerekçesiyle konserden birkaç saat önce geri alınması²⁶¹ ve 12.10.2013 tarihinde Harbiye Cemil Topuzlu Açıkhava Tiyatrosu'nda yapılması planlanan Grup Yorum konserinin kira sözleşmesinin "etkinlikte bölücü, yıkıcı faaliyetlerde bulunulacağı" gerekçesiyle Muhsin Ertuğrul Sahnesi'nin yönetimi tarafından feshedilmesi,²⁶² devletin bu tür müdahalelerine örnek oluşturmaktadır. Son bir örnek ise bir heykel sergisi ile ilgilidir. Işık Üniversitesi'nde gerçekleştirilen, Türkiye Yazarlar Sendikası ve Işık Üniversitesi'nin birlikte düzenlediği, proje destekçileri arasında Artgalerim Nişantaşı'nın da bulunduğu ve çağdaş sanatın farklı ağlarında yer alan 38 heykeltıraşın katıldığı "Esin mi? Şeytan mı?" başlıklı şiir-heykel buluşması projesine herhangi bir açıklama yapılmaksızın planlanan süreden önce son verilmiştir.²⁶³

Sergi, gösteri, gösterim veya konser için mekân sağlanmaması durumunda, söz konusu salonun idareye ait olduğu hallerde yapılan başvurunun reddedilmesi sonucunda söz konusu işlemin iptalinin idare mahkemelerinden talep edilmesi mümkündür. Hatta açılacak bu tür bir davada yürütmenin durdurulması da talep edilebilecek ve bu talep idare mahkemesi tarafından olumlu karşılandığı takdirde salonun kullanılması da mümkün hale gelebilecektir. Mekânın özel hukuk gerçek veya tüzel kişilerine ait olduğu durumlarda ise yazılı veya sözlü olarak yapılmış olan bir sözleşmenin tek taraflı iptali halinde salon sahibi aleyhine hukuk mahkemelerinde maddi ve/veya manevi tazminat davası açılabilmesi mümkündür.

7. Eserin/Serginin/Gösterinin/Gösterimin/Konserin/ Yayınlanmanın Engellenmesi

Sanatsal ifade özgürlüğüne yürütme organı tarafından gerçekleştirilen müdahalelerin bir başka görünümü serginin, gösterinin, gösterimin veya yayınlanmanın engellenmesidir. Bu tür engellemeler çok çeşitli sanat dallarında ve çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilmektedir.

Sinema filmlerinin gösterimi veya tiyatro oyunlarının sahnelenmesi gibi sanatsal etkinliklerde sıklıkla idareden kaynaklı engellemeler ortaya çıkmaktadır. Bu tür faaliyetlerin izne bağlanması ve engellenmesi sanatsal ifade özgürlüğüne açıkça aykırıdır. Bu noktada yapılacak bir denetim söz konusu faaliyetlerin gerçekleştirileceği mekânların işletilmesi ile sınırlı olmalı ve gösterim veya sahnelemenin kendisine müdahale edilmemelidir. Tiyatro Avesta'nın, Musa Anter'in yaşam öyküsünden yola çıkarak hazırladığı Konak Belediyesi'ne ait salonda sahnelenmesi planlanan “Di Navbera Du Welatan De (Araf)” (İki Ülke Arasında) adlı Kürtçe tiyatro oyununun Valilik tarafından yasaklanması;²⁶⁴ Kahramanmaraş'ın Nurhak İlçesi'nde Eğitim-Sen Nurhak Temsilciliğinin düzenlemek istediği “Üç Baba Hasan” adlı tiyatro oyununa İlçe Kaymakamlığı tarafından izin verilmemesi;²⁶⁵ Abant İzzet Baysal Üniversitesi Rektör Yardımcısı Kenan Gümüştekin'in Sinema ve Düşün Topluluğu'nun “Persepolis” filmi göstermesini telif hakkı ve diplomatik kriz yaratacağı gerekçesiyle engellemesi;²⁶⁶ Merhaba Sanat Tiyatrosu tarafından sahnelen, Ayla Çınaroğlu'nun “Miğfer” isimli çocuk oyununun, Antakya Dört Yol Kaymakamlığı tarafından “orduyu rencide edici ifadeler, mesajın yanlış yollarla verilmesi” gibi nedenlerle sakıncalı bulunarak yasaklanması;²⁶⁷ yönetmen Aydın Kudu tarafından Karadeniz Sahil Yolu üzerine çekilen “Son Kumsal” adlı belgeselin Kastamonu İnebolu'da belediyenin de desteğiyle yapılan gösteriminde, gösterimin yedinci dakikasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın yolun açılışında yaptığı konuşmanın gösterilmesinin ardından Belediye Başkanı İdris Güleç'in filmi durdurması ve yönetmen Aydın Kudu'ya hakaret etmesi, ertesi gün Kastamonu Abana'da da gösterimin engellenmesi;²⁶⁸ Batman'da Yılmaz Güney Film Festivali kapsamında gösterilmek istenen ve yönetmenliğini Aydın Orak'ın yaptığı “Bir Başkaldırı Destanı: Berîvan” adlı belgesel filmin gösteriminin, belgeselin “Türk milletinin birlik ve beraberliğini bozucu” ve “PKK propagandası yapan unsurlar içerdiği” gerekçesi ile valilik tarafından yasaklanması;²⁶⁹ kentsel dönüşüm gerçekliğini anlatan, birçok ödül sahibi “Ekümenopolis” belgeselinin Enez'de 14.07.2012 tarihinde yapılmak istenen gösteriminin kaymakamlıktan daha önce izin alınmasına rağmen son anda Kaymakam'ın “sözlü talimatıyla” engellenmesi;²⁷⁰ Şırnak'ın Cizre ve İdil ilçelerinde oynanması düşünülen “Laz Marks” adlı oyuna İdil ve Cizre Kaymakamlıklarınca oyunun “politik olduğu” gerekçesiyle izin verilmemesi,²⁷¹ bu tür vakalara örnek oluşturmaktadır.

Engellemelere yönelik bir diğer uygulama cezaevinde kalan tutuklu ve hükümlülerin sanat eserlerine erişimlerinin engellenmesidir. Bu tür uygulamalara tutuklu BDP milletvekili Selma Irmak'a Bejan Matur'un *Dağın Ardına Bakmak* adlı kitabının sakıncalı bulunarak teslim edilmemesi;²⁷² İstanbul Bakırköy Kadın Cezaevi'nde kalan Aysun Akdağ ile Elif Sultan Kalsen'e gönderilen İlya Ehrenburg'a ait *Dipten Gelen Dalga* adlı kitabın cezaevi yönetimi tarafından yasak olduğu gerekçesiyle cezaevine alınmaması;²⁷³ Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Kürtçe ve Türkçe olarak bastığı Kürt Şair Ehmedê Xanî'nin eseri *Mem û Zîn* adlı kitabın, Sincan (Ankara) 2 No'lu F Tipi Cezaevi idaresi tarafından "sakıncalı" bulunarak tutuklu İbrahim Eker'e verilmemesi²⁷⁴ ve Erzurum Kapalı Cezaevi'nde hükümlü olarak bulunan Tacettin Turan'a yakınları tarafından okuması amacı ile getirilen ve Diyarbakır'da yasal olarak yayınlanan bir Kürtçe kültür sanat dergisi olan *Kovara W* dergisinin Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük'ün 87. maddesinin 3. fıkrası uyarınca, "içeriğinin Kürtçe yazılmış olması nedeni ile anlaşılamiyor olması, bu durumun kontrolsüz haberleşmeye neden oluyor olması ve derginin kendilerine verilmesi durumunda kurum güvenliği açısından sakıncalı olacağı" gerekçesiyle verilmemesi, çeviri masraflarının başvuru tarafından karşılanması halinde kontrol edilebileceği, kontrol sonrası içeriğinin sakınca oluşturmadığının anlaşılması halinde ilgililerine verileceğinin belirtilmesi²⁷⁵ örnek verilebilir. Bir vakada ise yazılan bir kitabın tek nüshasına el konularak kitabın yayınlanmasına izin verilmemiştir. Sincan 1 No'lu F Tipi Cezaevi'nde yatan yazar Halil Gündoğan'ın 2005 yılında yayınladığı, *Metris'ten Munzur'a Bir Firarinin Öyküsü* adlı kitabının devamı niteliğinde hazırladığı kitaba, cezaevi yönetimince inceleme gerekçesiyle el konulması, engellemelerin hangi boyuta varabileceğini göstermek bakımından oldukça önemlidir.²⁷⁶

Bazı sanat etkinlikleri festival biçiminde gerçekleştirilmektedir. Bu tür etkinliklerde çok sayıda sanatçının katılımı ile farklı sanat etkinlikleri düzenlenebilmektedir. Yürütme organı tarafından Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu gerekçe gösterilerek festivaller tümünden yasaklanabilmektedir. 15.08.2011 tarihinde üçüncüsü yapılması planlanan Eruh Çırav Kültür Sanat ve Doğa Festivali'ne Kaymakamlıkça izin verilmemesi ve Siirt'te son iki yılda yaşanan olaylar gerekçe gösterilerek festivalin yasaklanması²⁷⁷ ve Şırnak'ın Beytüşşebap İlçesi'nde Laleş Yaylası'nda her yıl düzenlenen Kuzu Kırpma Kültür Sanat ve Yayla Festivali'nin, İçişleri Bakanlığı tarafından önceki yıllarda kanunlara aykırı davranıldığı gerekçesiyle 2012 yılında yasaklanması,²⁷⁸ bu tür müdahalelerin örnekleridir.

Yürütme organının engellemeleri heykeller için de ortaya çıkabilmektedir. Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Görevlisi Atanas Karaçoban'ın, Dumlupınar Üniversitesi'ne yaptığı "Aslan ve Kartal" heykeli,

Ermenistan Cumhuriyeti armasına benzetildiği için Üniversite Yönetim Kurulu kararıyla yerinden sökülüp depoya kaldırılmıştır.²⁷⁹ Daha bilinen bir başka uygulama ise, Kars'ın Sukapı Mahallesi'nde Üçler tepesi üzerine heykeltıraş Mehmet Aksoy tarafından yapılan 24,5 metre yüksekliğindeki "İnsanlık Anıtı" adlı heykelin kaldırılmasıdır. Heykel 350.000 TL'ye yaptırılmış ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Kars gezisinde "ucube" diye nitelendirmesinin ardından 272.000 TL daha harcama yapılarak belediye tarafından 26.04.2011 tarihinde yıktırılmıştır.²⁸⁰ Söz konusu heykel 2004 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nden Kars Belediye Başkanı olarak seçilen Naif Alibeyoğlu tarafından yaptırılmıştı. Erzurum ve Diyarbakır Koruma Kurulları tarafından verilen onayın ardından 2006 yılında heykelin yapımına başlanmıştı. Üç yıllık bir sürenin ardından Milliyetçi Hareket Partisi'nin yaptığı itiraz üzerine Koruma Kurulları kararını değiştirdi. 08.01.2011 tarihinde Kars'ı ziyaret eden Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın "Hasan Harakani türbesinin yanına bir ucube koymuşlar, garip bir şey dikmişler. Oradaki tüm vakıf eserlerinin, o sanatkârane eserlerin olduğu yerde böyle bir şey olması düşünülemez. Konuyla ilgili olarak belediye başkanımız görevini süratle yerine getirecektir. Bunu süratle bekliyoruz. İnşallah ilk gelişimizde bunu da göreceğiz. O bölgeyi de gayet güzel bir park haline belediye getirecektir" şeklindeki konuşmasının ardından Belediye Meclisi tarafından heykelin yıkılmasına karar verildi. Bu işlemin iptali için açılan davada ilk önce yürütmenin durdurulması kararı verilmesine rağmen itiraz üzerine bu karar da kaldırıldı ve 26.04.2011 tarihinde heykelin yıkımına başlandı. Konu hâlihazırda AİHM'ye nakledilmiş durumda.²⁸¹

Heykeltıraş Mehmet Aksoy'un "ucube" ifadesi ile ilgili olarak açtığı tazminat davasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın avukatı olan Ahmet Özel'in "Politikacı ve sanatçıların eserlerine yönelik sert eleştirilere açık olması gerekir. Sözler eleştiri sınırları içinde kaldığı ve davacının kişilik haklarına saldırılmadığı sürece tüm ifadelerin hukuka uygun olacağı dile getirilmiştir" şeklindeki ifadesi oldukça önemlidir.²⁸² Söz konusu ifade ile Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından kimi zaman sanatçılar aleyhine açılan tazminat davalarının veya yaptığı şikâyetler üzerine hakaret suçundan açılan ceza davalarının, ifade özgürlüğünün ihlali olduğu bizzat avukatı tarafından da kabul edilmiş olmaktadır.

Engellemelerle ilgili son alan ise müziktir ve bazı konserler idare tarafından keyfi biçimde yasaklamaya konu olabilmektedir. 16.12.2012 tarihinde İstanbul Bağcılar Olimpik Spor Salonu'nda düzenlenecek Grup Yorum konserinin İstanbul Valiliği tarafından "kamu güvenliği" gerekçe gösterilerek yasaklanması;²⁸³ Düzce Belediyesi, tarafından düzenlenen "Yaz Konserleri"nde sahneye çıkacak olan Şevval Sam'ın konserinin daha önce yaptığı bir açıklama nedeniyle belediye tarafından iptal edilmesi;²⁸⁴ Duman Grubu'nun

13.05.2012 tarihinde Kütahya'da vereceği konserin bazı sivil toplum kuruluşlarının tepkisi nedeniyle Dumlupınar Üniversitesi Rektörü Ahmet Karaslan tarafından iptal edilmesi;²⁸⁵ farklı dillerde müzik yapan Simurg Müzik Grubu'nun Abant İzzet Baysal Üniversitesi'ndeki konserlerinde ilk şarkıdan sonra "Türkiye'den, Ortadoğu'dan ve Kürdistan'dan topladığımız şarkıları sizlerle paylaşacağız" demesi üzerine Abant İzzet Baysal Üniversitesi Rektörlüğü tarafından sahneden indirilmesi²⁸⁶ ve Kuşadası Belediyesi'nin "Kardeş Kentler Festivali" kapsamında yapılacak olan "Anadolu'nun Kayıp Şarkıları" konserini, içerikte Kürtçe şarkıların da olduğu gerekçesiyle iptal etmesi,²⁸⁷ bu duruma örnek olabilecek uygulamalardır.

E- Yargı Organının Müdahaleleri

Türkiye'de sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin önemli bir kısmı yargı organlarıncı gerçekleştirilmektedir. İfade özgürlüğünü korumakla yükümlü olan yargı organları bu tür müdahaleler sonucunda ifade özgürlüğünün ihlaline yol açan en önemli figür haline gelmektedir. Yargı organları tarafından gerçekleştirilecek olası müdahalelerin sanatsal yaratıcılığın mahiyetini ve sanatçıların muhalif davranma, egemen güçlere karşı söylem olarak siyasi, dini veya ekonomik sembolleri kullanma ve kendi inanç ve dünya görüşünü ifade etme haklarını dikkate alması gerekmektedir.²⁸⁸ Ayrıca yargı organları, devlet-dışı aktörlerden kaynaklı müdahalelere karşı sanatçıların ya da sanat eserlerinin korunması için hassasiyet göstermekle yükümlüdür.²⁸⁹

Yargı organlarının müdahaleleri çok farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Müdahaleler Cumhuriyet savcılıkları tarafından soruşturma açılması, sanatsal ifade özgürlüğünü kullanan kişilerin gözaltına alınması, bu kişilere dava açılması; açılan ceza davaları sonucunda bu kişilerin çeşitli yaptırımlara çarptırılması veya yaptırım kararlarının ertelenmesi; ifade özgürlüğünü kullanan kişilere yönelik devlet-dışı aktörler tarafından tazminat davaları açılması ve bu davaların yargı organlarıncı kabulü biçiminde ortaya çıkabilmektedir. Bu tür müdahaleler belirtildiği gibi çeşitlilik arz ettiği için ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir.

1. Soruşturma Açılması

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik yargısal müdahalelerin ilki Cumhuriyet savcılıkları tarafından bir suç işlendiği gerekçesiyle ceza soruşturması açılmasıdır. Ceza soruşturması Cumhuriyet savcılığı tarafından re'sen, ihbar veya

şikâyet sonucunda, tutanakla öğrenme sonucunda, yabancı bir hükümetin şikâyeti veya adalet bakanının talebi ile başlatılabilmektedir. Yürütülen soruşturma sonunda ceza davası açılabileceği gibi, kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilerek dava açılmayabilmektedir. Soruşturma sırasında toplanan deliller bir suçun işlendiği konusunda yeterli şüphe oluşturduğu takdirde dava açılabilir. Dolayısıyla bir soruşturmanın açılmış olması dava açılması anlamına gelmemektedir. Buna rağmen bir soruşturmanın açılmış olması, söz konusu müdahalenin bu özgürlüğü kullanan kişiler üzerinde caydırıcı etki doğurması büyük olasılık olduğu için tek başına sanatsal ifade özgürlüğüne bir müdahale niteliğindedir. Ancak kovuşturmaya yer olmadığına dair verilen kararlara itiraz yolu açıktır ve bu itirazı değerlendiren mahkemeler dava açılmasına karar verebilmektedir.

Nitekim Can Dündar'ın 29 Ekim 2008'de vizyona giren ve Atatürk'ün hayatını konu alan "Mustafa" belgeseli hakkında Demokratik Kitle Örgütleri Birliği Platformu Genel Başkanı Ali Behram Şahbudak tarafından Atatürk'e hakaret edildiği iddiasıyla Ankara Cumhuriyet Başsavcılığına yapılan suç duyurusu sonucunda 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun ile 4207 sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun'a muhalefet suçları kapsamında soruşturma açılmış ancak soruşturmada "kovuşturmaya yer olmadığına" karar verilmişti. Başsavcılığın kararına karşı suçtan zarar gören kişi sıfatını taşıyamamasına karşın Ali Behram Şahbudak tarafından yapılan itirazı değerlendiren Sincan 2. Ağır Ceza Mahkemesi ise itirazı kabul ederek, Can Dündar'a dava açılmasına hükmetmişti. Yargıtay 9. Ceza Dairesi ise Adalet Bakanlığı'nın kanun yararına bozma talebi üzerine mahkemenin bu kararı ile ilgili bozma kararı vermişti.²⁹⁰ Görüldüğü üzere bir soruşturmanın açılmasının dava ile sonuçlanması olasılığı her zaman bulunmaktadır. Bu konuda verilebilecek son bir örnek ise açılacak olası bir soruşturmanın ne derece önemli sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Gezi Parkı Olayları sırasında öne çıkan isimlerden olan Memet Ali Alabora hakkında Türk Ceza Kanunu'nun 313. maddesinde yer alan "Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetine karşı silahlı isyan" suçunu işlediği iddiasıyla soruşturma açılmıştır.²⁹¹ Söz konusu suçun cezası 15 yıldan 20 yıla kadar hapis cezası olarak düzenlenmiştir. Soruşturma sonunda takipsizlik kararı verilmiş olsa da yalnızca soruşturmanın açılmış olması dahi ifade özgürlüğüne bir müdahale niteliğindedir.

Bu alanda güncel bir başka örnek 2013 yılı sonunda yaşandı. 66 sanatçının katıldığı 23. İstanbul Sanat Fuarı Artist 2013'te "Müdahale Var mı?" adlı sergide yer alan Nova Kozmikova'nın Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı eleştiren bir tablosu bir kişi tarafından yapılan şikâyetin ardından sergiden çıkarıldı. Serginin küratörü Ali Şimşek ve serginin gerçekleştirildiği mekân olan

TÜYAP'ın Genel Müdür Yardımcısı'nın Büyükçekmece Cumhuriyet Savcılığı tarafından ifadesi alındı.²⁹² Soruşturmayı protesto eden sanatçılar ise eserlerinin üzerini siyah kartonlarla kapattı ve serginin adını "Kesin bilgi, müdahale var" olarak değiştirdi.²⁹³ Bu tür bir şikâyet üzerine cumhuriyet savcılıkları tarafından soruşturma başlatılmak zorunda değildir ama başlatılmıştır.

2. Gözaltına Alma

Yargı organlarınca sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik gerçekleştirilen bir başka müdahale biçimi kişilerin gözaltına alınmasıdır. Gözaltına alınma bir kişinin bir suçlu işlediğine dair emarelerin varlığı halinde şüphelinin Cumhuriyet savcısının kararı ile nezarete tutulması anlamına gelmektedir. Her ne kadar yasalarda gözaltı süresi 24 saat ile 96 saat arasında düzenlenmiş olsa da gözaltına alınmış bir kişi özgürlüğünden yoksun bırakılmış olmaktadır. Bu tür uygulamaların sanatsal ifade özgürlüğünü kullanan kişiler üzerinde caydırıcı etki yapması olasılığı oldukça yüksektir.

Sanatsal ifade özgürlüğünü kullanan bir kişinin gözaltına alınması kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı ile beraber ifade özgürlüğüne de bir müdahaledir. İfade özgürlüğüne yönelik tüm müdahalelerde olduğu gibi bu tür bir tedbire ancak son çare olarak başvurulması gerekmektedir. Örneğin bir kişinin hakkında yürütülen bir soruşturma sonucunda ifadesi alınması için öncelikle kişiye bu yönde çağrı çıkarılması ve gelmesinin talep edilmesi en doğru yaklaşım olacaktır.

Rojda'nın 23.12.2012 tarihinde konser vermek için Almanya'ya gitmek üzere geldiği Atatürk Havalimanı'nda, hakkında 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefetten arama kararı olduğu gerekçesiyle gözaltına alınması;²⁹⁴ Yozgat'ın Çayıralan ilçesi Evciler kasabasındaki bir festivalde sahne alan yerel sanatçı Ali Demirel'in "Yuh" adlı şarkısını "Erdoğan'a da yuh" şeklinde sonlandırması üzerine jandarma tarafından gözaltına alınması;²⁹⁵ Mezopotamya Kültür Merkezi Sinema Birimi bünyesinde çalışmalar yapan çeşitli sanatçılar tarafından çekimi yapılan "Dayı ile Yiğen" filmi için Valilik, Emniyet Müdürlüğü ve Sason Kaymakamlığı'ndan alınan izinler ile Batman Sason'da yapılan çekimler sırasında polis tarafından setin basılması ve yönetmen Kazım Öz, yönetmen yardımcısı Murat Eroğlu, oyuncular Nazmi Kırık ve Kemal Ulusoy da dâhil olduğu 10 kişinin gözaltına alınması;²⁹⁶ Yönetmen Mizgin Müjde Arslan'ın ve görüntü yönetmeni Özyay Şahin'in film çekimleri için Mahmur'a gitmesi nedeniyle KCK operasyonu kapsamında gözaltına alınmaları ve çektikleri "Kayıp Mezar" filminin savcı tarafından izlenmesinin ardından serbest bırakılmaları,²⁹⁷ sanatsal ifade özgürlüğüne müdahale anlamına gelen gözaltına alınma uygulamalarıdır.

3. Tutuklama

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik yargı organlarınca gerçekleştirilen bir diğer müdahale biçimi sanatçıların tutuklanmasıdır. Tutuklama bir cezalandırma değil bir tedbirdir ve bu tedbire belli şartların ortaya çıkması halinde başvurulabilmektedir. Tutuklama ceza muhakemesindeki en ağır koruma tedbidir ve kişinin yargı organlarınca hakkında verilecek kesin hükme kadar özgürlüğünden yoksun bırakılması sonucunu doğurmaktadır. Türkiye’deki uzun tutukluluk sürelerinin varlığı tutuklamayı bir tedbirden çok cezalandırma aracı haline getirmiştir. Türkiye’de tutuklama ile ilgili genel sorunlar yanında özellikle “terörizm” ile ilgili suçlarda tutuklu yargılanma ve uzun tutukluluk süreleri yaygın bir uygulama olarak göze çarpmaktadır.

Tutuklamada kural, soruşturma ve kovuşturmanın kişi tutuklanmadan sürdürülmesidir. Bir kişi ancak kuvvetli suç şüphesinin mevcudiyetini gösteren olguların bulunması ve kaçma şüphesi, delilleri karartma şüphesi gibi bir tutuklama nedeninin bulunduğu durumlarda tutuklanabilmektedir. “Kuvvetli şüphe” terimi, kişinin mahkûm olma ihtimalinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Tutuklama ile ilgili asgari bir süre olmamakla birlikte tutukluluk süresi en fazla beş yıl olabilmektedir.

Sanatsal ifade özgürlüğünü kullanan kişilere yönelik soruşturma ve kovuşturmalarda zaman zaman tutuklama tedbirine başvurulabilmektedir. Hatta “terör” suçlarında bu durum neredeyse bir kural haline gelmiştir. Örneğin, nü.kolektif’in kolektivistlerinden olan ve kendisini anti-militarist olarak nitelendiren İsmail Yıldız’ın KCK operasyonları kapsamında tutuklanması;²⁹⁸ 14.09.2012’de gözaltına alınan Grup Yorum üyelerinden Selma Altın ile Dilan Balcı hakkında ev hapsi uygulanmasına karar verilmesi,²⁹⁹ bu duruma örnek oluşturmaktadır.

4. Ceza Davası Açılması

Cumhuriyet savcılıkları tarafından başlatılan soruşturmalarda elde edilen delillerin bir suçun işlendiği konusunda yeterli şüphe oluşturması durumunda yine Cumhuriyet savcılıkları tarafından iddianame düzenlenerek kovuşturma aşamasına geçilmektedir. Düzenlenen iddianamenin ceza mahkemeleri tarafından kabulü halinde bir ceza davası başlamış olmaktadır. Yargı organları tarafından yürütülen bu davalar sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik ciddi bir müdahale niteliğindedir. Elbette Cumhuriyet savcılıkları tarafından başlatılan soruşturmalar gibi ceza davasında da sanığın beraat etme olasılığı bulunmaktadır. Ancak yürüyen bir davanın varlığı dahi sanatsal etkinliklerin sürdürülmesi önünde caydırıcı etki doğurabilmektedir. Hatta tutuklu yargılanma durumunda sanatsal ifade özgürlüğünün kullanımı caydırıcı etki ile beraber fiilen de sona erebilmektedir.

Sanatsal ifade özgürlüğünün kullanımı ile ilgili ceza davaları belirli suçların işlendiği iddiasıyla açılmaktadır. Bu suçların başında Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. maddesinin terör örgütünün propagandasının bir ila beş yıl hapisle cezalandırılmasını öngören 2. fıkrası, Türk Ceza Kanunu'nun 125. maddesi³⁰⁰ (hakaret), 215. maddesi³⁰¹ (suçu ve suçluyu övme), 216. maddesinin birinci³⁰² ve üçüncü fıkrası³⁰³ (halkı kin ve düşmanlığa tahrik, halkın bir kesimini aşağılama, halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri aşağılama), 226. maddesi³⁰⁴ (müstehcenlik) ve 318. maddesi³⁰⁵ (halkı askerlikten soğutma); Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu³⁰⁶ gelmektedir. Yukarıda bu kanunlarla ilgili olarak ifade edilen değişikliklerin yapılması elzem gözükmektedir.

5. Para Cezası, Hapis Cezası ve Diğer Yaptırımlar

Sanatsal ifade özgürlüğünü kullanan kişilere yönelik açılan ceza davaları kimi zaman mahkûmiyetle sonuçlanabilmektedir. Mahkûmiyet sonucunda hapis cezası, para cezası veya seçenek yaptırım adı verilen yaptırımlar gündeme gelmektedir.

Cezai yaptırımların bir kısmı müzik alanında ortaya çıkmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi Kürtçe müzik parçalarının icrası, konser sırasında kullanılan bazı ifadeler yargılamaya ve devamında yaptırımlara konu olabilmektedir. Ferhat Tunç'un Tunceli'de verdiği bir konserde yaptığı konuşma ve söylediği şarkıdan ötürü "suçu ve suçluyu övdüğü" iddiasıyla 25 gün hapis cezasına çarptırılması; Pınar Sağ ve Mehmet Özcan'ın, "suçu ve suçluyu övdükleri" gerekçesiyle 10 ay hapis cezasına çarptırılması; Koma Aheng üyelerinden Nurcan Değirmenci, Zelal Gökçe ve Meral Tekçi'ye "Örgüt propagandası yaptıkları" iddiasıyla onar ay hapis cezası verilmesi; Şahin Güneş'in (Şahê Bedo) Diyarbakır ve Bursa'da verdiği konserlerde Kürtçe şarkı söylediği için toplam üç yıl bir ay hapis cezasına çarptırılması bu duruma örnek teşkil etmektedir.³⁰⁷

Hapis cezaları haricinde zaman zaman para cezaları da gündeme gelebilmektedir. Örneğin tiyatroc Haldun Açıksözlü'nün oynadığı "Laz Marks" oyununda "Başbakana hakaret" gerekçesiyle yargılandığı davada 7.000 TL para cezasına çarptırılması³⁰⁸ ve İstanbul'da Kadıköy Adliyesi önünde açtığı kolaj sergisinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı "Bush'un köpeği" olarak tasvir eden Yeditepe Üniversitesi eski öğretim üyesi ve kolaj sanatçısı Michael Dickinson hakkında "Başbakana hakaret ettiği" gerekçesiyle TCK'nın 125. maddesinden açılan davada 354 gün adli para cezasının karşılığı olan 7080 TL para cezasına hükmedilmesi bu duruma örnek gösterilebilir.

Para cezaları kimi zaman sanatsal ifade özgürlüğünün kullanılmasını olanaksız hale getirebilmektedir. Örneğin Başbakanlık Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulu tarafından aylık mizah dergisi *Harakiri*'ye, "Türk halkını

tembelliğe sevk ettiği” ve “evlilik dışı ilişkilere özendirdiği” gerekçeleriyle, dağıtım bedelinin %40’ı kadar para cezası kesilmesi sonucunda dergi kapanmak zorunda kalmıştır.³⁰⁹

Gündeme gelen bir diğer yaptırım türü ise seçenek yaptırımlardır. TCK’nın 50. maddesine göre kısa süreli hapis cezaları, mahkûm olan kişinin kişiliğine, sosyal ve ekonomik durumuna, yargılama sürecinde duyduğu pişmanlığa ve suçun işlenmesindeki özelliklere göre adli para cezası, gönüllü olmak koşuluyla kamuya yararlı bir işte çalıştırılma gibi diğer yaptırımlara çevrilebilmektedir. Bu yaptırımlardan birisi de “Sağladığı hak ve yetkiler kötüye kullanılmak suretiyle veya gerektirdiği dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı davranılarak suç işlenmiş olması durumunda; mahkûm olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle, ilgili ehliyet ve ruhsat belgelerinin geri alınmasına, belli bir meslek ve sanatı yapmaktan yasaklanma”dır. Bu tür bir uygulama müzik ve tiyatro alanlarında ortaya çıkmıştır. Katıldıkları kültür-sanat etkinliklerinden dolayı haklarında dava açılan Batman Bahar Kültür Merkezi üyesi Koma Grave Roje müzik grubu ve Arsen Paladov Tiyatrosu üyesi 13 kişiye Diyarbakır 4. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından, 5 yıl boyunca “sanat yapmama” cezası verilmiştir. Cezaya çarptırılan kişiler Batman’da düzenlenen Kültür Sanat Festivali, Newroz kutlaması ve basın açıklamalarına katılarak gösteri yaptıkları, şarkı söyledikleri ve erbane ile halkı coşturdukları için haklarında “Gösteri ve Yürüyüş Kanunu’na muhalefet etmek” suçundan dava açılmıştı. Mahkeme, 13 tiyatrocü ve müzisyen hakkında, “5 yıl boyunca hiçbir sosyal ve sanatsal etkinliğe katılamazlar” kararını verdi ve sanatçıların 5 yıl boyunca herhangi bir sosyal etkinlikte tiyatro yapmalarını, def çalıp, şarkı söylemelerini yasakladı.³¹⁰

6. Erteleme Kararı Verilmesi

Ceza yargılamasında bazı durumlarda yargılanan kişinin mahkûmiyetine hükmedildikten sonra cezası belli sürelerle ertelenebilmektedir. TCK’nın 51. maddesine göre işlediği suçtan dolayı iki yıl veya daha az süreyle hapis cezasına mahkûm edilen kişinin daha önce kasıtlı bir suçtan dolayı üç aydan fazla hapis cezasına mahkûm edilmemiş olması ve suçu işledikten sonra yargılama sürecinde gösterdiği pişmanlık dolayısıyla tekrar suç işlemeyeceği konusunda mahkemede bir kanaatin oluşması durumunda cezası ertelenebilmektedir. Cezası ertelenen hükümlü hakkında, bir yıldan az, üç yıldan fazla olmamak üzere bir denetim süresi belirlenmektedir. Erteleme kararında mahkûmiyet söz konusudur ancak hükmedilen ceza çektilmemektedir. Ancak hükümlünün denetim süresi içinde kasıtlı bir suç işlemesi veya kendisine yüklenen yükümlülüklerle, hâkimin uyarısına rağmen, uymamakta ısrar etmesi halinde;

ertelenen cezanın kısmen veya tamamen infaz kurumunda çektirilmesine karar verilebilecektir. Dolayısıyla erteleme durumunda da bir yaptırım söz konusudur.

Sanatsal ifade özgürlüğü kullanan kişilerle ilgili açılan ceza davalarında zaman zaman erteleme konusu gündeme gelmektedir. Tiyatrocu Haldun Açıksözlü'nün oynadığı "Laz Marks" oyununda "Başbakana hakaret" gerekçesiyle yargılandığı davada 7.000 TL para cezasına çarptırılması ve hükmün aynı suçun beş yıl içinde tekrarlanmaması koşuluyla ertelenmesi;³¹¹ İstanbul'da Kadıköy Adliyesi önünde açtığı kolaj sergisinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı "Bush'un köpeği" olarak tasvir eden Yeditepe Üniversitesi eski öğretim üyesi ve kolaj sanatçısı Michael Dickinson hakkında "Başbakana hakaret ettiği" gerekçesiyle TCK'nın 125. maddesinden açılan davada 354 gün adli para cezasının karşılığı olan 7080 TL para cezasına mahkûm olması ve cezası paraya çevrilen Dickinson ödeme yapmayı reddedince hâkimin "önümüzdeki beş yılda Erdoğan'ı konu edinen yeni bir karikatür hazırlamazsa" Dickinson'ın cezasının iptal edileceğini yazması,³¹² örnek vakalar olarak göze çarpmaktadır.

05.07.2012 tarihinde yürürlüğe giren ve "3. Yargı Paketi" olarak adlandırılan 6352 sayılı kanunun geçici 1. maddesine göre 31.12.2011 tarihine kadar, basın ve yayın yoluyla ya da sair düşünce ve kanaat açıklama yöntemleriyle işlenmiş olup; temel şekli itibarıyla adli para cezasını ya da üst sınırı beş yıldan fazla olmayan hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı; soruşturma evresinde kamu davasının açılmasının ertelenmesine, kovuşturma evresinde kovuşturmanın ertelenmesine, kesinleşmiş olan mahkûmiyet hükmünün infazının ertelenmesine karar verilmektedir. Ancak hakkında kamu davasının açılmasının veya kovuşturmanın ertelenmesi kararı verilen kişinin, erteleme kararının verildiği tarihten itibaren üç yıl içinde benzer yeni bir suç işlemesi ve bu suçtan dolayı kesinleşmiş hükümlerle cezaya mahkûm olması halinde, ertelenen soruşturma veya kovuşturmaya devam edilmektedir. Bu hüküm dolayısıyla sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahale niteliğindeki çok sayıda soruşturma ve kovuşturma ertelenmiştir.

Muğla'nın Bodrum İlçesi'nde düzenlenen mitingde Kürtçe şarkı söylediği gerekçesiyle "yasadışı örgüt propagandası yapmak" suçundan yargılanan Halit Bilgiç hakkında kovuşturmanın üç yıl süreyle ertelenmesine karar verilmesi;³¹³ Sel Yayıncılık tarafından yayınlanan William Burroughs'un *Yumuşak Makine* ve Ayrıntı Yayınları tarafından yayınlanan Chuck Palahniuk'un *Ölüm pornosu* adlı kitapların çevirmenleri olan Süha Sertabiboğlu ve Funda Uncu ile yayınevi sahipleri olan İrfan Sancı ve Hasan Basri Çıplak için müstehcenlik suçundan açılan davalarda kovuşturmanın ertelenmesine kararı verilmesi;³¹⁴ Metis Yayınları'nın 2010 yılında yayınladığı ajanda nedeniyle "dini değerleri

aşağılamak” suçundan yargılanan Semih Sökmen, Müge Sökmen, Özge Çelik, Tuncay Birkan, Özde Duygu Gürkan, Emine Bora ve Eylem Can hakkındaki davada kovuşturmanın ertelenmesi,³¹⁵ söz konusu kanunla ilgili uygulamalara örnektir.

Erteleme kararlarında üç yıllık denetim süresi öngörülmesi ve yeniden benzer bir suç işlendiği takdirde yargılamanın kaldığı yerden devam edecek olması veya cezanın infaz edilecek olması sanatsal ifade özgürlüğünü kullanmak isteyen kişiler için otosansürü beraberinde getirecektir. Dolayısıyla bu tür bir erteleme uygulaması yerine beraat kararı verilmesi ifade özgürlüğü açısından daha uygun gözükmektedir.

F- Devlet-dışı Aktörlerin Müdahaleleri

1. Fiziksel Müdahale

Sanatsal ifadelerle yönelik ortaya çıkan müdahalelerin en barizi söz konusu özgürlüğünü kullanan kişilere veya sanatsal ifadenin aracı olan sanat eserlerine yönelik devlet veya devlet-dışı aktörlerden kaynaklanan fiziksel müdahalelerdir. Türkiye’de ortaya çıkan bu tür vakalar devlet-dışı aktörlerden kaynaklanmıştır. Fiziksel müdahalelerin en yoğunu bizzat sanatçıya yönelik şiddet içeren uygulamalardır. Bu duruma dair en trajik örnek Kürtçe şarkı söylediği gerekçesi ile bir kişinin 27.12.2009 tarihinde Ankara’da öldürülmesidir. Çalıştığı barda Kürtçe şarkı söylediği için öldürülen Emrah Gezer’i öldüren özel harekât polisi Serkan Akbulut, önce müebbetle mahkûm edilmiş, ardından ise “tahrik” olduğu gerekçesiyle cezası 19 yıl 5 aya düşürülmüştür.³¹⁶ Söz konusu karar Yargıtay tarafından onaylanmıştır.³¹⁷

Fiziksel müdahalelere başka bir örnek Antalya Bölge Tiyatrosu’nun, Ankara turnesi kapsamında 12.01.2012 tarihinde oynadığı “Şeyh Bedrettin Destanı” adlı oyun sonrasında, oyunun organizasyonunu üstlenen Cengiz Gültekin’in satırlı saldırıya uğramasıdır. Cengiz Gültekin saldırı sonrasında ağır yaralanmıştır. Olayın üzerinden uzun bir süre geçmesine rağmen karakolda teşhis edilen saldırganlar bulunamamıştır. Olaydan bir saat sonra oyuncular sıkıştırılarak tehdit edilmiş ve bir daha Ankara’ya gelmemeleri konusunda uyarılmıştır.³¹⁸ Söz konusu fiziksel saldırılara yönelik cezasızlık hali veya düşük ceza verilmesi uygulaması devlet-dışı aktörler tarafından sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik fiziksel saldırılara etkili bir soruşturma yürütülmediği kanaati uyandırmaktadır.

Sanat eserlerine yönelik fiziksel saldırılar da zaman zaman ortaya çıkabilmektedir. 4. iDANS Uluslararası Çağdaş Dans ve Performans Festivali

kapsamında 2010 yılı Ekim ayında Üsküdar, Beşiktaş ve Kadıköy meydanları için planlanan Rosan Bosch ve Rune Fjord'un tasarladıkları "Free Zone İstanbul" (Serbest Bölge İstanbul) adlı sergi alışılmış işaretleri dönüştürerek kent mekânlarındaki bazı alışkanlıklara ve kurallara mizahi bir bakış getirmeyi amaçlamaktaydı. Sergideki 25 farklı objeden birisinde hava meydanlarındaki "ibadet bölgesi" işaretine gönderme yapıyor ve üç büyük dinin simgelerinin yanında Atatürk'ün resmi yer alıyordu. Sergi daha yerleştirme aşamasındayken Beşiktaş Meydanı'nda saldırıya uğradı. Beşiktaş Belediyesi'ne ait bir otobüsten inen ve CHP Gençlik Kolları üyesi olduklarını iddia eden grup sergide beğenmedikleri objeyi devirerek parçaladılar. Olayın ardından CHP İstanbul İl Başkanı, iDANS'ı ve serginin sanatçıları telefonla arayarak özür diledi.³¹⁹ Saldırıya katılan kişiler için "mala zarar verme" suçundan dava açıldı ancak dava sanıkların yazılı özür beyanları üzerine sergiyi düzenleyen kurum tarafından şikâyetleri geri alınarak düşürüldü.³²⁰

Esere zarar veren bir başka fiziksel saldırı olayı ise 28 Eylül-3 Kasım 2012 tarihleri arasında 3. Uluslararası Çanakkale Bienali'nde gerçekleşmiştir. Bienal'de sergilenen "Hayalden" isimli yerleştirmede yer alan bir resme, tespit edilemeyen kişi veya kişilerce falçata ya da benzeri bir aletle kesilerek zarar verilmiştir. Çalışma bu haliyle sergilenmeye devam edilmiş ve çalışmanın sahibi olan Sevil Tunaboğlu'ya serginin bitiminden on gün sonra haber verilmiştir.³²¹

Sanatçılara yönelik fiziksel müdahalelerde ceza hukuku kapsamında savcılıklara şikâyetle bulunulması ve/veya hukuk mahkemelerinde tazminat davası açılması mümkündür. Ayrıca belirli durumlarda savcılıklar harekete geçerek herhangi bir şikâyet olmasa dahi soruşturma başlatabilmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi sanat eserlerine yönelik fiziksel müdahalelerde ise müdahale bir kamu kurumuna ait mekânda ortaya çıktıysa ve idare bu noktada gerekli önlemleri almadıysa idare mahkemelerinde tazminat talepli olarak tam yargı davası açılabilir veya bir özel hukuk gerçek veya tüzel kişisine ait bir mekânda gerekli önlemlerin alınmaması nedeniyle gerçekleştiyse bu kişilere yönelik hukuk mahkemelerinde tazminat davası açılması mümkündür. Söz konusu fiziksel müdahaleyi gerçekleştiren kişi hakkında ise mala zarar vermek suçundan dolayı savcılıklarca ceza davası ya da eserin yaratıcısı veya sahibi tarafından hukuk mahkemelerinde maddi ve/veya manevi tazminat davası açılması mümkündür.

2. Tehdit veya Taciz

Devlet-dışı aktörler tarafından yapılan tehdit veya taciz niteliğindeki uygulamalar da sanatsal ifade özgürlüğünün kullanımına engel olabilmektedir.

İKSV'nin düzenlediği 18. İstanbul Caz Festivali kapsamında Harbiye Cemil Topuzlu Açık Hava Tiyatrosu'nda Buika, La Shica ve Sandra Carrasco'nun yer aldığı "Suyun Kadınları-Mujeres de Agua" adlı konserde sahne alan Aynur Doğan, şarkılarını Kürtçe söylediği için yuhalanmış, "Türkçe söyle", "şehitler ölmez" gibi sloganlara maruz kalmış, sahneye pet şişeler ve minderler atılmış ve Doğan, konserini yarıda kesmek durumunda kalmıştır.³²²

İstanbul Şehir Tiyatroları'nda sahnelenen ve Aslı Öngören tarafından yönetilen Vasıf Öngören'in "Zengin Mutfağı" isimli oyununun 28.12.2012 tarihinde Harbiye Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu'nda gerçekleştirilen ikinci gösteriminde izleyiciler arasında yer alan iki kadın tarafından "kurt işareti" yapılarak sahnedeki oyunculara hakaret edilmişti.³²³ Oyun İstanbul Şehir Tiyatroları tarafından bir süre programdan çıkarıldı ve ardından 06.03.2013 tarihinde yeniden oynanmaya başlandı.³²⁴ Kabalcı Kitabevi, Metis Yayınları'nın "İrkçılığa, Ayrımcılığa ve Nefret Suçlarına Karşı" başlıklı 2011 ajandasını satmaması için, ajandanın birçok sayfasında yer alan işeyen çocuk figürünün 10 Kasım sayfasında da yer almasının Mustafa Kemal Atatürk'ün anısına hakaret olduğunu öne süren HEPAR üyesi bir grup tarafından 15.02.2011 tarihinde tehdit edildi.³²⁵

Konu ile ilgili diğer örnekler ise İdil Biret tarafından 11.07.2009 tarihinde Topkapı Sarayı avlusunda verilen konser sırasında dışarıda toplanan yaklaşık 100 kişilik Alperen Ocakları üyesi bir grubun, bir şarap firmasının sponsorluğunu yaptığı konseri protesto etmesi, Doğu Türkistan'da yaşamını yitiren Uygur Türkleri için namaz kılmaları ve dua etmelerinin ardından kapıya yönelerek slogan ve tekbirlerle içeriye girmek istemesi ve grubu güvenlik güçlerinin engellemesi;³²⁶ 03.03.2013 tarihinde Pınar Aydınlar'ın aracına kırmızı boya ile çarpı işareti konulması ve bu olay öncesinde ise kimliğini bilmediği kişilerce evine kadar takip edilmesi³²⁷ ve performans sanatçısı Şükran Moral'in Casa Dell'Arte Galeri'de bir kadınla seviştiği "Amemus" adlı performanstan sonra gelen tehditler ve medyanın sanatçıyı ve galeriyi hedef göstermesi sonucunda performansın fotoğraflarından ve video çalışmasından oluşması planlanan sergiyi güvenlik nedeniyle iptal etmesi ve ülkeyi terketmek zorunda kalmasıdır.³²⁸

3. Sanat Eserinde Eser Sahibinin Rızası Olmadan Değişiklik Yapılması

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin bir başka biçimi ise eser üzerinde eser sahibinin izni olmaksızın değişiklik yapılmasıdır. Sanat eserinin içeriğine müdahale hem devlet, hem de devlet-dışı aktörler tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı 9. Sınıf Türk Edebiyatı

Ders Kitabı'nda Melih Cevdet Anday'ın "Rahatı Kaçan Ağaç" şiirinin ilk kıtasının son dizesinde yer alan "Tanrının işine bakın" ifadesinin sansürlenerek "Allah'ın işine bakın" şeklinde basılması; 12. Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitabı'nda Edip Cansever'in "Masa da Masaymış Ha" şiirinde yer alan "Bir bira içmek istiyordu kaç gündür, Masaya biranın dökülüştünü koydu" dizelelerinin şiirden çıkarılması; 9. sınıflarda okutulan ve editörlüğünü Dr. Sakin Öner'in yaptığı Türk Edebiyatı kitabında Cahit Külebi'nin "Hikâye" adlı şiirinin "Benim doğduğum köylerde/kuzey rüzgârları eserdive bu yüzden dudaklarım çataktır/öp biraz!" dizeleri silinerek, yerine (...) üç nokta konulması³²⁹ içeriğe yönelik devlet-dışı aktörlerin müdahalesine verilebilecek örneklerdir. Milli Eğitim Bakanı Nabi Avcı, bu tür uygulamaların bazı yayınevleri ve editörlerce Talim Terbiye Kurulu'na kendimizi mevcut iktidara daha yakın bir kimlikle tanıtmış oluruz gerekçesiyle yapılmış olabileceğini belirtti.³³⁰

Zaman Gazetesi'nin bir GSM şirketinin reklamında kullanılan ve Emre Ulaş tarafından çizilen bir öğretmen öğrencilerine sınıf duvarındaki evrim teorisini resmeden, "bir maymun ve önünde bir insanın" yer aldığı tabloyu göstererek, "kim cevap verecek? İnsanoğlu ne zaman iki ayağı üzerinde dik durmaya başlamıştır çocuklar" diye sormasını içeren karikatürdeki maymun figürünü sansürlemesi de bir başka örnek olarak göze çarpmaktadır.³³¹

4. Sergi/Gösteri/Gösterim/Konser/Yayınlarda Repertuar veya İçeriğe Müdahale

Sanatsal ifade özgürlüğü kapsamında sıklıkla rastlanılan bir başka müdahale biçimi olan sanatsal etkinliklerde repertuara veya etkinlikte kullanılan sanat eserlerine müdahale edilerek etkinlik kapsamından çıkarılması uygulaması devlet-dışı aktörler tarafından da gerçekleştirilebilmektedir.

Şehnaz Aykaç'ın Yeminli Mali Müşavirler Odası Sanat Galerisi'nde açtığı ve 54 eserinin bulunduğu "Yaşamdan Boyutlar" adlı sergisinde bulunan 25 nü tablonun "ahlâka uygun olmadığı" gerekçesiyle kaldırılması;³³² Bursa Fotofest kapsamında Koza Han'da GFİ'nin (Genç Fotoğraf İnisyatifi) kolektif sergi katılımcısı Eda Kum'un "transeksüel, gay, lezbiyen" bireyleri işlediği fotoğraflarının sakıncalı bulunarak sergi komitesi tarafından engellenmesi;³³³ İzmir Büyükşehir Belediyesi İzmir Sanat Merkezi'nde İzmir Fotoğraf Sanatı Derneği (İFOD) tarafından düzenlenen "Aykırı" adlı sergide yer alan iki erkeğin, iki başörtülü kadının ve bir başı örtülü ancak iç çamaşırları ile görülen kadının yer aldığı üç fotoğrafın bazı basın organlarında eleştirilmesinin ardından belediye yetkililerince sergiden kaldırılması;³³⁴ İstanbul Modern tarafından müzeye gelir sağlamak amacıyla 10.11.2011 tarihinde düzenlenen Gala Modern gecesi için kendisinden eser talep edilen Bubi Hayon'un hazır-

ladığı eserin koleksiyonerlere sunulması ve gösterilmesi sakıncalı bulunarak reddedilmesi,³³⁵ bu tür uygulamalara örnek oluşturmaktadır.

5. Eserin/Serginin/Gösterinin/Gösterimin/Konserin/ Yayınlanmanın Engellenmesi

Devlet-dışı aktörlerin sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerine dair belirtilebilecek son uygulama serginin, gösterinin, konserin engellenmesidir. Bu tür müdahalelere örnek olarak 6 Mayıs-13 Haziran 2011 tarihleri arasında İzmir'deki Eski Avusturya-Türk Tütün Deposu'nda Centre Pompidou, İzmir Fransız Kültür Merkezi, K2 Güncel Sanat Merkezi ortaklığıyla düzenlenen "Centre Pompidou Video Sanatı Koleksiyonu 1965–2010" sergisinin hazırlık aşamasında Köken Ergun'un "Bayrak", Berat Işık'ın "Kırmızılı Kadın" ve Erkan Özgen'in "Orijin" isimli işlerinin siyasi sebeplerden dolayı sakıncalı bulunarak sergiden çıkarılmak istenmesi verilebilir. Sonuç olarak söz konusu eserler sergilenmiş ise de bu durum sanatçıların bu tür bir tutuma yönelik tepkilerinin ardından gerçekleşmiştir.³³⁶

Extramücadele adıyla işler üreten sanatçı Memed Erdener'in "Anıtkabir" adlı heykelinin bir gazetenin heykel aleyhine yayınladığı bir yazı nedeniyle Time Out İstanbul dergisi ve Beyaz Art İstanbul'un ortaklığında hazırlanan sergiden kaldırılması;³³⁷ eşcinsellere yönelik ayrımcılığı konu edinen "Zenne" filminin festival komitesi tarafından "eser işletme belgesi" olmadığı gerekçesiyle 2. Malatya Uluslararası Film Festivali programından çıkarılması,³³⁸ Elgiz Çağdaş Sanat Müzesi'nde açılan "Müze İçinde Bir Müze" sergisi kapsamında Elif Öner'in müze otoritesini eleştiren "Hysteria" adlı çalışması kapsamında www.elgizmuseum.org adresine benzer bir adres olan www.elgizmuseum.com adresini satın alarak belirtilen adrese bir penis büyütücü reklamını yerleştirmesi üzerine bu çalışmasının müze tarafından reddedilmesi ve ardından sanatçıya "marka hakkının ihlali" gerekçesiyle müze tarafından dava açılması;³³⁹ Nezih Kitabevi'nin, Metis Yayınları'nın "İrkçılığa, Ayrımcılığa ve Nefret Suçlarına Karşı" alt başlığıyla yayınladığı 2011 ajandasının 10 Kasım sayfasında yer alan işeyen çocuk çiziminin müşterilerden tepki aldığı gerekçesiyle satılmaması kararı alması;³⁴⁰ Bağlantılı Hak Sahibi Fonogram Yapımcıları Meslek Birliği'nin (MÜYAP) başvurusu üzerine Beyoğlu Cumhuriyet Başsavcılığı'nın aldığı kararla bağımsız müzisyenlerin eserlerini ücretsiz olarak yayınladığı MySpace ve Last Fm web sitelerine Türkiye'den erişimin engellenmesi³⁴¹ ve "Dans Et" adlı şarkılarının klibinde kullanılan görüntüler Gezi Parkı olaylarını anımsatan Dev grubunun klibinin müzik kanallarınca yayınlanmaması³⁴² bu konuda verilecek diğer örneklerdir.

Sonuç, Değerlendirme ve Tavsiyeler

Ifade özgürlüğü Türkiye'nin insan hakları alanında kronikleşmiş sorunlarından birisidir. Demokratik bir toplumun temel niteliklerinden birisi olarak kabul edilen bu özgürlüğün ayrılmaz parçalarından birisi de sanatsal ifade özgürlüğüdür. Yukarıda da ifade edildiği gibi demokrasi sanatçıların birer öncü olarak ortodoksiye karşı çıkmak ve yeni ve eleştirel bir düşünce ortaya koymak için sanatsal görüşlerini özgürce açığa vurma yönünde cesaretlendirilmesini gerektirmektedir.³⁴³ Türkiye'de ise mevcut durum eleştirel nitelikte sanat eserlerini yaratan, sergileyen veya dağıtan kişilerin, başka bir deyişle sanatsal ifade özgürlüğünü kullanan kişilerin yaygın baskı ile karşılaş-tığını göstermektedir. Bu durum Türkiye'de demokrasinin hâlâ olgunlaşmadığına işaret etmektedir.

Siyah Bant Girişimi'nin de ifade ettiği gibi sansür yalnızca yasalarla değil, farklı aktörlerle ortaya çıkmaktadır. Sansür uygulamaları cezalandırma, yasaklama, hedef gösterme, tehdit etme, korkutma, aşağılama, engelleme, fiziksel saldırı gibi yöntemlerle gerçekleştirilebilmektedir. Sansürü uygulayanlar ise devlet ve siyasi partiler, devletin çıkarımı gözeten bireyler, mahalle örgütlenmeleri, kültür-sanat kurumları, küratörler, meslek örgütleri, sektör temsilcileri, fon veren kuruluşlar gibi devlet-dışı çok sayıda aktör tarafından gerçekleştirilebilmektedir.³⁴⁴

Hukuksal çerçevede kapsamlı reforma gidilmesi ihtiyacı açıkça ortadadır. Türkiye'de Anayasa yorum yoluyla sanatsal ifade özgürlüğünün uluslararası standartlara uygun bir şekilde korunmasına olanak sağlamaktadır. Ancak yargı organlarının farklı tutumları bu konuda bir netlik sağlanması ihtiyacı-nın varlığına işaret etmektedir. Bu noktada sanatsal ifade özgürlüğünün doğurduğu yükümlülükler, gerçekleştirilecek müdahalelerin meşru amaçları ve hakların kötüye kullanılması bakımından AİHS ve AİHM standartları ile uyum sağlanması gerekmektedir. Ayrıca ifade özgürlüğüne dair karmaşık düzenle-

meler yerine konunun tüm boyutları ile tek bir maddede düzenlenmesi ifade özgürlüğünün içeriğine yönelik farklı standartların ortaya çıkmasını engelleyebilecektir. Bu nedenle Anayasa’da kapsamlı bir değişikliğe gidilmesi veya yapılacak yeni bir anayasada bu noktaların dikkate alınması önemlidir.

Yükümlülüklerle ilgili bir diğer konu ise sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik devlet-dışı aktörlerden kaynaklanan müdahaleler ile ilgili yasal çerçevenin yetersiz olmasıdır. Sanatsal ifadelerin kendine özgü içeriği ve biçimi dikkate alınarak ayrıca koruma altına alınması ihtiyacı söz konusudur. Türk Ceza Kanunu’nun İkinci Kitap, İkinci Kısım, Yedinci Bölümde “Hürriyete Karşı Suçlar” başlığı altında kimi hak ve özgürlüklere yönelik müdahalelere cezai yaptırım öngörülmüştür. Kanununun 115. maddesinde ise “inanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme” başlığı altında “Cebir veya tehdit kullanarak, bir kimseyi dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya veya değiştirmeye zorlayan ya da bunları açıklamaktan, yaymaktan men” etmek suç olarak düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye işlerlik kazandırılmalı veya suçun kendisinin sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerde yetersiz kaldığı kabul edildiği takdirde ise bu tür ifadelerin korunmasına yönelik özel bir düzenleme yapılmalıdır.

İfade özgürlüğünde olduğu gibi sanatsal ifade özgürlüğünde de özne herkeştir ve bu konuda kategorik bir sınırlandırma söz konusu değildir. Buna rağmen uygulamada ortaya çıkan sansür uygulamaları Kürt sanatçıların veya Kürtçe sanatsal çalışmaların sıklıkla sansüre maruz kaldığını göstermektedir. Bu durum Kürt olmamakla birlikte Kürt sorunu ile ilgili eleştirel bir tutum alan diğer sanatçılar bakımından da ortaya çıkmaktadır. Sansür ile birlikte sanatsal etkinlikte bulunmak üzere bir dizi keyfi uygulama ortaya çıkmaktadır. Etkinliklerden önce sanatçıların kimlik bilgilerinin alınması, etkinliğe katılacak sanatçılardan etkinlik öncesinde adli sicil kaydının istenmesi veya etkinlik programının talep edilmesi ya da etkinliklerin kamera kaydına alınması tipik keyfi muamele örnekleri olarak göze çarpmaktadır.³⁴⁵ Sansür veya keyfi muamele uygulamalarının hukuki gerekçesi “terörle mücadele” kavramı üzerine inşa edilmektedir. Çalışmada yer verilen vakaların bir kısmı gerek devlet, gerekse devlet-dışı aktörlerin bu bağlamda sansür uygulamalarına gittiğini göstermektedir. Bu durum Türkiye’de sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerin önde gelen motiflerinden birinin Kürt sorunu olduğunu göstermektedir. Sorunun çözümüne yönelik her düzeyde atılacak adımların sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik sansür uygulamalarının ortadan kaldırılmasına katkı sunacağı düşünülmektedir. Ancak bu tür uygulamaların önde gelen nedenlerinden birisi mevzuatın kendisidir. Yürürlükte olan yasal çerçeve sansür uygulamalarının yasal dayanağını oluşturduğu için kapsamlı bir reform çalışmasının gerekli olduğu özellikle belirtilmelidir.

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelerde ortaya çıkan bir diğer motif ise “müstehcen” ifadelerle ilgilidir. Uygulamada “müstehcen” ifadesi “pornografi” ile eşdeğer görülmektedir. Türkiye hukukunda “erotizm”, “pornografi” ve “müstehcenlik” terimlerinin üçünü de kapsayacak biçimde “müstehcen” kelimesi tercih edilmiştir ve bu durum farklı içerikteki sanatsal çalışmaların aynı başlık altında değerlendirilmesine yol açmıştır. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi mevzuatta “müstehcenlik” kavramının herhangi bir tanımı yapılmadığı için uygulayıcıların öznel ahlâki, dini veya estetik bakış açıları bir eserin müstehcen olarak kabul edilmesinde büyük rol oynamıştır. Bu durum hem çok sayıda dava açılmasına ve yaptırım uygulanmasına yol açmış, hem de özellikle televizyon yayıncılığında kanal yönetimlerinin sansür uygulamalarını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle söz konusu kavramların açıkça tanımlanması, çocuklar açısından sakıncalı görülebilecek pornografik içerikteki materyallerin erişimine çocuklar açısından kısıtlama getirilmesi ve bunun dışındaki sanatsal çalışmalara erişim açısından bir kısıtlama öngörülmemesi gerekmektedir. Aksi bir durum sanatsal çalışmalara keyfi müdahalelerin devamı anlamına gelecektir. Müstehcenlik ile ilgili olarak Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu’nun bütünüyle ilga edilmesi, Türk Ceza Kanunu’nun 226. maddesinde, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun’un 8. maddesinde değişikliğe gidilmesi ve müstehcenliğin açıkça tanımlanması gerekmektedir.

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik başka bir müdahale gerekçesi ise siyasetçilere yönelik “hakarettir”. Yukarıda da belirtildiği üzere siyasetçilere yönelik eleştiriler ifade özgürlüğünün en geniş koruma gördüğü alandır. Buna karşın Türkiye’de siyasetçiler tarafından kendilerine yönelik eleştirilerde sıklıkla tazminat davaları açılmakta veya ifadeyi kullanan kişi hakkında soruşturma veya kovuşturmaya gidilmektedir. Bu durum siyasetçilerin belirtilenin tersine eleştiriden muaf kişiler olarak algılanmasına yol açmaktadır. Siyasetçilere yönelik sanatsal ifadeler ise hem sanatsal, hem de siyasi nitelikli olmalarından dolayı siyasi ifadeler içerisinde en fazla koruma görmesi gereken alan olarak göze çarpmaktadır. Bu konuda da en önemli sınırlama, yasal düzenlemelerin kendisinden değil, uygulayıcıların kendisinden kaynaklanmaktadır. Sanatsal ifade özgürlüğünün korunması için nefret söylemi ya da şiddete teşvik veya tahrik içermedikçe siyasetçilere yönelik veya siyasi konularla ilgili sanatsal ifadelere müdahale edilmemelidir.

Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik bir diğer müdahale gerekçesi ise din veya inançla bağlantılı sanatsal ifadelerle yönelik müdahalelerdir. Din veya inançlar ya da bunlarla ilgili diğer konular tartışılmaz değildir. Din veya inançların ya da bunlarla ilgili konuların hayatın her alanında izdüşümlerinin mevcudiyeti düşünüldüğünde tüm bunları eleştiri dışında bırakmak ifade öz-

gürlüğünün içinin önemli oranda boşaltılması anlamına gelecektir. Bu noktada ancak nefret söylemi olarak kabul edilebilecek söz konusu din veya inanca mensup kişileri tahkir etme veya aşağılama niteliğindeki ifadeler sınırlamaya tabi tutulabilecektir. Elbette her somut olayda bunun tespiti çok kolay değildir. Bununla birlikte titiz bir değerlendirme ile eleştiri-tahkir ayrımına gidilerek bir sonuca ulaşılması mümkündür ve gereklidir. Dini konularla ilgili mevcut yasal düzenlemelerin kendisi sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik bir sorun oluşturmamakla birlikte uygulamada ortaya çıkan durum din veya inançlara veya bir din veya inanca mensup kişilerin tutumlarına yönelik eleştirilerin suç olarak kabulüne yol açabilmektedir. Her ne kadar sanatsal bir ifade nedeniyle olmasa da Fazıl Say tarafından sosyal medyada kullanılan veya aktarılan bazı mesajlar nedeniyle kendisinin dini değerleri aşağılama suçundan 10 ay hapis cezasına mahkûm olması ve cezasının ertelenmesi bu duruma bir örnek oluşturmaktadır.³⁴⁶

Son olarak vicdani ret hakkının tanınmaması yanında bu hakkın tanınması veya kullanılmasına yönelik ifadeler Türk Ceza Kanunu'nun 318. maddesi kapsamında mahkûmiyetlere neden olmaktadır. Ayrıca aynı kanunun 215. maddesinde yer alan "suçu ve suçluyu övme" suçu da yine ifade özgürlüğüne yönelik müdahalelere dayanak oluşturmaktadır. Her iki maddenin de yürürlükten kaldırılması sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik ihlale yol açan müdahalelerin hukuki dayanağının da ortadan kaldırılmasına yol açacaktır.

Sanatsal ifade özgürlüğü bağlamında en son gündeme gelen konu ise nefret içerikli sanatsal ifadelerdir. Nefret söylemi bundan önce üzerinde durulan konuların tersine ifade özgürlüğünün sınırlanmasını gerektirmektedir ve bu nedenle meşru kabul edilen bir amaçtır. Yukarıda bahsedilen diğer meşru amaçların tersine bu noktada devlet bakımından sınırlanması yönünde bir yükümlülük söz konusudur. Diğer ifade türleri bakımından bir takdir yetkisi mevcut iken burada bunun ötesine geçen bir zorunluluk ortaya çıkmaktadır. Bu alanda sanatsal ifadeler noktasında çok fazla örnek vaka bulunmamakla birlikte az sayıda dahi olsa ortaya çıkan bu tür ifadelere yönelik devletin harekete geçmesi gerekmektedir. Bu noktada mevcut yasal çerçeve yeterli görülmeyle birlikte uygulamada bir kafa karışıklığı söz konusudur ve nefret içerikli görüşlerin yaygınlaşmaması ve olağanlaşmaması için mevcut yasal düzenlemelerin etkili bir biçimde uygulanması gerekmektedir.

İfade özgürlüğünün uzantısı olarak kabul edilebilecek toplanma özgürlüğünün konusunu oluşturan toplantı ve gösteri yürüyüşleri, sanatsal ifade özgürlüğünün kullanılma biçimi haline gelebilmektedir. Türkiye'de bu tür durumlarda zaman zaman başta Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu olmak üzere, Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu gündeme gelmekte ve sanatçılar çeşitli yaptırımlarla karşılaşabilmektedir. Bu kapsamda ortaya çı-

kan sorunlar hem yasal çerçevenin kendisi, hem de uygulayıcıların tutumundan kaynaklanmaktadır. Bu konu ile ilgili atılabilecek en doğru adım 12 Eylül rejimi tarafından kabul edilen Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması ve Türk Ceza Kanunu'nun 215. maddesi ve Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. maddesinde değişikliğe gidilmesidir.

Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun Ek 1. maddesine göre halka açık yerlerde kişi veya topluluklar tarafından konser düzenlenmek, film gösterilmek veya tiyatro oyunu sahnelenmek istendiğinde mahallin en büyük mülki amirine, en az 48 saat önceden yazılı bildirimde bulunma yükümlülüğü yürürlükten kaldırılmalı ve sanatsal etkinliklerde izin veya bildirim yükümlülüğüne son verilmelidir. Mülki idare amirlerinin sanatsal etkinlikleri yasaklama yetkisi kaldırılmalıdır.

Mevzuatta yapılması gereken değişiklikler elbette belirtilenlerle sınırlı değildir. Sanatsal ifade özgürlüğüne yönelik müdahaleler yanında özellikle sanatsal etkinliklerin desteklenmesine dair mevcut düzenlemelerde de değişikliğe gidilmesi gerekmektedir. Ancak gerek negatif, gerekse pozitif yükümlülükler çerçevesinde yapılacak bu değişikliklerin tek başına ifade özgürlüğüne ilişkin uygulamaları ortadan kaldırması beklenmemelidir. Sanatsal ifade özgürlüğü alanında yasal reform yanında sanat konusunda bir zihniyet değişikliği gerekmektedir. Bu ise ilköğretimden yükseköğretime kadar öğretimin tüm kademelerinde ve bürokraside bu yönde bir farkındalığın oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

Ekler

A- Mevzuat

ULUSLARARASI

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (19.03.1954 tarihli ve 8662 sayılı Resmi Gazete)
 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (27.01.1995 tarihli ve 22184 sayılı Resmi Gazete)
 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
 (11.08.2003 tarihli ve 25196 sayılı Resmi Gazete)
 Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
 (16.06.2002 tarihli 24787 sayılı Resmi Gazete)
 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
 (27.05.1949 tarihli ve 7217 sayılı Resmi Gazete)
 Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
 (21.07.2003 tarihli ve 25175 sayılı Resmi Gazete)

ULUSAL

Anayasa

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (2709 sayılı)

Kanunlar

- Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun (5818 sayılı)
 Belediye Gelirleri Kanunu (2464 sayılı)
 Belediye Kanunu (5393 sayılı)
 Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Kuruluş Hakkında Kanun (1309 sayılı)
 Devlet Tiyatrosu Kuruluşu Hakkında Kanun (5441 sayılı)
 İl Özel İdaresi Kanunu (5302 sayılı)
 Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu (1117 sayılı)
 Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (4848 sayılı)
 Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu (5225 sayılı)
 Milli Eğitim Temel Kanunu (1739 sayılı)
 Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu (2559 sayılı)
 Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun
 (6112 sayılı)
 Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hak-
 kında Kanun (5224 sayılı)

- Tanıtma Fonu Teşkilî ile 11/7/1939 Tarihli ve 3670 Sayılı Milli Piyango Teşkilîne Dair Kanununun 4 Üncü Maddesine Bir Bent Eklenmesi Hakkında Kanun (3230 sayılı)
- Terörle Mücadele Kanunu (3713 sayılı)
- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (2911 sayılı)
- Türk Ceza Kanunu (5237 sayılı)
- Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun (4207 sayılı)
- Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun (6352 sayılı)

Yönetmelikler

- Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin, Vakıfların ve Özel Tiyatroların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik (Resmi Gazete tarih ve sayısı: 15.03.2007-26463)
- Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (Resmi Gazete tarih ve sayısı: 18.02.2005-25731)
- Sinema Filmlerinin Desteklenmesi Hakkında Yönetmelik (Resmi Gazete tarih ve sayısı: 13.11.2004-25642)
- Tanıtma Fonu Kurulu'nun Teşkilî ile Çalışma ve Harcama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik
- Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (Resmi Gazete tarih ve sayısı: 02.11.2011-28103)

B- Düzenlenen Çalıştaylar ve Katılımcıları

Siyah Bant

Pelin Başaran
 Banu Karaca
 Asena Günal
 Eylem Ertürk
 Şafak Duraççe
 Çiğdem Armağan
 Can Dölek

Hukukçular

Turgut Tarhanlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi
 Ulaş Karan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi
 Yalçın Tosun, İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi
 Eda Çataklar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Fikri Mülkiyet Hukuku Uygulama ve
 Araştırma Merkezi
 Taner Ayanoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi
 Haluk İnanıcı, Avukat
 Fikret İlkiz, Avukat

Gözlemciler

Diler Özer, Kardeş Türküler
 Özge Ersoy, Küratör ve sanat yazarı
 Zeyno Pekünlü, Sanatçı

1. GÖRSEL VE PLASTİK SANATLAR (01.03.2013)

Katılımcılar:

Elif Öner, Sanatçı
 Erkan Özgen, Sanatçı
 Mürüvvet Türkyılmaz, Sanatçı, Açık Masa
 Neriman Polat, Sanatçı
 Osman Erden, AICA
 Özge Ersoy, Sanat Emekçileri Girişimi
 Zeyno Pekünlü, Sanatçı, Sanat Emekçileri Girişimi

2. GÖSTERİ SANATLARI (01.04.2013)

Katılımcılar:

Aydın Silier, iDANS
 Gurur Ertem, iDANS
 İlker Yasin Keskin, Oyuncu, Tiyatro Boğaziçi
 Orhan Alkaya, Oyuncu
 Ragıp Yavuz, Oyuncu, İŞTİSAN
 Sultan Ertuğrul, Oyuncu, Oyuncular Sendikası
 Tamer Levent, Oyuncu, TOBAV

3. SİNEMA (08.04.2013)

Katılımcılar:

Çayan Demirel, Yönetmen
 Hüseyin Karabey, Yönetmen
 Sevilay Demirci, Yapımcı, SE-YAP (Sinema Eseri Yapımcıları Meslek Birliği)

4. MÜZİK (13.05.2013)

Katılımcılar:

Diler Özer, Müzisyen, BGST/Kardeş Türküler
 Feryal Öney, Şarkıcı, BGST/Kardeş Türküler
 Gürkan Çakar, Müzisyen, BGST/Kardeş Türküler
 İlkay Akkaya, Şarkıcı
 Memet Akyüz, Müzisyen, MKM (Mezopotamya Kültür Merkezi)
 Şanar Yurdatapan, Düşünce Suçu(!?)na Karşı Girişim

5. EDEBİYAT VE YAYINCILIK (04.06.2013)

Katılımcılar:

Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları
 Aslı Tohumcu, Yazar
 Hanneke van der Heijden, Çevirmen, Çev-Bir
 İrfan Sancı, Sel Yayıncılık
 Kenan Kocatürk, Türkiye Yayıncılar Birliği
 Müge Sökmen, Metis Yayınları
 Tarık Günersel, PEN Türkiye

Kaynaklar ve Notlar

1. SİYAHBANT, İstanbul, 2012. Kitabın elektronik versiyonuna http://www.siyahbant.org/wp-content/uploads/2012/09/siyahbant_kitap_final_web.pdf adresinden de erişilebilmektedir.
2. www.siyahbant.org
3. Bakınız, http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2012_ENG.pdf (erişim: 05.11.2013)
4. *Handyside v. U.K.*, Appl. No. 5493/72, 07.12.1976, para. 49. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 10. maddesine göre: "1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamları tarafından müdahale edilmeksizin ve ulusal sınırlar dikkate alınmaksızın, görüş sahibi olma, bilgi ve düşünceleri edinme ve yayma özgürlüğünü içerir. Bu Madde devletlerin yayıncılığı, televizyon veya sinema işletmelerini izin alma koşuluna bağlamasını engellemez. 2. Bu özgürlüklerin kullanımı, beraberinde ödev ve sorumlulukları getirdiği için, ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü veya kamu emniyeti menfaatlerine, düzensizliğin veya suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık veya ahlâkın korunması, başkalarının şöhret veya haklarının korunması, gizli olarak elde edilen bilgilerin açıklanmasının önlenmesi veya yargı organlarının otorite ve tarafsızlığının sürdürülmesi için yasa tarafından öngörülen ve demokratik toplumda gerekli olan formalitelere, koşullara, kısıtlamalara veya cezalara tabi tutulabilir."
5. *Handyside v. U.K.*, Appl. No. 5493/72, 07.12.1976, para. 49.
6. David Harris, Michael O'Boyle, Colin Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, 2. ed., Oxford University Press, Oxford, 2009, s. 458.
7. *Alinak v. Turkey*, Appl. No. 40287/98, 29.03.2005, para 42.
8. Human Rights Committee, *General Comment No. 34, Article 19: Freedoms of Opinion and Expression*, para 9-10, http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2fGC%2f34&Lang=en (erişim: 05.11.2013)
9. Human Rights Committee, *General Comment No. 34*, para 9-18-19.
10. P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, Arjen Van Rijn, Leo Zwaak (der.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Intersentia, Antwerpen, Oxford, 2006, s. 776.
11. Farida Shaheed, Right to freedom of artistic expression and creativity, Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, A/HRC/23/24, para 42.
12. Osman Can, "Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü: Anayasal Sınırlar Açısından Neler Değişti?", *Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti*, Bekir Berat Özipek (der.), LDT, Ankara 2003, s. 379.
13. Shaheed, para 37.
14. Harris, O'Boyle, Warbrick, s. 458.

15. *Alınak v. Turkey*, Appl. No. 40287/98, 29.03.2005, para. 42.
16. Harris, O'Boyle, Warbrick, s. 458.
17. *Karataş v. Turkey*, (Grand Chamber), Appl. No. 23168/94, 08.07.1999, para. 52.
18. Harris, O'Boyle, Warbrick, s. 458.
19. *Müller and others v. Switzerland*, Appl. No. 10737/84, 24.05.1988, para. 34. Benzer nitelikli bir başka dava için bakınız, *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, Appl. No. 13470/87, 20.09.1994. AİHM'nin bu kararları, Mahkemenin Müller ve *Otto-Preminger-Institut* davalarında ortaya koyduğu yaklaşımın titizlikten uzak olması ve çoğulcu bir demokraside sanatsal ifadenin mantıksal temellerinden bihaber olması nedeniyle eleştirilmiştir. Bakınız, Harris, O'Boyle, Warbrick, s. 460. Yine bu yaklaşım haklı olarak siyasi alandaki çoğulculuğun ahlâki alanda kaybolması ve bu nedenle muhafazakâr bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. Bakınız, Sibel İnceoğlu, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Çoğulculuk", *Çoğulcu Demokrasi Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı*, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2011, s. 109.
20. *Vereinigung Bildender Künstler v. Austria*, Appl. No. 68354/01, 25.01.2007, para. 31.
21. *Akdaş c. Turquie*, Req. No. 41056/04, 16.02.2010, para. 28-30.
22. Siyasi ifadelere ilişkin AİHM kararlarındaki yaklaşım ve demokratik toplumla ilişkisi bakımından detaylı bilgi için bakınız, Sibel İnceoğlu, "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Çoğulculuk", *Çoğulcu Demokrasi Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı*, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2011, s. 86-105.
23. *Lingens v. Austria*, Appl. No. 9815/82, 08.07.1986, para. 41-42.
24. *Şener v. Turkey*, Appl. No. 26680/95, 18.07.2000, para. 40.
25. Harris, O'Boyle, Warbrick, s. 455.
26. *Brasilier c. France*, Req. No. 71343/01, 11.04.2006, para. 41.
27. *Lingens v. Austria*, Appl. No. 9815/82, 08.07.1986, para. 42; *Prager and Oberschlick v. Austria*, Appl. No. 15974/90, 26.04.1995, para. 57-59; *Incal v. Turkey*, (Grand Chamber), Appl. No. 22678/93, 09.06.1998, para. 54
28. *Dabrowski v. Poland*, Appl. No. 18235/02, 19.12.2006, para. 35.
29. *Sorguç v. Turkey*, Appl. No. 17089/03, 23.06.2009, para. 35.
30. *Lunde v. Norway*, (admissibility), Appl. No. 38318/97, 13.02.2001.
31. *Başkaya and Okçuoğlu v. Turkey*, (Grand Chamber), Appl. No. 23536/94, 24408/94, 08.07.1999, para. 64-65.
32. *Cox v. Turkey*, Appl. No. 2933/03, 20.05.2010.
33. *Kenedi v. Hungary*, Appl. No. 31475/05, 26.05.2009, para. 43.
34. Harris, O'Boyle, Warbrick, s. 461.

35. *Markt Intern Verlag GmbH and Klaus Beermann v. Germany*, Appl. No. 10572/83, 20.11.1989; *Jacobowski v. Germany*, Appl. No. 15088/89, 23.06.1994; *Krone Verlag GmbH @ Co KG v. Austria (No. 3)*, Appl. No. 39069/97, 11.12.2003; *Casado Coca v. Spain*, Appl. No. 15450/89, 24.02.1994; *Colman v. U.K.*, Appl. No. 16632/90, 28.06.1993.
36. Harris, O'Boyle, Warbrick, s. 464.
37. *Hertel v. Switzerland*, Appl. No. 25181/94, 25.08.1998, para. 47.
38. Harris, O'Boyle, Warbrick, s. 464.
39. Oktay Uygun, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda İfade Özgürlüğünün Sınırları, Kamu Hukuku İncelemeleri*, XII Levha, İstanbul, 2011, s. 149.
40. *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, Appl. No. 13470/87, 20.09.1994.
41. Harris, O'Boyle, Warbrick, s. 460.
42. *Aydın Tatlav c. Turquie*, Req. No. 13470/87, 02.05.2006, para 27.
43. *Giniewski v. France*, Appl. No. 64016/00, 31.01.2006, para. 51.
44. Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts (erişim: 05.11.2013)
45. Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts (erişim: 05.11.2013)
46. Bu konu ile ilgili bir örnek vaka, 2011 yılı başında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde bir öğrencinin bitirme tezi olarak hazırladığı "The Porn Project" adlı çalışma ile ortaya çıktı. Ayrıntılar için bakınız, "Üniversitede porno: 'Skandal içinde skandal'", http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cuneyt_ozdemir/universitede_porno_skandal_icin_skandal-1035073 (erişim: 05.11.2013)
47. Örneğin bakınız, *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, Appl. No. 13470/87, 20.09.1994; *I.A. v. Turkey*, Appl. No. 42571/98, 13.09.2005; *Müller and others v. Switzerland*, Appl. No. 10737/84, 24.05.1988.
48. Harris, O'Boyle, Warbrick, s. 459.
49. *Handyside v. U.K.*, Appl. No. 5493/72, 07.12.1976, para. 48.
50. Bakınız, *Akdaş c. Turquie*, Req. No. 41056/04, 16.02.2010.
51. Uygun, s. 128.
52. Wojciech Sadurski, *İfade Özgürlüğü ve Sınırları*, LDT, Ankara, 2002, s. 299.
53. Clare Ovey, Robin White, *Jacobs and White, The European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, Oxford, 2002, s. 280.
54. Uygun, s. 141.
55. *Féret v. Belgium*, Appl. No. 15615/07, 16.07.2009.

56. Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Members States on "Hate Speech" <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=568168&SecMode=1&DocId=582600&Usage=2> (erişim: 15.08.2013)
57. *Gündüz v. Turkey*, Appl. No. 35071/97, 14.06.2004, para. 40.
58. Harris, O'Boyle, Warbrick, s. 452.
59. *Sürek v. Turkey (No. 1)*, (*Grand Chamber*), Appl. No. 26682/95, 08.07.1999, para. 61. Bu konuda bir örnek, bir karikatür ile ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Fransa'nın Bask bölgesinde yer alan Bayonne kentinde haftalık olarak yayınlanan *Ekaitza* adlı gazetenin 13.09.2001 tarihli nüshasında 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen saldırılara gönderme yapan "Hepimiz hayalini kurduk... Hamas başardı" yazısına yer veren bir karikatür yayınlanır. Karikatür nedeniyle çizer 1.500 Euro para cezasına çarptırılmış ve mahkeme kararının *Ekaitza* ve başka iki gazetede yayınlanmasına hükmedilmiştir. Karikatürün söz konusu eylemin olası faillerine yönelik manevi destek içerdiği ve seçilen bu tarz bir dille sivillere yönelik bir şiddet eyleminin onaylandığını belirten AİHM, karikatürün yayımlandığı bölge, yayımlandığı zaman gibi noktaları da göz önünde tutarak, başvuruçunun ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamayı demokratik bir toplumda gerekli ve orantılı bulmuştur. Bu karar sanatçılara veya sanat eserlerine yönelik şiddete tahrik eden beyanlar açısından oldukça önemlidir. Bakınız, *Leroy v. France*, Appl. No. 36109/03, 02.10.2008.
60. Örneğin bakınız, "Hafriyat'ın Sergisini Hedef Gösterdiler", <http://www.siyahbant.org/?p=1895> (erişim: 05.11.2013)
61. Bu tür bir olay Vakıf Gazetesi tarafından "Yala ama yutma" adlı tiyatro oyununa yönelik sergilenmiştir. Haber metinleri için bakınız, <http://www.siyahbant.org/wp-content/uploads/2012/02/Vakit-02.02.20105.jpg> ve <http://www.siyahbant.org/wp-content/uploads/2012/02/Vakit-04.02.2010.jpg> (erişim: 05.11.2013). Söz konusu haberler sergilenen oyuna yönelik sert eleştiri niteliğinde olmakla birlikte nefret söylemi ya da şiddet teşvik veya çağrı olarak değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte gazetede çıkan haberler bir grubu mobilize etti ve bu grup bir süre sistemati olarak sanatçıları tehdit ettiler. Bu durumda söz konusu gazete olmasa da tehditte bulunan kişilere yönelik başvurabilecek yargısal yollar mevcuttur.
62. Harris, O'Boyle, Warbrick, s. 445.
63. Human Rights Committee, *General Comment No. 34*, para 12.
64. Harris, O'Boyle, Warbrick, s. 445.
65. *Times Newspapers Limited v. U.K.* (No. 1 and 2), Appl. No. 3002/03, 23676/03, para. 27.

66. *Özgür Radyo-Ses Radyo Televizyon Yayın Yapım ve Tanıtım AŞ c. Turquie* (No. 3), Req. No. 10129/04, 10.03.2009, para. 81-85.
67. *Özgür Gündem v. Turkey*, Appl. No. 23144/93, 16.03.2000.
68. Uygun, s. 132.
69. Human Rights Committee, *General Comment No. 34*, para 7.
70. Ovey, White, s. 277.
71. *Aydın Tatlav c. Turquie*, Req. No. 13470/87, 02.05.2006, para 30.
72. *Erdoğan and İnce v. Turkey* (Grand Chamber), Appl. No. 25067/94, 25068/94, 08.07.1999, para 53.
73. Uygun, s. 135.
74. Shaheed, para. 33.
75. Shaheed, para. 50.
76. Shaheed, para. 47.
77. Shaheed, para. 52.
78. Örnek bir vaka için bakınız, "İnsanlık Anıtı'nın Kafası Kesildi", <http://www.siyahbant.org/?p=670> (erişim: 05.11.2013)
79. Shaheed, para. 57.
80. Human Rights Committee, *General Comment No. 34*, para 4.
81. *Djavit An. v. Turkey*, Appl. No. 20652/92, 20.02.2003, para. 44, 60.
82. *Ezelin v. France*, Appl. No. 11800/05, 26.04.1991, para. 39.
83. *Sergey Kuznetsov v. Russia*, Appl. No. 10877/04, 23.10.2008, para. 42.
84. *Oya Ataman v. Turkey*, Appl. No. 74552/01, 05.12.2006, para. 39.
85. Harris, O'Boyle, Warbrick, s. 525.
86. *Gorzelik v. Poland*, Appl. No. 44158/98, 17.02.2004, para 91.
87. Akbulut, s. 397.
88. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General comment No. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, para. 1 (a), of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)*, para 15, http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2fC.12%2fGC%2f21&Lang=en (erişim: 05.11.2013)
89. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General comment No. 21*, para 13.
90. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General comment No. 21*, para 9.
91. Asbjörn Eide, "Cultural Rights as Human Rights", *Economis, Social and Cultural Rights*, Allan Rosas; Catarina Krause; Asbjörn Eide, Martinus Nijhoff, Netherlands, 2001, s. 292.

92. Nitekim maddenin gerekçesi de bu durumu ortaya koymaktadır. Bkz. *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Madde Gerekçeli*, TBMM, Ankara, 2011, s. 45, https://yeniayanayasa.tbmm.gov.tr/docs/gerekceli_1982_anayasasi.pdf (erişim: 05.11.2013)
93. Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, 12. b., İstanbul, 2006, s. 162.
94. 1982 Anayasasında temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejimi için bkz. Tanör, Yüzbaşıoğlu.
95. Serap Yazıcı, *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye: Seçkincilikten Toplum Sözleşmesine*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 102.
96. Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 132.
97. Ayrıntılı olarak bkz. Can, s. 410.
98. Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 133.
99. Yazıcı, s. 104.
100. AYM de radyo ve televizyon yayıncılığında yayın ilkeleri arasında sayılan toplumda nefret duyguları oluşturmama ilkesine uygulanan yaptırımla ilgili olarak, "Radyo, televizyon ve veri yayınları ile büyük halk kitleleri istenilen doğrultuda yönlendirilebilir. Nefret duygularını oluşturan... yayınlara imkân verilmesi halinde toplumun huzur ve düzeninin etkileneceği kuşkusuzdur. Sürekli değişen toplumsal olaylar karşısında insanlar arasında nefret duygularını oluşturan veya korku salan yayınların neler olduğunun önceden yasa koyucu tarafından belirlenmesindeki güçlük göz ardı edilemez ise de, bu kavramlara zaman içinde öğreti ve yargı kararlarıyla içerik ve anlam kazandırıldığı da bir gerçektir" demiştir. Mahkeme "...yasaklanan yayınlara izin verilmesi halinde bunların kamu düzeni ve kamu güvenliği bakımından yaratabileceği ağır sonuçlar gözetildiğinde, yapılan düzenlemenin demokratik toplum düzeninin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olduğu ileri sürülemez" diyerek nefret söylemi niteliğinde kabul edilen yayınlara yönelik yaptırım uygulanmasını Anayasa'nın 26. maddesine uygun bulmuştur. Bkz. E. 2002/100, K. 2004/109, K.T. 21.09.2004.
101. Bu konu ile ilgili temel ve en sorunlu düzenleme olan 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu aşağıda değerlendirilecektir.
102. Akbulut, s. 398.
103. Anayasa Mahkemesi Kararı, Esas Sayısı: 1987/21, Karar Sayısı: 1988/25, Karar Günü: 28.06.1988.
104. *Handyside v. U.K.*, Appl. No. 5493/72, 07.12.1976, para. 49.
105. Shaheed, para. 55-56.
106. "Dersim '38 Belgeseli Halen Yasaklı!", <http://www.siyahbant.org/?p=832> (erişim: 05.11.2013)

107. İnsan Hakları Derneği 2010 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2010_yili_insan_haklari_ihlalleri_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
108. İnsan Hakları Derneği 2010 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2010_yili_insan_haklari_ihlalleri_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
109. Shaheed, para. 44.
110. Shaheed, para 51.
111. Bu duruma Türkiye’den bir örnek verilmesi mümkündür. Elgiz Çağdaş Sanat Müzesi’nde 2012 yılında düzenlenen “Müze İçinde Bir Müze” adlı sergide sanatçı Elif Öner tarafından hazırlanan “Hysteria” adlı çalışma marka ihlali nedeniyle müdahaleye uğramıştı. Sanatçının sergi için “elgizmuseum.org” adlı adresin “elgizmuseum.com” şeklindeki uzantısını satın alarak bir penis büyütücü reklamına yer vermesi sonucunda Elgiz Müzesi tarafından marka ihlali gerekçesiyle dava açılmış ve söz konusu siteye erişim engellenmiştir.
112. Diler Özer, Siyah Bant, Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk, Çalıştay IV: Müzik, 13.05.2013.
113. “Gauguin’e Televizyonda Sansür”, <http://www.bianet.org/bianet/sanat/139831-gauguin-e-televizyonda-sansur> (erişim: 05.11.2013)
114. BİA Medya Gözlem ve İfade Özgürlüğü Raporu, Ocak-Şubat-Mart 2013, <http://www.bianet.org/bianet/medya/146111-bia-medya-gozlem-ve-ifade-ozgurlugu-raporu-tam-metin> (erişim: 05.11.2013)
115. “FOX TV ‘heykelciğın’ göğüs ucuna sansür uyguladı!”, <http://t24.com.tr/haber/fox-tv-heykelcigin-gogus-ucuna-sansur-uyguladi/222618> (erişim: 05.11.2013)
116. “ATV’den Picasso tablosuna sansür”, <http://t24.com.tr/haber/atvden-picasso-tablosuna-sansur/238934> (erişim: 05.11.2013)
117. Bakınız, “6-7 Eylül Sergisine Saldırdılar”, <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/66620-6-7-eylul-sergisine-saldirdilar> ; “Sanat galerilerine ‘ıçki’ saldırısı”, <http://www.haberturk.com/yasam/haber/554049-sanat-galerilerine-icki-saldirisi> (erişim: 05.11.2013)
118. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız, Burak Delier, “Bir Oto-sansür Vakası: Muhafız”, *SİYAHBANT*, İstanbul, 2012.
119. Bakınız, “6-7 Eylül Sergisine Saldırdılar”, <http://www.bianet.org/bianet/bianet/66620-6-7-eylul-sergisine-saldirdilar> (erişim: 05.11.2013)
120. “2005’te 6-7 Eylül Sergisi’ne Kim Saldırdı?”, <http://www.bianet.org/bianet/bianet/132546-2005-te-6-7-eylul-sergisi-ne-kim-saldirdi> (erişim: 05.11.2013)
121. Neriman Polat, Siyah Bant, Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk, Çalıştay I: Güncel ve Plastik Sanatlar, 01.03.2013.

122. "Yağmurdan kaçarken", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=238788> (erişim: 05.11.2013)
123. "Bu Performanstaki 'Sevişme', Sanatsal Bir Eylemdir", <http://www.siyahbant.org/?p=44> (erişim: 05.11.2013)
124. <http://www.cda-projects.com/amemus-e54-tr.htm> (erişim: 05.11.2013)
125. Shaheed, para. 49.
126. Human Rights Committee, *General Comment No. 34, Article 19: Freedoms of Opinion and Expression*, para 46.
127. "İçişleri Bakanı'ndan yeni terör tarifleri", http://www.radikal.com.tr/politika/icisleri_bakanindan_yeni_teror_tarifleri-1073629 (erişim: 05.11.2013)
128. Bu açıklama ile ilgili olarak bakınız, Pelin Başaran, "Geçimli'de Havan Mermisi, İstanbul'da Kitap", *SİYAHBANT*, İstanbul, 2012, s. 44-49.
129. "Grup Yorum'a Yine Tahliye Yok!", <http://www.bianet.org/bianet/bianet/140198-grup-yorum-a-yine-tahliye-yok> (erişim: 05.11.2013)
130. "ÇHD ve Grup Yorum'a polis baskını!", <http://www.cnnurk.com/2013/turkiye/01/18/chd.ve.grup.yoruma.polis.baskini/693089.0/> (erişim: 05.11.2013)
131. "Grup Yorum Baskını için Bilirkişi Davasına Ret", <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/144080-grup-yorum-baskini-icin-bilirkişi-davasina-ret> (erişim: 05.11.2013)
132. "Ferhat Tunç'a İki Yıl Hapis", <http://www.siyahbant.org/?p=1996> (erişim: 05.11.2013)
133. BİA 2010 Medya Gözlem Raporu, http://www.bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/000/207/original/B%C4%B0A_2010rapor_TAM.doc (erişim: 15.10.2013)
134. "Kürtçe Şarkılara Dava", http://www.siyahbant.org/?page_id=2232 (erişim: 05.11.2013)
135. İnsan Hakları Derneği 2012 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2012/ihd_2012_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
136. "Kürtçe Şarkılara Dava", http://www.siyahbant.org/?page_id=2232 (erişim: 05.11.2013)
137. İnsan Hakları Derneği 2012 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2012/ihd_2012_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013).
138. İnsan Hakları Derneği 2010 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2010_yili_insan_haklari_ihlalleri_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
139. "Sanatçı Rojda'ya Kürtçe Şarkı Nedeniyle 20 Ay Hapis", <http://www.bianet.org/bianet/diger/120904-sanatci-rojda-ya-kurtce-sarki-nedeniyle-20-ay-hapis> (erişim: 05.11.2013)
140. BİA 2012 Medya Gözlem Raporu, <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/143889-bia-medya-gozlem-2012-tam-metin> (erişim: 05.11.2013)

141. BİA 2012 Medya Gözlem Raporu, <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/135818-bia-medya-gozlem-2011-tam-metin> (erişim: 05.11.2013)
142. İnsan Hakları Derneği 2012 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2012/ihd_2012_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
143. İnsan Hakları Derneği 2011 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/ihd_2011_ihlal_rapor.pdf (erişim: 05.11.2013)
144. İnsan Hakları Derneği 2011 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/ihd_2011_ihlal_rapor.pdf (erişim: 05.11.2013)
145. İnsan Hakları Derneği 2011 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/ihd_2011_ihlal_rapor.pdf (erişim: 05.11.2013)
146. İnsan Hakları Derneği 2010 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2010_yili_insan_haklari_ihlalleri_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
147. İnsan Hakları Derneği 2010 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2010_yili_insan_haklari_ihlalleri_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
148. İnsan Hakları Derneği 2012 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2012/ihd_2012_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
149. "Rojda ve Dilşad CD'leri 'Örgüt Üyeliği'ne Kanıt Oldu!", <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/118004-rojda-ve-dilsad-cd-leri-orgut-uyeligi-ne-kanit-oldu> (erişim: 05.11.2013)
150. "Tiyatrocu İsmail Yıldız Tutuklandı", <http://www.siyahbant.org/?p=1173> (erişim: 05.11.2013)
151. "Kayıp Mezar'ı Önce Savcı Gördü", <http://www.siyahbant.org/?p=1158> (erişim: 05.11.2013)
152. "Roman Karakterlerinden Yazar Güler'e 1 yıl 3 Ay Hapis", <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/122640-roman-karakterlerinden-yazar-guler-e-1-yil-3-ay-hapisi> (erişim: 05.11.2013)
153. İnsan Hakları Derneği 2012 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2012/ihd_2012_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
154. "Bakanlık Önce Tanıttı, Sonra Red Etti", <http://bianet.org/bianet/sanat/131939-bakanlik-once-tanitti-sonra-red-etti> (erişim: 05.11.2013)
155. *Samüt Karabulut v. Turkey*, Appl. No. 16999/04, 27.01.2009.
156. "Beytüşşebap'taki Kuzu Kırpma Festivali Yasaklandı", http://www.siyahbant.org/?page_id=1971 (erişim: 05.11.2013)
157. "Batman Bahar Kültür Merkezi Üyesi 13 Kişiye, 5 Yıl Boyunca 'Sanat Yapma' Cezası Verildi", <http://www.siyahbant.org/?p=63> (erişim: 05.11.2013)

158. Human Rights Committee, *General Comment No. 22, The right to freedom of thought, conscience and religion (Art. 18)*, para 11, http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f21%2fRev.1%2fAdd.4&Lang=en (erişim: 05.11.2013)
159. Bakınız, *Erçep v. Turkey*, Appl. No. 43965/04, 22.11.2011; *Feti Demirtaş v. Turkey*, Appl. No. 5260/07, 17.01.2012; *Savda v. Turkey*, Appl. No. 42730/05, 12.06.2012; *Tarhan v. Turkey*, Appl. No. 9078/06, 17.07.2012.
160. “Savda’ya Yine ‘Halkı Askerlikten Soğutma’ Soruşturması”, <http://bianet.org/bianet/viddani-ret/144598-savda-ya-yine-halki-askerlikten-sogutma-sorusturmasi>; “Mahkeme Kararsız: Bebek mi Doğuyoruz, Asker mi?”, <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/136067-mahkeme-kararsiz-bebek-mi-doguyoruz-asker-mi>; “Viddani Retçi Bal’a Destek Veren Dört Savaş Karşıtına Hapis Tehdidı”, <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/114390-viddani-retci-bal-a-destek-veren-dort-savas-karsitina-hapis-tehdidi> (erişim: 05.11.2013)
161. BİA 2012 Medya Gözlem Raporu, <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/143889-bia-medya-gozlem-2012-tam-metin> (erişim: 05.11.2013)
162. *Düzgören v. Turkey*, Appl. No. 56827/00, 09.11.2006; *Ergin v. Turkey (no. 6)*, Appl. No. 47533/99, 04.05.2006; *Yurdatapan v. Turkey*, Appl. No. 70335/01, 08.01.2008.
163. *Akdaş c. Turquie*, Req. No. 41056/04, 16.02.2010.
164. “Edebi Eserlere Beraat Verilmedi”, <http://www.bianet.org/bianet/sanat/139538-edebi-eserlere-beraat-verilmedi> (erişim: 05.11.2013)
165. “Müstehcen kitap’lara beraat”, <http://www.etha.com.tr/Haber/2010/12/07/guncel/yayinci-irfan-sanci-beraat-etti/> (erişim: 05.11.2013)
166. “Dünya kültür mirası listesinde, müstehcenlikten yargılanıyor”, http://www.siyahbant.org/?page_id=2585 (erişim: 05.11.2013)
167. “Muzır Kurulu artıştan şikâyetçi”, <http://siyaset.milliyet.com.tr/muzir-kurulu-artistan-sikayetci/siyaset/siyasetdetay/08.04.2012/1525508/default.htm> (erişim: 05.11.2013)
168. “Muzır Kurulu artıştan şikâyetçi”, <http://siyaset.milliyet.com.tr/muzir-kurulu-artistan-sikayetci/siyaset/siyasetdetay/08.04.2012/1525508/default.htm> (erişim: 05.11.2013)
169. Osman Yaşar; Hasan Tahsin Gökcan; Mustafa Artuç, *Yorumlu-Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, Cilt V, Adalet, Ankara, 2010, s. 6075.*
170. <http://www.caycumasanat.com/oku.asp?id=2344> (erişim: 05.11.2013)
171. BİA 2012 Medya Gözlem Raporu, <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/143889-bia-medya-gozlem-2012-tam-metin> (erişim: 05.11.2013)

172. "Bahadır Baruter'in karikatürü tartışma yarattı", http://www.radikal.com.tr/turkiye/bahadir_baruterin_karikaturu_tartisma_yaratti-1039956 (erişim: 05.11.2013)
173. BİA 2012 Medya Gözlem Raporu, <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/143889-bia-medya-gozlem-2012-tam-metin> (erişim: 05.11.2013)
174. "Sanata Ucube Diyen Anlayış Ressamları Yargılıyor", <http://www.siyahbant.org/?p=1654> (erişim: 05.11.2013)
175. Human Rights Committee, *General Comment No. 34, Article 19: Freedoms of Opinion and Expression*, para 49.
176. "Gerekirse Cezaevinde de Oynarım", <http://www.bianet.org/bianet/sanat/133757-gerekirse-cezaevinde-de-oynarim> (erişim: 05.11.2013)
177. İnsan Hakları Derneği 2011 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/ihd_2011_ihlal_rapor.pdf (erişim: 05.11.2013)
178. "Gerekirse Cezaevinde de Oynarım", <http://www.bianet.org/bianet/sanat/133757-gerekirse-cezaevinde-de-oynarim> (erişim: 05.11.2013)
179. BİA 2012 Medya Gözlem Raporu, <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/143889-bia-medya-gozlem-2012-tam-metin> (erişim: 05.11.2013)
180. İnsan Hakları Derneği 2011 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/ihd_2011_ihlal_rapor.pdf (erişim: 05.11.2013)
181. Türkiye Yayıncılar Birliği Yayınlama Özgürlüğü Raporu (Haziran 2012 - Haziran 2013), s. 10, <http://www.turkyaybir.org.tr/images/UserFiles/Documents/Editor/yayinlama%20ozgurlugu%202013.pdf> (erişim: 05.11.2013)
182. Anayasa Mahkemesi Kararı, Esas Sayısı: 1985/8, Karar Sayısı: 1986/27, Karar Günü: 26.11.1986, R.G. Tarih-Sayı: 14.08.1987-19544.
183. Banu Karaca, "Devlet Sansürü ve Devletin Anonim Vekilleri", *SİYAHBANT*, İstanbul 2012, s. 9-18.
184. "Bursa'da Fotoğraflar; İstanbul'da 'Gogol'un Paltosu' Oyunu Yasak!", <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/114333-bursa-da-fotograflar-istanbul-da-gogol-un-paltosu-oyunu-yasak> (erişim: 05.11.2013)
185. 185 "Bursa'da Fotoğraflar; İstanbul'da 'Gogol'un Paltosu' Oyunu Yasak!", <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/114333-bursa-da-fotograflar-istanbul-da-gogol-un-paltosu-oyunu-yasak> (erişim: 05.11.2013)
186. "Yağmurdan kaçarken", <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=238788> (erişim: 05.11.2013)
187. "Kardeş Türküler konserine baskı", http://www.radikal.com.tr/hayat/kardes_turkuler_konserine_baski-1145131 (erişim: 05.11.2013)
188. BİA 2012 Medya Gözlem Raporu, <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/143889-bia-medya-gozlem-2012-tam-metin> (erişim: 05.11.2013)
189. İnsan Hakları Derneği 2011 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/ihd_2011_ihlal_rapor.pdf (erişim: 05.11.2013)

190. İnsan Hakları Derneği 2010 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2010_yili_insan_haklari_ihlalleri_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
191. Mazlumder 2011 Türkiye İnsan Hakları Raporu, [http://www.mazlumder.org/webimage/turkiye_raporu_24tem\(1\).pdf](http://www.mazlumder.org/webimage/turkiye_raporu_24tem(1).pdf) (erişim: 05.11.2013)
192. 192 İnsan Hakları Derneği 2012 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2012/ihd_2012_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
193. “Grup Yorum afişi asan gençler tutuklandı”, http://www.muhalet.org/haber-grup-yorum-afisi-asan-gencler-tutuklandi-8-2092.aspx#.T4fS8UE_Xd8.twitter (erişim: 05.11.2013)
194. “Grup Yorum’un afişi ‘görsel kirlilik’e takıldı”, <http://gundem.milliyet.com.tr/grup-yorum-un-afisi-gorsel-kirlilik-e-takildi/gundem/gundemdetay/21.02.2012/1505655/default.htm> (erişim: 05.11.2013)
195. “Bu Kitaplar Hâlâ Yasaklı!”, http://www.siyahbant.org/?page_id=2251 (erişim: 05.11.2013)
196. Türkiye Yayıncılar Birliği Yayınlama Özgürlüğü Raporu (Haziran 2011 - Haziran 2012), s. 7, <http://www.turkyaybir.org.tr/komisyonlar/yayinlama-ozgurlugu-raporu-haziran-2011-haziran-2012/448> (erişim: 05.11.2013)
197. “Livaneli’nin Harem kitabına metroda sansür”, <http://t24.com.tr/haber/livanelinin-harem-kitabina-metroda-sansur/203491> (erişim: 05.11.2013)
198. “F Tipi Film’in afişlerine sansür mü uygulanıyor?”, <http://t24.com.tr/haber/f-tipi-filmin-afislerine-sansur-mu-uygulaniyor/219846> (erişim: 05.11.2013)
199. “Mimesis’e Sansür”, http://www.siyahbant.org/?page_id=1919 (erişim: 05.11.2013)
200. “Grup Yorum Baskını için Bilirkişi Davasına Ret”, <http://www.bianet.org/bianet/ ifade-ozgurlugu/144080-grup-yorum-baskini-icin-bilirkisi-davasina-ret> (erişim: 05.11.2013)
201. Türkiye Yayıncılar Birliği Yayınlama Özgürlüğü Raporu (Haziran 2012 - Haziran 2013), s. 17, <http://www.turkyaybir.org.tr/images/UserFiles/Documents/Editor/yayinlama%20Ozgurlugu%202013.pdf> (erişim: 05.11.2013)
202. Türkiye Yayıncılar Birliği Yayınlama Özgürlüğü Raporu (Haziran 2011 - Haziran 2012), s. 5, <http://www.turkyaybir.org.tr/komisyonlar/yayinlama-ozgurlugu-raporu-haziran-2011-haziran-2012/448> (erişim: 05.11.2013)
203. “Yasağa İnat, ‘Zikkimin Kökü’ de Çok Satar!”, <http://www.bianet.org/bianet/sanat/143577-yasaga-inat-zikkimin-koku-de-cok-satar> (erişim: 05.11.2013)
204. Ayrıntılı bilgi için bakınız, Elif Ergezen, “Kıskaç Daralırken: Film Festivalleri ve Eser İşletme Belgesi, SİYAHBANT, İstanbul, 2012, s. 55-63.
205. Elif Ergezen, “Kıskaç Daralırken: Film Festivalleri ve Eser İşletme Belgesi, SİYAHBANT, İstanbul, 2012, s. 57.

206. "Dersim '38 Belgeseli Halen Yasaklı!", <http://www.siyahbant.org/?p=832> (erişim: 05.11.2013)
207. "Yayıncılara Baskı Mekanizması",<http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/125348-yayincilara-baski-mekanizmasi> (erişim: 05.11.2013)
208. "Bakanlık Önce Tanıttı, Sonra Red Etti", <http://bianet.org/bianet/sanat/131939-bakanlik-once-tanitti-sonra-red-etti> (erişim: 05.11.2013)
209. Diler Özer, Siyah Bant, Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk, Çalıştay IV: Müzik, 13.05.2013.
210. "Biletix'ten Grup Yorum'a Veto!", http://www.siyahbant.org/?page_id=699 (erişim: 05.11.2013)
211. "Yapımcılar Malatya Fim Festivali'ne Tepkili" http://www.radikal.com.tr/hayat/yapimcilar_malatya_film_festivaline_tepkili-1159182 (erişim: 05.11.2013)
212. Hüseyin Karabey, Siyah Bant, Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk, Çalıştay III: Sinema, 08.04.2013.
213. Shaheed, para. 89/h.
214. "İBB Şehir Tiyatroları'nda Neler Oluyor?", <http://www.siyahbant.org/?p=990> (erişim: 05.11.2013)
215. İnsan Hakları Derneği 2012 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2012/ihd_2012_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
216. Banu Karaca, "Devlet Sansürü ve Devletin Anonim Vekilleri", *SİYAHBANT*, İstanbul 2012, s. 9-18.
217. "Türkiye 'Fotoğraf' Filmini Polonya'da Sansürledi!", <http://www.siyahbant.org/?p=306> (erişim: 05.11.2013)
218. "Karikatür korkusu devam ediyor", <http://www.siyahbant.org/?p=2493> (erişim: 05.11.2013)
219. Shaheed, para. 72 ve 89/h.
220. Shaheed, para. 74.
221. Shaheed, para. 90/a-e.
222. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2012 Yılı Faaliyet Raporu, s. 3-5, <http://www.devtiyatro.gov.tr/media/uploads/strateji/33/1365077914.pdf> (erişim: 05.11.2013)
223. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2012 Yılı Faaliyet Raporu, s. 55, <http://www.devtiyatro.gov.tr/media/uploads/strateji/33/1365077914.pdf> (erişim: 05.11.2013)
224. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2012 Yılı Faaliyet Raporu, s. 16, <http://www.devtiyatro.gov.tr/media/uploads/strateji/33/1365077914.pdf> (erişim: 05.11.2013)

225. "Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, Özel Tiyatroları Ne Şekilde Desteklemektedir?", <http://www.guzelsanatlar.gov.tr/TR,6713/guzel-sanatlar-genel-mudurlugu-ozel-tiyatrolari-ne-seki-.html> (erişim: 05.11.2013)
226. "Gezici" tiyatrolara devlet yardımı yok!", http://www.radikal.com.tr/kultur/gezici_tiyatrolara_devlet_yardimi_yok-1156856 (erişim: 01.11.2013)
227. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü 2012 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 7, https://secure.dobgm.gov.tr/opera2009/strateji/2012_faaliyet.pdf (erişim: 05.11.2013)
228. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü 2012 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 22, https://secure.dobgm.gov.tr/opera2009/strateji/2012_faaliyet.pdf (erişim: 05.11.2013)
229. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü 2012 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 27, https://secure.dobgm.gov.tr/opera2009/strateji/2012_faaliyet.pdf (erişim: 05.11.2013)
230. Ayrıntılı bilgi için bakınız, <http://www.sinema.gov.tr/ana/sayfa.asp?id=12> (erişim: 05.11.2013)
231. "Sinema Destekleme Kurulu Desteklerini Açıkladı!", <http://www.sinema.gov.tr/ana/sayfa.asp?id=172> (erişim: 05.11.2013). Ayrıca bakınız, Sevilay Demirci, Siyah Bant, Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk, Çalıştay III: Sinema, 08.04.2013.
232. Sevilay Demirci, Siyah Bant, Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk, Çalıştay III: Sinema, 08.04.2013.
233. "Sinema Sektörüne Destekler", <http://www.sinema.gov.tr/ana/sayfa.asp?id=29> (erişim: 05.11.2013)
234. Sevilay Demirci, Siyah Bant, Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk, Çalıştay III: Sinema, 08.04.2013.
235. Hüseyin Karabey, Siyah Bant, Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk, Çalıştay III: Sinema, 08.04.2013.
236. <http://www.basbakanlik.gov.tr/docs/tfks/3.pdf> (erişim: 05.11.2013)
237. Ayrıntılı bilgi için bakınız, <http://www.tanitmafonu.gov.tr/Default.aspx> (erişim: 05.11.2013)
238. Ankara Milletvekili Osman Kaptan'ın 7/18028 sayılı yazılı Soru Önergesi'ne Devlet Bakanı Hayati Yazıcı tarafından 24.02.2011 tarihinde verilen yazılı cevap, <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-18028c.pdf> ; İstanbul Milletvekili Süleyman Yağız'ın 7/17135 sayılı yazılı Soru Önergesi'ne Devlet Bakanı Hayati Yazıcı tarafından 28.02.2011 tarihinde verilen yazılı cevap, <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-17135c.pdf> (erişim: 05.11.2013)
239. <http://www.adana-bld.gov.tr/hizmet-14.html> (erişim: 05.11.2013)
240. http://www.baskenttiyatrolari.com/aylik_program.asp (erişim: 05.11.2013)
241. http://www.abt.gov.tr/tr/aylik_program.php (erişim: 05.11.2013)

242. <http://tiyatro.diyarbakir.bel.tr/tr/> (erişim: 05.11.2013)
243. <http://www.ibb.gov.tr/sites/sehirtiyatrolari/tr-TR/Sayfalar/AnaSayfa.aspx> (erişim: 05.11.2013)
244. <http://www.kocaeli.bel.tr/section.aspx?CategoryID=1137> (erişim: 05.11.2013)
245. <http://tiyatro.eskisehir.bel.tr/> (erişim: 05.11.2013)
246. <http://www.bursasehirtiyatrosu.gov.tr/> (erişim: 05.11.2013)
247. <http://bbt.bakirkoy.bel.tr/> (erişim: 05.11.2013)
248. <http://www.bahcelievler.bel.tr/kategori/178/0/tiyatro.aspx> (erişim: 05.11.2013)
249. <http://sariyerbelediyyatrosu.com/> (erişim: 05.11.2013)
250. "Türkiye 'Fotoğraf' Filmini Polonya'da Sansürledi!", <http://www.siyahbant.org/?p=306> (erişim: 05.11.2013)
251. "Kültür Bakanlığı'ndan Sansür", <http://www.siyahbant.org/?p=316> (erişim: 05.11.2013)
252. "Günay'dan sansür iddialarına yanıt", <http://t24.com.tr/haber/gunaydan-sansur-iddialarina-yanit/14653> (erişim: 05.11.2013)
253. <http://www.artdiscover.com/en/artfairs/arco-madrid-2013-id77> (erişim: 05.11.2013)
254. Pelin Başaran, Siyah Bant, Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk, Çalıştay I: Güncel ve Plastik Sanatlar, 01.03.2013.
255. <http://www.marsentertainmentgroup.com.tr> (erişim: 05.11.2013)
256. Sevilay Demirci, Siyah Bant, Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk, Çalıştay III: Sinema, 08.04.2013.
257. İnsan Hakları Derneği 2011 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/ihd_2011_ihlal_rapor.pdf (erişim: 05.11.2013)
258. İnsan Hakları Derneği 2010 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2010_yili_insan_haklari_ihlalleri_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
259. "Tiyatro Mühürlendi, Oyuncular Koruma İstedi", <http://www.siyahbant.org/?p=630> ; "Demircan Tiyatroyu Provaya Açtırdı", <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/119982-demircan-tiyatroyu-provaya-actirdi> (erişim: 05.11.2013)
260. "Bir sansür de kaymakamdan!", <http://t24.com.tr/haber/bir-sansur-de-kaymakamdan/34543> (erişim: 05.11.2013)
261. "Muğla'da İlkay Akkaya konserine engelleme!", <http://www.siyahbant.org/?p=2451> (erişim: 05.11.2013)
262. "Grup Yorum konserine engel: Bölücülük yapılacakmış!", http://www.radikal.com.tr/turkiye/grup_yorum_konserine_engel_boluculuk_yapilacak-mis-1155259 (erişim: 05.11.2013)

263. "Işık Üniversitesi Maslak Galerisi'nde Kaldırılan Bir Sergi", http://www.siyahbant.org/?page_id=1395 (erişim: 05.11.2013)
264. "Tiyatro Avesta'nın Araf'ı İzmir'de 'Araf'ta Kaldı", http://www.siyahbant.org/?page_id=2043 (erişim: 05.11.2013)
265. İnsan Hakları Derneği 2011 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/ihd_2011_ihlal_rapor.pdf (erişim: 05.11.2013)
266. BiA Medya Gözlem ve İfade Özgürlüğü Raporu, Ocak-Şubat-Mart 2013, <http://www.bianet.org/bianet/medya/146111-bia-medya-gozlem-ve-ifade-ozgurlugu-raporu-tam-metin> (erişim: 05.11.2013)
267. İnsan Hakları Derneği 2010 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2010_yili_insan_haklari_ihlalleri_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
268. "Belediye Başkanı Başbakanı Eleştiriyor Diye Belgeseli Sansürlendi", <http://www.siyahbant.org/?p=2298> (erişim: 05.11.2013)
269. "90'lara Dönüp Bakmak Yasak!", <http://www.siyahbant.org/?p=812> (erişim: 05.11.2013)
270. "Kaymakamdan Talimat Var; Film Yasak", <http://www.siyahbant.org/?p=1983> (erişim: 05.11.2013)
271. İnsan Hakları Derneği 2010 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2010_yili_insan_haklari_ihlalleri_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
272. Türkiye Yayıncılar Birliği Yayınlama Özgürlüğü Raporu (Haziran 2012 - Haziran 2013), s. 18, <http://www.turkyaybir.org.tr/images/UserFiles/Documents/Editor/yayinlama%20ozgurlugu%202013.pdf> (erişim: 05.11.2013)
273. Türkiye Yayıncılar Birliği Yayınlama Özgürlüğü Raporu (Haziran 2011 - Haziran 2012), s. 7, <http://www.turkyaybir.org.tr/komisyonlar/yayinlama-ozgurlugu-raporu-haziran-2011-haziran-2012/448> (erişim: 05.11.2013)
274. İnsan Hakları Derneği 2011 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/ihd_2011_ihlal_rapor.pdf (erişim: 05.11.2013)
275. İnsan Hakları Derneği 2010 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2010_yili_insan_haklari_ihlalleri_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
276. "Cezaevinde Sansüre Tepki", <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/132166-cezaevinde-sansure-tepki> (erişim: 05.11.2013)
277. İnsan Hakları Derneği 2011 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/ihd_2011_ihlal_rapor.pdf (erişim: 05.11.2013)
278. "Beytüşşebap'taki Kuzu Kırpma Festivali Yasaklandı", http://www.siyahbant.org/?page_id=1971 (erişim: 05.11.2013)
279. "'Ermeni' Benzerliği Heykel Kaldırttı!", <http://www.siyahbant.org/?p=588> (erişim: 05.11.2013)

280. "İnsanlık Anıtı'nın Kafası Kesildi", <http://www.siyahbant.org/?p=670> (erişim: 05.11.2013)
281. Pelin Başaran, "İnsanlık Anıtı'ndan 'Ucube'ye", *SİYAHBANT*, İstanbul, 2012, s. 81-86.
282. "Başbakan'ın 'ucube' savunması: 'Ucube' sözü eleştiri sayılmalı", http://www.radikal.com.tr/kultur/basbakanin_ucube_savunmasi_ucube_sozu_elestiri_sayilmali-1083209 (erişim: 05.11.2013)
283. İnsan Hakları Derneği 2012 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2012/ihd_2012_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
284. "Şevval Sam'ın konseri iptal oldu", <http://www.cnnturk.com/2012/guncel/06/29/sevval.samin.konseri iptal oldu/667030.0/> (erişim: 05.11.2013)
285. "Duman'a tepki büyük", <http://www.siyahbant.org/?p=2482> (erişim: 05.11.2013)
286. BİA Medya Gözlem ve İfade Özgürlüğü Raporu, Nisan-Mayıs-Haziran 2013, <http://www.bianet.org/bianet/medya/148653-bia-medya-gozlem-ve-ifade-ozgurlugu-raporu-tam-metin> (erişim: 05.11.2013)
287. "CHP'li Kuşadası Belediyesi, Kürtçe şarkıya izin vermedi" <http://t24.com.tr/haber/chpli-kusadası-belediyesi-kurtce-sarkıya-izın-vermedi/242809> (erişim: 05.11.2013)
288. Shaheed, para. 89/d.
289. TCK'nın 115/1 maddesinin bu tür durumlarda uygulama alanı bulabilmesi mümkündür: "Cebir veya tehdit kullanarak, bir kimseyi dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya veya değiştirmeye zorlayan ya da bunları açıklamaktan, yaymaktan meneden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."
290. "Can Dündar'ın 'Mustafa' filmi AİHM yolunda", <http://www.hurriyet.com.tr/kultur-sanat/haber/21424849.asp> (erişim: 05.11.2013)
291. "M. Ali Alabora silahlı isyandan yargılanacak!", <http://www.siyahbant.org/?p=2569> (erişim: 05.11.2013)
292. "Sanata Müdahale Var", http://www.radikal.com.tr/hayat/sanata_mudahale_var-1159861 (09.11.2013)
293. "Gezi sergisindeki Erdoğan tablosu soruşturmalık oldu", <http://www.hurriyet.com.tr/kultur-sanat/haber/25081166.asp> (09.11.2013)
294. "Şarkıcı Rojda gözaltına alındı", <http://www.ntvmsnbc.com/id/25400522/> (erişim: 05.11.2013)
295. "Erdoğan'a 'yuh' diyen sanatçıya gözaltı!", <http://www.gazeteesener.com/Haber/Siyaset/08072013/-65279-----Erdogana-yuh-diyen-sanatciya-gozalti.php> (erişim: 05.11.2013)
296. "Batman'da Kürt Sinemacılar Gözaltı", http://www.siyahbant.org/?page_id=2199 (erişim: 05.11.2013)

297. "Kayıp Mezar'ı Önce Savcı Gördü", <http://www.siyahbant.org/?p=1158> (erişim: 05.11.2013)
298. "Tiyatrocu İsmail Yıldız Tutuklandı", <http://www.siyahbant.org/?p=1173> (erişim: 05.11.2013)
299. "Grup Yorum'a ev hapsi", <http://www.cnnturk.com/2012/turkiye/09/18/grup.yoruma.ev.hapsi/677150.0/> (erişim: 05.11.2013)
300. "Gerekirse Cezaevinde de Oynarım", <http://www.bianet.org/bianet/sanat/133757-gerekirse-cezaevinde-de-oynarim> ; İnsan Hakları Derneği 2012 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/ihd_2011_ihlal_rapor.pdf (erişim: 05.11.2013)
301. "Gerekirse Cezaevinde de Oynarım", <http://www.bianet.org/bianet/sanat/133757-gerekirse-cezaevinde-de-oynarim> ; BİA 2012 Medya Gözlem Raporu, <http://www.bianet.org/bianet/ ifade-ozgurlugu/143889-bia-medya-gozlem-2012-tam-metin> ; İnsan Hakları Derneği 2011 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/ihd_2011_ihlal_rapor.pdf (erişim: 05.11.2013)
302. BİA 2009 Medya Gözlem Raporu, http://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/000/106/original/biarapor_2009.html (erişim: 05.11.2013)
303. Türkiye Yayıncılar Birliği Yayınlama Özgürlüğü Raporu (Haziran 2011 - Haziran 2012), s. 10, <http://www.turkyaybir.org.tr/komisyonlar/yayinlama-ozgurlugu-raporu-haziran-2011-haziran-2012/448> (erişim: 05.11.2013)
304. "Edebi Eserlere Beraat Verilmedi", <http://www.bianet.org/bianet/sanat/139538-edebi-eserlere-beraat-verilmedi> ; "Müstehcen kitap'lara beraat", <http://www.etha.com.tr/Haber/2010/12/07/guncel/yayinci-irfan-sanci-beraat-etti/> ; "Dünya kültür mirası listesinde, müstehcenlikten yargılanıyor", http://www.siyahbant.org/?page_id=2585 (erişim: 05.11.2013)
305. BİA 2012 Medya Gözlem Raporu, <http://www.bianet.org/bianet/ ifade-ozgurlugu/143889-bia-medya-gozlem-2012-tam-metin> (erişim: 05.11.2013)
306. "Batman Bahar Kültür Merkezi Üyesi 13 Kişiye, 5 Yıl Boyunca 'Sanat Yapma' Cezası Verildi", <http://www.siyahbant.org/?p=63> (erişim: 05.11.2013)
307. "Hani Şarkılar Özgür Olacaktı?", <http://www.bianet.org/biamag/ ifade-ozgurlugu/128176-hani-sarkilar-ozgur-olacakti> (erişim: 05.11.2013)
308. BİA 2012 Medya Gözlem Raporu, <http://www.bianet.org/bianet/ ifade-ozgurlugu/143889-bia-medya-gozlem-2012-tam-metin> (erişim: 05.11.2013)
309. Türkiye Yayıncılar Birliği Yayınlama Özgürlüğü Raporu (Haziran 2011 - Haziran 2012), s. 9, <http://www.turkyaybir.org.tr/komisyonlar/yayinlama-ozgurlugu-raporu-haziran-2011-haziran-2012/448> (erişim: 05.11.2013)
310. "Batman Bahar Kültür Merkezi Üyesi 13 Kişiye, 5 Yıl Boyunca 'Sanat Yapma' Cezası Verildi", <http://www.siyahbant.org/?p=63> (erişim: 05.11.2013)

311. BİA 2012 Medya Gözlem Raporu, <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/143889-bia-medya-gozlem-2012-tam-metin> (erişim: 05.11.2013)
312. İnsan Hakları Derneği 2010 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2010_yili_insan_haklari_ihlalleri_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
313. İnsan Hakları Derneği 2012 Yılı Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, http://ihd.org.tr/images/pdf/2012/ihd_2012_raporu.pdf (erişim: 05.11.2013)
314. "Edebi Eserlere Beraat Verilmedi", <http://www.bianet.org/bianet/sanat/139538-edebi-eserlere-beraat-verilmedi> (erişim: 05.11.2013)
315. Türkiye Yayıncılar Birliği Yayınlama Özgürlüğü Raporu (Haziran 2011 - Haziran 2012), s. 10, <http://www.turkyaybir.org.tr/komisyenlar/yayinlama-ozgurlugu-raporu-haziran-2011-haziran-2012/448> (erişim: 05.11.2013)
316. "Gezer'i Öldüren Polise 19 Yıl 5 Ay", <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/132582-gezer-i-olduren-polise-19-yil-5-ay> (erişim: 05.11.2013)
317. "'Kürtçe Şarkı' cinayeti davasında son karar", http://www.radikal.com.tr/turkiye/kurtce_sarki_cinayeti_davasinda_son_karar-1128213 (erişim: 05.11.2013)
318. "Antalya Bölge Tiyatrosu'na Satırlı Saldırı", <http://mimesis-dergi.org/2012/02/antalya-bolge-tiyatrosuna-satirli-saldiri/> (erişim: 05.11.2013)
319. "iDANS 04 Festivali Kapsamında Beşiktaş Meydanı'ndaki Sergiye 15 kişi saldırdı", <http://www.siyahbant.org/?p=47> (erişim: 05.11.2013)
320. "iDANS Kapsamında Açılan Sergiye Yapılan Saldırının Mahkemesi Sonuçlandı", http://www.siyahbant.org/?page_id=604 (erişim: 05.11.2013)
321. "Kesici Alet"/"3. Uluslararası Çanakkale Bienali'nde işimin başına gelen olaydan en son benim haberim oldu.", <http://www.siyahbant.org/?p=2395> (erişim: 05.11.2013)
322. "İstanbul Caz Festivali'nde Kürtçe Şarkı Söyleyen Aynur Tepki ve Saldırıları Nedeniyle Konseri Yarıda Bıraktı", <http://www.siyahbant.org/?p=237> (erişim: 05.11.2013)
323. "Zengin Mutfağı'na çirkin saldırı", <http://www.siyahbant.org/?p=2342> (erişim: 05.11.2013)
324. "'Zengin Mutfağı' yeniden sahnede", <http://www.aksam.com.tr/magazin/zengin-mutfagi-yeniden-sahnede/haber-169531> (erişim: 05.11.2013)
325. "Metis Ajandası'nı Satan Kabalcı Kitabevi'ne Tehdit", <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/127926-metis-ajandasi-ni-satan-kabalcı-kitabevi-ne-tehdit> (erişim: 05.11.2013)
326. "Biret konserine provokatif saldırı", http://www.sabah.com.tr/Gundem/2009/07/12/biret_konserine_provokatif_saldiri (erişim: 05.11.2013)

327. "Sanatçı Pınar Aydınlar'dan suç duyurusu" <http://gundem.milliyet.com.tr/sanatici-pinar-aydinlar-dan-suc-duyurusu/gundem/gundemde-tay/08.03.2013/1677866/default.htm> (erişim: 05.11.2013)
328. "Bu Performanstaki 'Sevişme', Sanatsal Bir Eylemdir", <http://www.siyahbant.org/?p=44> (erişim: 05.11.2013)
329. "Yunus Emre ve Edip Cansever'in ardından Cahit Külebi de sansürlendi!", <http://t24.com.tr/haber/yunus-emre-ve-edip-canseverin-ardindan-cahit-kulebi-de-sansurlendi/224499> (erişim: 05.11.2013)
330. "Muhafazakâr iktidara yakın olabilmek için yapmış olabilirler", <http://t24.com.tr/haber/muhafazakar-iktidara-yakin-olabilmek-icin-yapmis-olabilirler/225219> (erişim: 05.11.2013)
331. "Reklamdaki karikatüre sansür", <http://t24.com.tr/haber/reklamdaki-karikature-sansur/1820> (erişim: 05.11.2013)
332. "Nü tabloya sansür", <http://t24.com.tr/haber/nu-tabloya-sansur/23227> (erişim: 05.11.2013)
333. "Bursa Fotofest'te Türklük Vurgusu ve Sansür", http://www.siyahbant.org/?page_id=2282 (erişim: 05.11.2013)
334. "Sansür Tartışması Sergiyi Kaldırttı", <http://www.siyahbant.org/?p=435> (erişim: 05.11.2013)
335. "Sanatçıya ve Eserine Saygı Duymayan Bir Müze: İstanbul Modern", <http://www.siyahbant.org/?p=367> (erişim: 05.11.2013)
336. "Sansürü Pompidou Kabullendi, Biz Kabullenmiyoruz", <http://www.siyahbant.org/?p=1> (erişim: 05.11.2013)
337. "Extramücadele'ye Sansür", <http://www.siyahbant.org/?p=188> (erişim: 05.11.2013)
338. "'Zenne' Malatya'ya Giremeyecek Mi?", <http://www.siyahbant.org/?p=1234> (erişim: 05.11.2013)
339. "Müze İçinde Bir Müze", <http://www.siyahbant.org/?p=1744> (erişim: 05.11.2013)
340. "Nezih Kitabevi Metis'in İrkçilik Karşısı Ajandasını Satmıyor", <http://www.bianet.org/bianet/diger/127360-nezih-kitabevi-metis-in-irkcilik-karsiti-ajandasini-satmiyor> (erişim: 05.11.2013)
341. "Last FM ve MySpace de Erişime Kapatıldı", <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/117163-last-fm-ve-myspace-de-erisime-kapatildi> (erişim: 05.11.2013)
342. "Dev grubunun 'Gezi'yi konu alan klibine müzik kanallarından veto", <http://t24.com.tr/haber/dev-grubunun-geziyi-konu-alan-klibine-muzik-kanallarindan-veto/239728> (erişim: 05.11.2013)
343. Harris, O'Boyle, Warbrick, s. 458.
344. http://www.siyahbant.org/?page_id=7 (erişim: 05.11.2013)

345. Banu Karaca, “Devlet Sansürü ve Devletin Anonim Vekilleri”, *SİYAHBANT*, İstanbul 2012, s. 15.
346. “Fazıl Say’a hapis cezası”, http://www.radikal.com.tr/turkiye/fazil_saya_hapis_cezasi-1151755 (erişim: 15.10.2013)

